

Департамент сім'ї, молоді та спорту Чернігівської облдержадміністрації
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського
Громадська організація «Спілка жінок Чернігівщини»

Жінки Чернігівщини: історія і сучасність

Жінка в умовах сучасної реальності: самоідентифікація і перспективи

**Матеріали
XIII обласної науково-практичної конференції
25 листопада 2020 р., м. Чернігів**

**Чернігів
2020**

Збірник матеріалів XIII обласної науково-практичної конференції «Жінки Чернігівщини: історія і сучасність» «Жінка в умовах сучасної реальності: самоідентифікація і перспективи»

Редакційна колегія:

- І. В. Дорожкіна** – почесна голова Громадської організації «Спілка жінок Чернігівщини»
Л.А.Юда – доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук
Т.В.Соломенна – доцентка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, кандидат історичних наук
Р.В. Нагорна – начальниця відділу з питань сім'ї та гендерної політики управління у справах сім'ї та молоді Департаменту сім'ї, молоді та спорту Чернігівської обласної державної адміністрації

Ж72 Жінки Чернігівщини: історія і сучасність. Жінка в умовах сучасної реальності: самоідентифікація і перспективи. Матеріали XIII обласної науково-практичної конференції, (Чернігів, 25 листопада 2020 р.); за заг. ред. І.В.Дорожкіної. – Чернігів: *???????????????* 2020. – 104 с.

ISBN

У збірнику представлені матеріали XIII Обласної науково-практичної конференції «Жінки Чернігівщини: історія і сучасність» «Жінка в умовах сучасної реальності: самоідентифікація і перспективи», що відбулася 25 листопада 2020 року у м. Чернігові.

Видання розраховане на працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, викладачів, студентів, активістів молодіжних і громадських організацій, працівників закладів культури і освіти, кого цікавлять історія жіночого руху, проблеми гендерної рівності в сучасному суспільстві, гендерний аналіз сучасної демографічної ситуації, ринку праці, трудових відносин, вплив пандемії COVID-19 на становище жінок і чоловіків.

Відповідність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

© Колектив авторів, 2020

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Андрій Кужель,

директор Департаменту сім'ї, молоді та спорту Чернігівської ОДА

Шановні учасниці та учасники конференції!

Сьогодні європейська інтеграція є головним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої політики України, а європейські принципи – основним орієнтиром у розвитку держави, зокрема це дотримання прав людини, недискримінації, рівних можливостей, взаємної поваги й терпимості.

Протягом останніх років Україна взяла на себе низку міжнародних зобов'язань, серед яких питання забезпечення гендерної рівності проходить наскрізною темою. Тому досягнення рівності в усіх сферах життя – є одним із важливих завдань, яке стоїть сьогодні перед державою та суспільством.

Такий складний і пріоритетний пласт роботи як забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків можливо забезпечувати лише в тісній співпраці органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, науковців, експертів, фахівців з гендерних питань, представників громадських організацій. Тому проведення науково-практичної конференції та обговорення актуальних питань посилення політичної, економічної та соціальної участі жінок на місцевому та регіональному рівнях є надзвичайно важливими.

Попри всі зусилля досягнення рівності прав, для жінок, як і раніше, існують перепони в багатьох сферах, в тому числі й у можливості бути обраними до складу органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, традиційно переважну більшість Чернігівської обласної ради складають чоловіки. У складі ради сьомого скликання, каденція якого закінчується, їх було майже вчетверо більше ніж жінок: 51 проти 13. Тобто жіноче представництво становило 20,3%. У новому ж скликанні, ймовірно, чоловіки дещо поступляться місцями на користь жінок: 47 проти 17. У такому випадку жіноча частка у складі облради становитиме 26,6%. Це, звісно, краще, ніж у попередників, але зовсім не привід говорити про паритетність в цьому аспекті.

На жаль, гендерна дискримінація та гендерна нерівність у сфері праці залишаються, причиною тому – стійкі гендерні стереотипи, відсутність рівних можливостей та сильніша вразливість жінок до численних форм дискримінації, котрі спостерігаються здебільшого у доступі до зайнятості, професійному зростанні та оплаті праці.

Тому сьогодні особливого значення набуває організація спільних заходів за участю представників державних інституцій і громадянського суспільства з метою вироблення спільного бачення подальших дій щодо ефективної реалізації принципу гендерної рівності.

Дякую за увагу, плідної всім роботи!

Олена Пекуровська,
*директорка ПрАТ «Чернігівобутрадїотехніка»
голова ГО «Спїлка жїнок Чернігївщини»*

Шановні учасниці та учасники науково-практичної Конференції!

Шановні гості і запрошені! Щирі друзі!

Наша країна переживає непрості часи, часи кардинальних змін в усіх сферах життя. Треба визнати: внаслідок пандемії реальність змінилася і нам потрібно звикати до нових правил у буденному житті, а не тільки на час карантину.

ГО «Спїлка жїнок Чернігївщини» – впливова авторитетна організація, яка займає активну громадянську, державницьку позицію, що дає змогу в співпраці з органами державної влади і місцевого самоврядування сприяти підвищенню ролі жінки в суспільстві, впроваджувати рівні права і можливості жїнок і чоловіків. Чернігївська обласна організація Спїлки жїнок України активно діє з 1993 року. Я хочу з особливою радістю висловити подяку всім членам нашої організації, нашим друзям і колегам, представникам органів державної влади і місцевого самоврядування за те, що ми змогли створити, зберегти і розвинути нашу організацію.

Щорічно ми проводили такі вже традиційні заходи, як: Конкурс «Жінка року», Ярмарок «Що може жінка», організуємо проведення обласного Форуму ділових і професійних жїнок. А зараз, в нових умовах, ми в активному пошуку нових форм взаємодії з нашими членами. Освоюємо техніки онлайн-конференцій та презентацій.

Ми бачимо, що комплексно змінилось практично все. Ще ніколи економічні зрушення не торкались абсолютно всіх сфер буття, сьогодні ж дїджиталізація спричинює появу цілих нових галузей та принципово переїнакшує функціонування ринку праці. Ми всі переживаємо стрімке й масштабне демографічне старіння, у складі населення майже кожної країни світу зростає частка людей старшого віку.

Якщо попередня промислова революція відбувалася спочатку в одній країні, а решта наслідували її шлях, то зараз ситуація зовсім інакша: зміни відбуваються одночасно та майже повсюдно. Сьогодні практично жодна країна не сидить склавши руки і не чекає, доки хтось інший втрує її шлях.

Нова реальність формується просто у нас на очах, так швидко, що ми не встигаємо не те, що прийняти це, пристосуватись, виробити якісь нові якості, а й бодай осмислити її.

Дорогі учасники конференції!

Наша жїноча «слабкість» здатна перевернути гори і здійснити неможливе! Сильні, самодостатні, талановиті, професійно й соціально утверджені, реалізовані у творчому покликанні, роботі і родині. Всім учасникам бажаю обговорити нові умови, в яких ми опинились, які нові якості потрібні для успіху в новій реальності, чим є ця нова реальність і що таке успіх у ній, чим його вимірювати – високою зарплатнею, хорошим здоров'ям, можливістю подорожувати чи чимось іншим.

Дякую за увагу!

ЧЕРНІГІВЩИНА – ТЕРИТОРІЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Лариса Юда,
*доцентка кафедри історії України,
археології та краєзнавства
Національного університету
«Чернігївський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка педагогічних наук*

СУЧАСНА ЖІНКА: ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Здається, що останнім часом тільки лінивий не говорить про рівні права і можливості жїнок і чоловіків. Навіть чоловіки визнають існування терміну «гендер», вони часто «гендером» пишуться, про «гендер» проголошують тости, вирішення гендерних проблем стало провідним у передвборчій агітації. Так і виникає питання: «Чого ще не вистачає сучасним жінкам?».

А сучасній жінці не вистачає усвідомленого ставлення до неї як до особистості, не вистачає соціальних можливостей, економічної незалежності, сталого розвитку сім'ї, законодавчої ініціативи, юридичного і правового захисту.

Метою даної розвідки є аналіз здобутків української жінки на шляху до самоїдентифікації, розпізнавання сучасних викликів, пошук можливостей сталого розвитку суспільства, в якому б були збалансовані і рівно представлені інтереси різних груп жїнок і чоловіків.

Основу дослідження склали Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жїнок і чоловіків» [1], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства», Матеріали Українського Жїночого Конгресу.

У 2020 році виповнилося 15 років Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жїнок і чоловіків» [1]. Метою цього закону стало досягнення паритетного становища жїнок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жїнок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жїнок і чоловіків реалізовувати рівні права.

Закон про забезпечення рівних прав жїнок і чоловіків передбачає, серед іншого, такі положення:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;

- запобігання та протидія усім проявам насильства стосовно жінок;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримка сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності [1].

Представники урядових, громадських, міжнародних організацій долучилися до аналізу наслідків упровадження та реалізації цього закону. На початку дії законопроекту він став чи не першою ластівкою на шляху до осяяної мети. Були зроблені перші кроки по створенню державного механізму по забезпеченню гендерної рівності, на всіх щаблях влади, у міністерствах, відомствах і відповідних підрозділах почав формуватися інститут радників і уповноважених із гендерних питань. Україна взяла участь у міжнародних проектах по запровадженню гендерних підходів у діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, були започатковані гендерні освітні ініціативи. Але з роками стало очевидним, що закон існує, більшою мірою, на папері.

Олена Сусллова, Голова Громадської організації «Інформаційний консультативний жіночий центр» відмітила, що протягом усього часу Закон набув істотних змін. Із Закону були витягнуті зміни, які стосувалися відповідальності центральних органів виконавчої влади за питання, пов'язані із дискримінацією. Механізм протидії дискримінації на практичному рівні у нас нульовий [14].

Дмитро Каплун, заступник керівника служби віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції вважає, що необхідно включити гендерний компонент на всіх рівнях державного управління. Лише так нормативно-правові акти будуть урахувати потреби жінок і чоловіків [14].

Елла Ламах, голова ГО «Центр розвитку демократії», яка брала участь у розробці цього Закону, наголошує, що в регіонах про даний закон нічого не відомо. Мало хто знає, що цей закон дає можливість реалізовувати гендерну політику на місцевому рівні [14].

Попри те, що українське законодавство констатує забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, гендерна нерівність усе ще залишається проблемою для України. А ми, на жаль, можемо констатувати, що такий крок, як прийняття згаданого Закону, із здобутку перетворюється на втрачені можливості.

Бюро з демократичних інститутів і прав людини (OSCE) здійснило Дослідження ефективності регіональних механізмів забезпечення гендерної

рівності в Україні: шлях уперед. Дослідження на замовлення ОБСЄ/ БДПЛ.

Здійснено аналіз міжнародно-правових основ механізмів забезпечення гендерної рівності, механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні та на регіональному рівні. У підсумковому документі відзначається, що попри наявність законодавчої бази, яка гарантує забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, антидискримінаційного законодавства і формування національного механізму забезпечення гендерної рівності як на рівні держави, так і на регіональному рівні, виявлено низку критично важливих викликів, що позначаються на ефективності механізмів забезпечення гендерної рівності [10, с. 16].

Просування гендерних ініціатив у більшості випадків залежить від радника/ -ці з гендерних питань. На цю посаду запрошують, як правило, професіоналів, викладачів, досвідчених гендерних тренерів. Працюють вони на громадських засадах, не мають чітко визначених посадових обов'язків та сфери повноважень. Вони не можуть повноцінно впливати на зміст законопроектів і програм, які приймаються на регіональному рівні.

Спостерігається обмеженість ресурсів і можливостей для інституційної інтеграції гендерного виміру. Відсутність фінансування стоїть на заваді укладанню гендерних планів, дій та формуванню політики гендерної рівності. Цю роботу підтримують переважно міжнародні донорські і місцеві громадські організації. Відсутня гендерна оцінка і гендерний аналіз рішень, які приймаються як на державному так і на регіональному рівнях.

Існує проблема в інструментарії інтегрування гендерного виміру, а також у відсутності у державних службовців належного усвідомлення понять «гендерна рівність», «гендерна освіта», «інтеграція гендерного виміру» [10, с. 16].

Носіями та реалізаторами більшості гендерних ініціатив є жіночі громадські організації. Дослідники відзначають відсутність у більшості областей України партнерських відносин між механізмами забезпечення гендерної рівності з жіночими організаціями.

Відсутність звітності і повноцінної статистики, що, у свою чергу, створює брак показників ефективності чи тематичного аналізу результатів.

Ще одним викликом є непослідовна співпраця з міжнародними організаціями (спільні заходи часто ініційовані донорами та не є довготривалими).

Водночас, Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» став початком утвердження в Україні законодавчої ініціативи. Протягом декількох років розроблялися Державні програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 , до 2016, до 2021 років. Концепції Програм наголошували, що відсутність «комплексної системи проведення гендерно-правової експертизи, недостатній обсяг статистичних показників за ознакою статі, відсутність гендерного підходу у

програмах, документах, стратегіях, планах на всіх рівнях і в усіх структурах гальмує процес упровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства» [8].

Державна політика зі сприяння гендерної рівності знайшла своє відображення у Плані дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, розробленому на виконання Указу Президента України № 501 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 2015 року. Цей документ визначає забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життя суспільства як одну зі стратегічних цілей, а удосконалення механізмів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків – як пріоритетний напрямок політики [9].

Початок поступових позитивних кроків в утвердженні політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків поклало утворення у 2011 році Міжфракційного об'єднання «Рівні можливості» – одного з найбільш чисельних міжфракційних депутатських об'єднань в українському парламенті, створеного 6 грудня 2011 року.

Його мета – сприяння боротьбі з суспільними стереотипами у гендерній політиці, підтримка спільних законопроектів, які спрямовані на відстоювання гендерної рівності та рівних можливостей для жінок та чоловіків у праці, освіті, політиці, медицині та інших сферах життя, протидія насильству в сім'ї, захист дітей, багатодітних сімей, батьків/матерів одинаків. Члени об'єднання беруть спільну участь у соціальних ініціативах, покликаних повернути увагу до проблем дискримінації за гендерною ознакою. На початку своєї діяльності воно об'єднало 87 народних депутатів (45 жінок, 42 чоловіки).

Як результат – прийняття низки законопроектів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівності прав одиноких матерів та одиноких батьків» (№ 1179 від 27.12.2012, прийнято) [2], «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо врегулювання питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї» (№ 1181 від 27.12.2012) [3].

Деякі члени об'єднання стали авторами законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» (№ 6109 від 21.02.2017) [4].

Члени об'єднання спільно висловлювалися щодо неприпустимості сексистських висловлювань у парламенті України. МФО «Рівні можливості» засудили образливі коментарі Олега Ляшка на рахунок Ірини Геращенко та Уляни Супрун.

Депутатське об'єднання також підтримало інші ініціативи, зокрема вони публічно висловили підтримку законопроекту «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Із ініціативи МФО з 2017 року був зареєстрований законопроект, покликаний забезпечити рівні права і можливості жінок і чоловіків у виборчому кодексі. Оновленим виборчим кодексом у 2020 році була встановлена вимога до партій дотримуватися черговості у списках кандидатів, зокрема в кожній п'ятірці списку мало бути не менше двох кандидатів чоловіків або жінок. Таким чином, гендерна квота становила 40%. Така норма діяла для виборів у громадах із кількістю 10 тисяч і більше виборців, а також для виборів до обласних рад, районних та районних у місті рад.

МФО брало участь у проведенні круглого столу, присвяченого обговоренню проблеми «реінтеграції матерів і батьків до професійного життя після відпустки по догляду за дитиною» [13].

22-23 листопада 2017 року в Києві відбувся перший «Український Жіночий Конгрес», організований за ініціативи Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості». А 25-26 листопада 2020 р. відбувся вже четвертий. Крім Києва центрами проведення конгресу стали Львів та Одеса.

МФО брало участь, на міжнародному рівні, у заходах, присвячених гендерній рівності. Представниці організації обговорили рівний доступ жінок до економічних благ у рамках 61 сесії Комісії ООН по становищу жінок. У Страсбурзі на П'ятому засіданні Парламентського Комітету Асоціації між Україною та Європейським Союзом члени організації поспілкувалися з європейськими парламентарями щодо питання подолання гендерної дискримінації в Україні.

Гаслом IV Українського жіночого конгресу (25–26 листопада 2020 року) став вислів: «Від можливостей до реальних змін!» [15]. Під час проведення конгресу працювало шість дискусійних платформ: «Аналіз виборів в Україні, жінки у сфері миробудування», «Гендерна чутливість у бізнесі, розширення економічних можливостей для жінок», «Гендерна рівність: національний і світовий порядок денний», «Регіональна політика та децентралізація: яка перспектива для гендерної рівності?» [15].

«Турбулентні часи – це завжди виклик, але це і можливості, щоб вийти на новий кращий рівень» [15], – говориться у резолюції Конгресу. У результаті обговорень були зазначені питання, які мають бути включені до порядку денного органів державної влади, місцевого самоврядування, приватного і громадського секторів.

Учасники конгресу вказали на необхідність забезпечити на законодавчому рівні принципи недискримінації та протидії насильству, сексизму по відношенню до політично активних жінок під час виборчого процесу та політичної діяльності, на прийняття законодавчої ініціативи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчих списках партій, у наглядових радах та органах правління державних унітарних підприємств, щодо запровадження гендерно орієнтованого бюджетування та врахування

гендерних аспектів у діяльності органів місцевого самоврядування, про розробку змін до законодавства в частині запровадження ефективних механізмів страхування медичних працівників та осіб, які долучені до заходів протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Громадська рада з гендерних питань була утворена 24 березня 2016 року за ініціативи МФО «Рівні можливості» і є її консультативно-дорадчим органом. Наразі посаду координаторки Громадської ради з гендерних питань при МФО «Рівні можливості», яка охоплює близько 70 громадських організацій, займає гендерна дослідниця Лариса Кобелянська. Структура Громадської ради поділена на відповідні сфери: питання політичної участі жінок; безпека та миротворча діяльність, зокрема реалізація Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека»; сприяння проведенню гендерних експертиз законопроектів; посилення участі жінок в економічній діяльності; ратифікація та впровадження Стамбульської конвенції; просвітницькі заходи щодо гендерних питань [11].

Показовим результатом як позитивних так і проблемних зрушень стали підсумки місцевих виборів 2020 року. За даними моніторингу Українського Жіночого Фонду, завдяки дотриманню гендерної квоти у виборчих списках до 22 обласних рад – загалом 43% жінок, тоді як у поточному складі обласних рад було – тільки 15%.

Подібна ситуація й у проаналізованих виборчих списках до 24 міських рад міст-обласних центрів, м. Києва, Краматорська та Бахмута, де загалом також 43% жінок, тоді як у поточному складі відповідних рад – тільки 20%.

Однак, присутність жінок у виборчих списках на рівні 43% не означає, що таке ж представництво буде серед обраних кандидатів та кандидаток.

За словами Лариси Кобелянської, координаторки Громадської ради з гендерних питань при МФО «Рівні можливості»: «Введення гендерної квоти сталося не лише через прагнення до сучасних стандартів демократії, а як відповідь на наявний суспільний попит до збільшення кількості жінок у представницьких органах влади та активність громадянського суспільства.»

«Але до цього виявилися не готовими, у переважній своїй більшості, політичні сили. З'ясувалося, що сформувати гендерно паритетний список для багатьох політичних партій стало надважким, а часом і неможливим для виконання завданням. Що, власне, засвідчує слабкі сторони кадрової політики партій та ігнорування логіки партбудівництва», – зізнається Лариса Кобелянська [12].

Вона звертає увагу на те, що через відсутність чіткості у нормативних положеннях стосовно гендерного представництва у списках, у разі заміни кандидата/тки вже після формування списку, відбувалися фактичні маніпуляції, і по факту майже 1 тисяча партійних виборчих списків зареєстровано без дотримання гендерної квоти.

Сам процес уходження жінок у політику, будь то місцевий рівень, чи український парламент, є складним і часом дуже травматичним для жінок. У процесі політичної боротьби саме жінки стають найчастіше мішенями для брудних технологій, об'єктами сексистських висловлювань, а часом і дій.

Адже, крім передвиборчої боротьби, жінкам доводиться одночасно вести війну з суспільними упередженнями й гендерними стереотипами. Множинної дискримінації зазнають і жінки з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, представниці ЛБТ-спільноти. Традиційною під час виборчих переговорів є практика застосування проти жінок брудних технологій, кібербулінгу та психологічного тиску.

Отже, вибори за квотним принципом стали певним випробуванням і для жінок, які кандидували.

«З одного боку, квота відкрила можливості, а з іншого, – жінкам потрібно було доводити, що «Я – не квота», а конкурентна, фахова, професійна і гідна кандидатка. Це було часом дуже непросто, про що свідчать історії жінок-кандидаток», – підкреслює гендерна експертка [12].

Вибори стали певним іспитом на готовність суспільства прийняти жінку-депутатку, як рівноправну учасницю процесу управління державою.

Звісно, ці вибори не зруйнували остаточно стереотипи щодо жінок у політиці, але стали початком долання історичної несправедливості й ізоляції жінок від участі у політичному житті.

Яким чином має рухатися суспільство, аби інтереси різних груп жінок і чоловіків були гідно представлені на законодавчому рівні? Це клопітка праця, цілеспрямована політика місцевих органів влади, політичних сил, які йдуть на вибори, громадських організацій, які захищають інтереси жінок і чоловіків. На цьому тлі Чернігівщина – унікальна за підсумками місцевих виборів 2020. 27 % складають жінки у новообраній обласній раді, голова і одна із заступниць – жінки. 38 % жінок отримали мандати депутаток у Чернігівській міській раді. Третина із 57 новообраних голів територіальних громад – жінки. Є випадки, коли у складі виборних органів територіальних громад досягнуто гендерний баланс у депутатському корпусі і він складає 50% на 50 %. Безумовно, що ситуація не безхмарна. Є випадки, коли жінки були обрані по квоті, а потім усунуті від виконання депутатських обов'язків. Тобто спрацювали на користь політичної сили і досить. Але, у більшості своїй, це нові горизонти, нові можливості жінок показати себе вправними господинями і вплинути на законодавчу ініціативу на місцях.

Не зважаючи на складну суспільно-політичну, соціально-економічну ситуацію, обтяжену пандемією COVID-19, в українських жінок є всі можливості позиціонувати себе активними, конкурентноспроможними особистостями, здатними змінити хід історії у позитивний бік.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. ст.561. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівності прав одиноких матерів та одиноких батьків». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 11. ст. 138. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239-18#Text>.
3. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо врегулювання питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї» *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 16. ст. 111. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-19#Text>.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 44. ст. 353. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>.
5. Закон України «Про внесення зміни до статті 222 Виборчого кодексу України щодо спрощення умов реєстрації кандидатів у депутати на місцевих виборах». Від 15.09.2020 № 888–ІХ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-20>.
6. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. ст. 91. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства». *Відомості Верховної Ради*, 2020, № 36, ст.273. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text>
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 229-р., 2017.
9. Указ Президента України № 501 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 2015 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text>
10. Дослідження ефективності регіональних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні: шлях уперед. Дослідження на замовлення ОБСЄ/ БДПЛ. Варшава. Вересень 2018. 28 с.
11. Марценюк Т. Залученість жінок у політику: країни ЄС і Україна. *Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України*. Київ: Центр Разумкова, 2016. С. 235–243.
12. Місцеві вибори в Україні: чи спрацювали гендерні квоти? URL : <http://womenua.today/voiting/>

13. МФО «Рівні можливості» при Верховній Раді України. URL: : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.

14. 15 Років Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: здобутки та виклики. URL : <http://womenua.today/15rokiv-zakonu/>.

15. IV Український Жіночий Конгрес. Офіційний сайт. URL : <http://womenua.today/>.

Людмила Чабак,

радниця з децентралізації та місцевого самоврядування Чернігівського регіонального офісу Програми «U-LEAD з Європою», кандидатка філософських наук

ЖІНКИ, ЩО ОЧОЛЮЮТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЧЕРНІГІВЩИНИ: ТЕНДЕНЦІ ТА ВИКЛИКИ

Дискусії щодо керівної ролі жінок та пріоритетності для них тих чи інших професій точаться вже дуже давно. В результаті можна констатувати появу значної кількості як зарубіжних так і вже вітчизняних досліджень, публіцистики та авторських думок у просторі Інтернету, що дозволяють зрозуміти як глибину проблеми так і широкий простір для її переосмислення. А вже до цього часу в суспільстві іноді побутують стереотипи про чоловічі та жіночі спеціальності, роль та місце жінок в тих чи інших сферах життєдіяльності.

Однак ситуації сьогодення все частіше демонструють незалежність успіху від статі, а, важливим фактором під час вибору професії стає захоплення певною справою та готовність досягати результату.

У вищезазначеному напрямі цікаво досліджувати роль жінок-керівниць в місцевому самоврядуванні, зокрема, один з тих аспектів, який з'явився порівняно нещодавно та пов'язаний з процесом децентралізації, – керівну роль у розбудові територіальної громади. А вже сільський, селищний, міський голова, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села, селища, міста та обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права [1]. Тут для аналізу важлива зустріч двох головних чинників – бажання жінки балотуватися на посаду та бажання виборців бачити на цій посаді жінку.

Багато інформації для осмислення дають результати місцевих виборів, які, зокрема, відбулися в Україні 25 жовтня 2020 року. Відповідно до поста-

нови Центральної виборчої комісії від 8 серпня 2020 року № 160 «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року» [див.2] загалом у 57 сільських, селищних, міських територіальних громадах Чернігівської області було призначено перші місцеві вибори. Відповідно мова йде про перші вибори депутатів місцевих рад і перші вибори сільсько-го, селищного, міського голови. А отже, 57 керівників територіальних громад Чернігівської області (сільських, селищних, міських голів) повинні бути обраними на перших виборах.

Не зважаючи на виклики пандемії та доволі напружену політичну ситуацію, жінки Чернігівщини стали активними учасниками виборчих перегонів. А якщо проаналізувати кількість жінок, які перемогли із загальної чисельності обраних, то результат виглядає як 29,82% та 70,18%. (а саме здобули перемогу 17 жінок та 40 чоловіків).

Для порівняння, в рамках минулої каденції, з 52 громад (включаючи міста обласного значення Чернігів та Прилуки) 10 очолювали жінки (були сільськими, селищними та міськими головами). Та ще фактично в 3 об'єднаних територіальних громадах жінкам – секретарям селищних та сільської ради в силу різних обставин довгий час (більш ніж рік) доводилося фактично здійснювати керівні функції.

Звичайно, дане порівняння не буде абсолютно точним, враховуючи зміни не лише в чисельності, але й в нових параметрах об'єднаних територіальних громад, однак воно все одно показує успішну зростаючу динаміку.

Більше того, цікавим є віковий показник. Наймолодша з обраних в цьому році очільниць територіальних громад Чернігівщини має 25 років (1995 року народження). До цього наймолодша жінка, що очолювала (і продовжує очолювати) одну з територіальних громад Чернігівщини, створену в рамках добровільного об'єднання, мала на час обрання 34 роки (1983 народження). А отже, маємо тенденцію до зниження вікового рівня серед жінок-керівниць територіальних громад Чернігівщини.

Доцільно розглянути і такий параметр як повторне обрання – саме цей критерій свідчить не лише про рівень довіри виборців, але й про рівень стресостійкості, вміння домовлятися тощо. Отже, якщо оцінювати очільниць територіальних громад Чернігівщини за цим параметром, то повторну перемогу на виборах здобули 6 жінок. Причому для деякого з них це вже третє або й четверте обрання.

Ще один цікавий факт, пов'язаний з виборчим процесом та зміною на посаді сільського, селищного, міського голови жінки або чоловіка. Зокрема, у 7 територіальних громадах спостерігається тенденція – перемога жінки в громаді, яку раніше очолював чоловік.

Наведені факти та причини їх появи вимагають більш глибокого дослідження. Однак, загалом можна зазначити що Чернігівщина демонструє суттєве збільшення частки жінок, які здобули перемогу та очолили територіальні громади.

При цьому може стати предметом подальшого аналізу й емоційна сфера, так званий людський фактор, що яскраво проявлявся як під час виборчого процесу так і за його підсумками.

Мова йде про висловлювання власних почуттів, емоцій та переживань, ілюстрація взаємовідносин з опонентами, мешканцями громади, виборцями, що нерідко потрапляли в публічний простір, транслювалися в соціальних мережах самими очільницями громад. Страх, роздратування, занепокоєння, радість чи смуток знаходили часом яскравий відгук в мережі Інтернет. Чуттєва сфера проявлялася і в демонстрації різноманітних позитивних емоцій в соціальних мережах під час публікації особистих фото, ілюстрації різних життєвих подій. Наприклад, нерідко, в контексті виборчого процесу звучала оцінка підтримки з боку друзів, колег-команди та родини. Тобто, саме для жінок відзначалася більша публічність та яскравість емоційного аспекту, а також демонстрація не лише професійної але й особистої сфери.

Мультифункціональність – одна з тих рис, яка зачасти є визначальною для успіху на керівній посаді для жінки. Вміння встигнути все і поєднати сім'ю та роботу, дотриматися гармонії і балансу особистого життя та професійної сфери дозволяє якісно здійснювати керівні функції та водночас залишатися жінкою. Що якраз і добре вдається очільницям територіальних громад Чернігівщини.

Література:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0#Text>

2. Постанова Центральної виборчої комісії «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року» від 08.08.2020 № 160 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0160359-20#Text>

Інна Янголь,
*директорка комунального закладу
«Публічна бібліотека Куликівської селищної ради»,
заступниця голови ГО «Спілка жінок Куликівщини»*

СПІВПРАЦЯ ГО «СПІЛКА ЖІНОК КУЛИКІВЩИНИ» З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КУЛИКІВСЬКОЇ ГРОМАДИ З МЕТОЮ ЗАЛУЧЕННЯ ЖІНОЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДО РОЗБУДОВИ ГРОМАДИ

Громадська організація «Спілка жінок Куликівщини» є зареєстрованою 2016 року жіночою організацією, яка працює у напрямку просування ідеї гендерної рівності, захисту прав, розширення можливостей жінок та надання послуг уразливим їх групам.

Спілка жінок Куликівщини реалізувала три грантових проекти Один з яких під назвою «Жінка – фактор розвитку місцевих громад» за підтримки Європейського Союзу. Два інших – у партнерстві з громадською організацією «Рівненська федерація малого та середнього бізнесу «Єдність» під назвами «Розвиток лідерських якостей серед жінок Рівненської та Чернігівської областей», «Посилення розбудова спроможності та підтримка жіночих НУО Рівненщини та Чернігівщини».

Організація взяла активну участь у реалізації на Чернігівщині Програми «Голос жінки має силу 2020». Спілка жінок Куликівщини відібрана для участі в проєкті «Жінки України: залучені, спроможні, незламні», який оголошував Жіночий консорціум України як Північний хаб проєкту за підтримки міжнародної організації РАСТ в рамках конкурсу «Суперсила жіночих правозахисних організацій».

У тісній плідній співпраці з громадською організацією «Спілка жінок Чернігівщини» проводяться тренінги, навчальні кейси щодо посилення організаційної спроможності та ефективної діяльності жіночих організацій, жіночого лідерства.

Щороку наші жінки беруть активну участь у обласному ярмарку жіночої майстерності «Що може жінка», влаштовуємо подібні ярмарки у громаді, проводимо екологічні акції та опитування, дитячі і спортивні свята, свята для дітей з інвалідністю. Співпрацюємо з громадською організацією батьків дітей з інвалідністю «Відкрий світ особливим дітям».

Наша організація є серед найактивніших і впливових у громаді. Слід зауважити, що другий термін поспіль в Куликівській ОТГ головою обирається жінка, серед новообраного депутатського корпусу маємо 13 жінок з 26 депутатів. Керівники або старости у селах громади з 15 – 6 жінок. Не виключено, що після нових призначень у цей список ще додадуться жінки.

Спілка жінок Куликівщини завжди активно співпрацює з депутатським корпусом. Жінки – депутатки були активними учасницями проєкту «Жінка-фактор розвитку місцевих громад», про який згадувалось вище.

В даний час чотири жінки нашої організації проходять навчання в «Академії культурного лідера». Це дозволить нам у найближчий час взяти участь у підготовці Стратегії розвитку нашої громади на наступні 5 років, подаючи пропозиції до неї з урахуванням гендерного аналізу, формулювати у цьому ракурсі бачення і стратегічні цілі, організувати та провести картування громади.

Наша організація завжди відкрита для спільних проєктів та інноваційних заходів, обміну досвідом та налагодженню надійних партнерських зв'язків. Тому продовжуємо працювати задля підтримки жіноцтва громади та реалізації жінки, активної у громадському житті.

Ірина Дубік,
*керівниця відділу культури, сім'ї, молоді та спорту
Кіптівської об'єднаної територіальної громади,
заступниця голови ГО «Кіптівська спілка жінок»*

ЖІНОЧІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОСУВАННЯ ЖІНОЧИХ ІНІЦІАТИВ

Гендерна рівність та участь жінок у політичному житті є необхідними складовими сучасного демократичного управління. Відповідно до міжнародних стандартів, чоловіки і жінки мають рівні права на повноцінну участь у всіх аспектах політичного процесу. Однак, на практиці, жінкам набагато важче повною мірою скористатися цими правами. Маючи високий професіоналізм, відданість обраній справі жінка має безліч обов'язків, викликів, обмежень суспільних та обмежень викликаних гострою епідеміологічною ситуацією в країні. Та, аналізуючи сучасний ступінь політичної участі жінок в децентралізації, можна впевнено сказати, що у цієї реформи жіноче обличчя.

Нещодавно пройшли вибори до органів місцевого самоврядування, маємо певні результати: другу каденцію поспіль Головою Кіптівської об'єднаної територіальної громади обрано Володимира Володимировича Кучму, фахівця досвідченого та професійного. Старостинські округи, переважно, очолили жінки (75%) виключно, за свої ділові та професійні якості. Залучення жінок до процесів ухвалення рішень є кроком до більш ефективної організації суспільства. Стереотипи щодо ролі жінок залишаються в минулому, а впроваджуються ефективні та інноваційні механізми залучення їх до місцевого економічного розвитку. Очевидно, що врахування жіночого досвіду в різних

сферах зрештою є корисним для всіх і тому підтвердженням є склад депутатського корпусу 8 скликання Кіптівської сільської об'єднаної територіальної громади, де спостерігається повна гендерна рівність – 11 жінок, 11 чоловіків. 45 % це жінки–депутатки з досвідом (які своєю професійною діяльністю щодня підтверджують, що можуть представляти інтереси громади), 55 % жінок, які вперше увійшли до депутатського корпусу об'єднаної громади. Для більш ефективної діяльності депутаток найближчим часом ГО «Кіптівська жіноча спілка» буде проведено тренінги: «Повноваження депутатки», «Як проводити зустріч з виборцями?», «Залучення громадян до управління місцевою громадою» та інше. Впевнена, що, багаж нових знань зробить корпус 8 скликання більш успішним та досконалим.

Децентралізація надає багато можливостей при умові успішного керівництва, професійності, відданості команди та в той же час існує багато перешкод для розвитку сільської території. Саме для досягнення недосяжного, розширення можливостей, вирішення негайних потреб була створена ГО «Кіптівська жіноча спілка», яка свій офіційний статус здобула в січні 2019 р. та за такий короткий час є званою на теренах Чернігівщини, хоча для членкинь спілки робота в громадській організації справа нова. «Кіптівська жіноча спілка» об'єднала амбіційних, мотивованих жінок різних за віком, вподобаннями та професіями, жительок різних населених пунктів громади, які спрямовують свою діяльність на підвищення ролі та статусу жінок в усіх сферах життєдіяльності громади. Майже 170 тис. грн залучені «Кіптівською жіночою спілкою» за час існування на організацію здорового дозвілля, культурно – спортивних заходів, тощо .

Неабиякий поштовх для активної діяльності надала ГО «Спілка жінок Чернігівщини», шведсько-український проект DESPRO у співпраці з Асоціацією ОТГ, які об'єднали «Жінок-лідерок» з усієї України. Такі тандеми дружби та співпраці спонукають до постійного руху, впровадження нових форм активності жінок та зміни сільської місцевості на краще. Два роки тому громадськості було не зрозуміло, що таке – ГО і для чого створена «Кіптівська жіноча спілка», а сьогодні це потужна команда, яка спрямовує свою діяльність для втілення якісних цінностей, потреб життя дівчаток та хлопчиків, жінок та чоловіків. І є результат – громадськість активізувалася, налагоджено діалог між владою, громадськістю, аграрним сектором. Суспільно важливі питання вирішуються спільно, населення громади прагне змін і особисто їх, за часту, ініціює, але здебільшого не знає як впровадити . Навчання, тренінги, семінари, блоги, вивчення гендерних потреб, перемістили силу й авторитет голосу жінки з кухні на рівень держави.

«16 днів проти насилля», «Протидія насилля в родині», «Протидія торгівлі людьми», «Стоп – СНІД», «Шаную воїнів – Біжу за героїв України», «Придбай квиток до театру людині поважного віку», «Заквітчаймо село –

заквітчаймо Україну» та багато інших акцій, культурно-розважальних, спортивних, заходів організовано та проведено членками ГО. Олена Таранова, яка очолювала напрямок волонтерського руху в ГО «Кіптівська жіноча спілка», наразі стала керівником відокремленого підрозділу Всеукраїнської ГО «СУВІАТО» в Чернігівській області . Ми зміцнюємося, розвиваємося та розширюємо свою діяльність. Тож, можна впевнено сказати, що жінки стали більш ініціативні для подолання різних соціальних перешкод, підвищено мотивовані до активної діяльності в площині децентралізації, змін через популяризацію кращих впроваджених ініціатив різних напрямків.

Багато нереалізованих планів спричинені карантинними обмеженнями, але, впевнено можна сказати: «ЖІНКИ, за підтримки одна одної, – ВРЯТУЮТЬ СВІТ!»

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА 2 СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ГУМАНІТАРНІ ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ COVID-19

Тетяна Дусь,
*заступниця начальника Головного управління
статистики в Чернігівській області,*
Наталія Козар,
*начальниця управління обробки даних соціальної
статистики та вибіркового обстеження населення ГУС*
Олена Семенюк,
*начальниця відділу переписів
та демографічної статистики ГУС*

ЖІНКИ І ЧОЛОВІКИ НА РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Жінки та чоловіки у демографічному вимірі

У структурі постійного населення Чернігівської області переважають жінки. На початок 2020 року їхня питома вага складала 54,5%, а чоловіків – 45,5%. У розрахунку на кожну тисячу чоловічого населення припадало 1198 жінок. Така ж статева пропорційність склалася як у міській, так і в сільській місцевості.

На початок 2020 року в області проживало 535,8 тис. жінок (дві третини з них були городянками, решта – сільськими жительками) та 447 тис. чоловіків.

У різних вікових групах співвідношення чоловіків і жінок коливається. Для молодших вікових груп характерною є перевага чоловічої статі: на по-

чаток 2020 року на 1000 хлопчиків налічувалося 957 дівчаток. Чисельна перевага чоловічої статі спостерігається до 40 років, а далі стрімко формується дисбаланс у бік жіночої статі. У віці 65 років і старше на 1000 чоловіків припадає 2165 жінок.

Жительки Чернігівщини – серед найстарших в Україні. Їхній середній вік – 46 років. Чоловіки теж одні з найстарших в Україні та мають середній вік 40 років. Жінки Чернігівщини на 6 років старші за чоловіків; сільське населення на 4 роки старше за міське.

До шлюбу жінки найактивніше вступають у віці 20–24 роки, а чоловіки – у віці 25–29 років. Саме в цьому віці знаходиться третина всіх наречених. Середній вік нареченої – 31 рік, нареченого – 33 роки.

Уподобання чоловіків і жінок щодо віку своїх обранців різні. Так, переважна більшість жінок брала шлюб із чоловіками, старшими за себе, проте частка таких пар зі збільшенням віку нареченої зменшується (у віці до 20 років – 93,4%, 20–24 роки – 88,9%, 25–29 років – 64,0%).

Чоловіки наймолодшої вікової групи (до 20 років) надали перевагу старшим жінкам (таких 52,1%) і майже чверть (24,7%) одружилася з однолітками.

Зі збільшенням віку наречених як чоловіків, так і жінок спостерігається однакова тенденція до зростання частки шлюбів із молодшими партнерами та зменшення – з однолітками та старшими за віком. Серед жінок віком 60 років і старше кожна п'ята жінка взяла шлюб із чоловіком, молодшим за себе, та кожен другий чоловік цього віку взяв за дружину жінку, молодшу за себе.

Складне соціально-економічне становище, в якому перебуває наша країна, впливає на постійне зменшення рівня народжуваності населення. У минулому році в області народилися 6129 малюків, що на 10,6% менше, ніж у 2018 році. Серед живонароджених – 3188 хлопчиків та 2941 дівчинка. На 100 дівчаток, які з'явилися на світ, припадали 110 хлопчиків. Рівень народжуваності на Чернігівщині становив 6,1 живонароджених на 1000 осіб наявного населення (у 2018 році – 6,8%). В Україні він склав 8,1%.

Найвищий рівень народжуваності серед регіонів України мають м.Київ (11,0%), Рівненська (10,7%) та Закарпатська (10,4%) області.

У міській місцевості області народилися 4128 малюків, у сільській – 2001. Рівень народжуваності традиційно вищий у містах та селищах міського типу, ніж у селах (у 2019 році – 6,3% проти 5,8%). Частково це пояснюється особливостями вікової структури населення області: міське населення молодше, ніж сільське. Частка жінок дітородного віку (15–49 років) у загальній кількості міських жінок становить 43,5%, сільських – 35,3%.

Найбільш інтенсивно жінки народжували у віці 25–29 років. У 2019 році на 1000 жінок цього віку припадало 62,6 живонародженого. У віковій групі 20–24 роки показник склав 61,0 живонародженого.

Середній вік породіль становив 28,4 року, а мам, які народили первістка – 25,9 року.

У 2019 році 45,9% жінок, які народжували, народили первістків, 38,5% – стали мамами вдруге, а кожна шоста жінка народила третю й більше за рахунком дитину. В області зареєстровано чотири випадки народження десятої і більше дитини.

У 2019 році порівняно з попереднім роком питома вага немовлят, які з'явилися на світ поза шлюбом, зросла з 22,5% до 22,9%, у тому числі в міській місцевості – на 0,1 в.п., у сільській місцевості – на 1,1 в.п.

Ще один показник, що характеризує демографічну ситуацію – рівень смертності населення, який в нашій області залишається найвищим в Україні. Рівень смертності чоловіків (19,8‰) вищий за рівень смертності жінок (17,6‰). Високий рівень смертності населення області переважно пояснюється його старою віковою структурою. Середній вік померлих у 2019 році склав 66 років для чоловіків та 78 – для жінок. Серед померлих найчастіше були чоловіки у віці 81 рік та жінки у віці 82 роки (модальний вік померлих).

Основною причиною смерті населення традиційно були хвороби системи кровообігу (73,7% загальної кількості померлих), що зумовили 64,3% чоловічих і 82,4% жіночих смертей.

На другому місці – новоутворення. Частка чоловіків, померлих від новоутворень (13,1% загальної кількості померлих чоловічої статі), більша за частку жінок (9,0%).

Треті за розповсюдженістю – зовнішні причини смерті. У 2019р. від травм, отриманих унаслідок зовнішніх причин смерті, чоловіків загинуло в 4,5 рази більше, ніж жінок.

Жінки та чоловіки на ринку праці

На ринку праці за статусом участі в складі робочої сили все населення Чернігівської області поділяється на три взаємовиключні та вичерпні категорії: зайняті, безробітні та особи, які не входять до складу робочої сили. Зайняті та безробітні в сумі складають робочу силу нашого регіону.

Якщо серед зайнятого населення Чернігівської області віком 15 років і старші кількість жінок та чоловіків майже однакова (у 2019 році – 221,5 тис. та 216,2 тис. відповідно), то серед безробітних чоловіків в 1,7 рази більше, ніж жінок.

І, навпаки, серед осіб, які знаходяться поза робочою силою (пенсіонери, студенти або учні денної форми навчання, особи, які виконують домашні (сі-

мейні) обов'язки, зневірені тощо) жінок в 1,7 раза більше, ніж чоловіків (237,3 тис. та 136,9 тис. відповідно). Це пояснюється тим, що жінки більше уваги приділяють хатній справі, веденню домогосподарства, вихованню дітей. До речі, чоловіки на Чернігівщині очолюють лише 48% домогосподарств.

Серед найманих працівників підприємств, установ та організацій Чернігівської області переважають жінки. У III кварталі 2020 року їхня частка в загальній кількості працюючих становила 55%.

Традиційно «жіночими» видами економічної діяльності є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (82% працюючих – жінки), освіта (81%), тимчасове розміщування й організація харчування (80%), фінансова та страхова діяльність (76%), діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг (73%). Та, навпаки, «чоловічими» є будівництво (85% працюючих – чоловіки), транспорт (79%), сільське господарство (72%), промисловість, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (по 62%).

За виконану роботу чоловіки отримують винагороду, яка зазвичай вище за винагороду жінок. За підсумками III кварталу 2020 року середньомісячна заробітна плата чоловіків була вище за середньомісячну заробітну плату жінок на 2034 грн, або на 23%, та становила, відповідно, 10743 грн та 8709 грн. Найбільший гендерний розрив у розмірі заробітної плати спостерігається в наукових дослідженнях та розробках (46% на користь чоловіків), сільському господарстві (30%), транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (29%), промисловості (28%).

На розмір оплати праці впливає багато чинників, зокрема й те, що «жіночі» види діяльності є нижчими в оплаті праці, ніж «чоловічі». Так, середньомісячна заробітна плата у сфері творчості, мистецтва та розваг (5935 грн) на 38% менше середньообласного показника (9631 грн), в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (7587 грн) – на 21% менше.

Ще одним із факторів, що впливають на оплату праці, є також умови праці, в яких працюють жінки та чоловіки. У нашій країні законодавством заборонено використовувати працю жінок на важких та шкідливих роботах. А чоловіки, які працюють на таких виробництвах, отримують пільги й компенсації, що, відповідно, впливає на рівень оплати їхньої праці.

Так, у 2019 році серед працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці (11,1 тис. осіб), переважну більшість (82%) становили чоловіки, які здебільшого працювали в умовах перевищення гігієнічних нормативів за такими шкідливими виробничими факторами, як напруженість праці, виробничий шум, ультразвук, інфразвук, вібрація (локальна, загальна), тоді як жінки – під впливом мікроклімату, в умовах важкості та напруженості праці. Постійно в три- та чотиризмінному режимі працювали 662 жінки та 831 чоловік.

На доплати за умови праці мали дві третини з усіх працюючих у шкідливих умовах чоловіків та понад половина жінок. Додаткові відпустки за роботу зі шкідливими умовами праці отримали 56% чоловіків та 52% жінок, додаткові відпустки за особливий характер праці – кожен четвертий чоловік та кожна третя жінка.

Чоловіки відпрацьовують більше робочого часу, ніж жінки, що також впливає на рівень оплати їхньої праці. У III кварталі 2020 року у середньому одним чоловіком було відпрацьовано на 45 годин більше, ніж жінкою (428 години проти 383).

Динаміка зайнятості працівників обох статей складається під впливом руху кадрів. Для жінок характерний менший рівень мобільності на ринку праці. Як серед прийнятих на роботу, так і серед звільнених кількість чоловіків значно більше, ніж жінок (53% та 47% відповідно). Найбільш поширеною причиною звільнення працівників є звільнення за власним бажанням. Проте жінки рідше звільняються за власним бажанням. Це пояснюється страхом залишитися без роботи. Водночас серед вивільнених із причин змін в організації виробництва й праці (реорганізація, скорочення чисельності або штату працівників) жінок удвічі більше, ніж чоловіків.

Вивільнені працівники поповнюють лави безробітних на ринку праці нашої області. Уже традиційно безробіття має чоловіче обличчя, проте для рестрації свого стану як безробітного більше схильні жінки. Причиною цього є те, що жінки менш конкурентоздатні на ринку праці, обмежені в можливостях щодо працевлаштування, а чоловіки більше покладаються в пошуках роботи на власні зусилля.

Так, серед безробітних у віці 15 років і старші (у визначенні Міжнародної організації праці) у 2019 році 31 тис. становили чоловіки, 18,3 тис. – жінки. Найвищий рівень безробіття (22,5%) спостерігався серед чоловіків у віці від 35 до 39 років, найнижчий (6,7%) – серед жінок від 25 до 29 років. Це зрозуміло, тому що саме в цьому віці жінки частіше народжують та займаються вихованням дітей, тобто не пропонують себе як робочу силу на ринку праці. Саме на цю вікову групу припадає майже третина загальної кількості народжених у минулому році малюків.

Основними причинами незайнятості безробітних жінок та чоловіків є звільнення за власним бажанням або за згодою сторін (кожен третій чоловік та майже кожна третя жінка) та вивільнення з економічних причин (кожен сьомий чоловік та кожна третя жінка).

Ольга Малець,
*заступниця начальника управління
охорони здоров'я Чернігівської міської ради*

НА ЛІНІІ ФРОНТУ З COVID-19: ЖІНКИ-МЕДИКИ В БОРОТЬБІ З ПАНДЕМІСІЮ

Закінчується 2020 рік. Світ продовжує вести запеклу боротьбу з невідомою до цього часу хворобою – коронавірусом COVID-19. Кількість інфікованих обчислюється мільйонами, кількість загиблих – сотнями тисяч. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) підтвердила, що пандемія COVID-19 набирає обертів. «Пандемія прискорюється... Світ перейшов до нової і небезпечної фази. Вірус все ще швидко поширюється, він все ще смертельний, і більшість людей все ще вразлива до нього», – сказав генеральний директор ВООЗ Тедрос Адханом Гебреесус.

COVID-19 спровокував безпрецедентну кризу, яка має катастрофічний вплив на життя, здоров'я, економіку. Це не просто криза світової системи охорони здоров'я, це – глобальна гуманітарна криза. Пандемію вже назвали найбільшим соціально-економічним шоком з часів Другої світової війни. Не обійшла епідемія стороною і Україну.

В Україні станом на 24.11.2020 виявлено 647 976 хворих, з яких 299 358 одужали, а 11263 померли. Захворіло більше 30 тис. медиків, 212 з яких померли.

В Чернігівській області захворіло 15405 осіб. У місті Чернігові станом на 24.11.2020 захворіло 4402, одужали 1894. За добу захворіло 90 осіб. У стаціонарах міських лікарень сьогодні перебуває 241 особа.

Захворіло медпрацівників 426 (9,7% підтверджених випадків), одужали 197.

У світі десь 4-15% підтверджених випадків коронавірусу – це медики.

І це – не несподіванка. Адже саме медичні працівники – лікарі, медичні сестри, санітарки, бригади екстреної медичної допомоги, а також працівники соціальних служб постали на передньому краї боротьби з новою недугою. Вони перебувають у тісному контакті з інфікованими людьми і зазнають впливу дуже високих доз вірусу. До того ж вони не можуть піти на карантин або працювати віддалено.

З початком пандемії медики опинилися в зоні найвищого ризику і прийняли на себе перший удар, не маючи на той час ні засобів індивідуального захисту, ні спеціальних тестів, а іноді й просто достатньої кількості медичних масок.

За статистикою більшість медиків у світі складають жінки – не лише серед лікарів, але й серед молодшого та середнього медичного персоналу.

В нашій країні жінки становлять 83 % медичних і соціальних працівників. І саме жінки, яких дехто називає «слабкою статтю», зараз несуть на своїх плечах основний тягар боротьби з коронавірусом, відіграють ключову роль у цьому процесі і знаходяться в зоні найбільшого ризику. Тому війну з COVID-19 в певному сенсі можна назвати жіночою.

Медичні працівники працюють у надскладних умовах. Збільшується кількість тяжких хворих. Одночасно збільшуються психологічні навантаження та стресові ситуації. Робота в костюмах індивідуального захисту, які на відміну від скафандрів космонавтів, не мають систем охолодження чи вентиляції, а від постійного носіння захисних окулярів, респіраторів і рукавичок виникає подразнення і лущення шкіри, тривала робота в масках утруднює дихання.

Для порятунку життя інших вони змушені працювати в надзвичайно складних умовах – часто без належного відпочинку та з потенційною загрозою власному здоров'ю та життю. Окрім потенційно шкідливих наслідків для їхнього фізичного здоров'я, вони також зазнають безпрецедентний моральний тиск й часто відчують підвищену тривожність.

На жаль, люди, втомлені тривалим перебуванням на самоізоляції, сприйняли певні послаблення карантинних заходів як ознаку того, що карантин закінчено, загрози немає, маски непотрібні і знову «все можна». Як наслідок – крива захворюваності знову поповзла вгору, епідеміологічна ситуація в Україні погіршилася, кількість інфікованих коронавірусом збільшилася і, відповідно, зросло і без того велике навантаження на лікарів, медичних сестер, санітарок.

Можливо, настав час визнати, що сьогодні робота наших медиків є подвигом, а вони самі – справжніми героїнями і героями.

Сьогодні я хочу назвати кілька імен колег, які самовіддано працюють на передовій і рятують життя багатьом хворим. Це насамперед Ольга Анатоліївна Голубовська – завідувач кафедри інфекційних хвороб НМУ ім. Богомольця, професор, яка є практикуючим лікарем, співавтором вітчизняних клінічних протоколів лікування COVID-19 та активним спікером всіх дискусійних панелей з питань діагностики, лікування та профілактики цього захворювання. У нашому місті першими, хто вступив у боротьбу з COVID-19 стали медичні працівники Чернігівської міської лікарні №2. Завідувачка інфекційного відділення, обласний інфекціоніст Ворона Світлана Григорівна – одна із організаторів надання медичної допомоги хворим з COVID-19.

Сьогодні ми можемо говорити про раціонально сформовану систему надання медичної допомоги у місті Чернігові. Чітко визначений маршрут пацієнта, критерії відбору на стаціонарне лікування та стандарти надання допомоги на рівні сімейного лікаря.

У Парижі, Барселоні й Нью-Йорку люди відкривають вікна, виходять на балкони і щовечора оплесками вітають тих, хто ризикуючи власним життям, рятує інших.

У нас, нажаль, зустрічаємось з нерозумінням складної ситуації, часом агресивну реакцію людей на заходи боротьби з пандемією, які впроваджує держава. Хочу зауважити, що сьогодні для сповільнення і подолання пандемії не має інших заходів, крім дотримання карантинних правил. З впровадженням масової вакцинації буде задіяний ще один механізм протидії - створення колективного імунітету.

І ще хочу сказати, щоб люди зрозуміли, що ми можемо мати достатньо ліжок та обладнання, але якщо не буде лікарів, то все це втрачає сенс. Тому давайте берегти наших медичних працівників.

Марина Кривопала,
*начальниця відділу організації профорієнтації
Чернігівського обласного центру зайнятості*

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ COVID-19

(гендерний аспект)

Світова криза, спричинена коронавірусною пандемією, внесла свої негативні корективи не тільки в життєві плани мільйонів українців, а й в економіку країни, і, як наслідок, у ситуацію з безробіттям. Безробітними стали сотні тисяч наших громадян: як представників інтелектуальної праці, так і найпростіших професій.

У Чернігівській області з початку карантину (з 18 березня) і по 31 жовтня поточного року до служби зайнятості з метою пошуку роботи звернулись 21,7 тис. осіб, з них отримали статус безробітного 17345 осіб, що на 45 % більше минулорічного показника. Станом на 1 листопада на обліку в службі зайнятості області продовжували перебувати 11,4 тис. безробітних осіб, це на 30,9 % більше, ніж на цю дату минулого року.

Якщо проаналізувати ці дані за статтю, то ми побачимо, наступне: в минулому році, серед тих, хто отримав статус безробітного в період з 18 березня по 31 жовтня було 48 % чоловіків та 52 % жінок. В цьому році в період карантину частка жінок зросла в порівнянні з минулим роком аж на 4,4 процентних пункти – тобто ми маємо 56,4 % жінок та 43,6 % чоловіків. Серед безробітних, які продовжували перебувати на обліку станом на 1 листопада в минулому році частка жінок становила 57,3 %, а в поточному році – вже 61,2 %. Тобто це дозволяє нам зробити припущення, що наслідки коронавірусної пандемії у вигляді безробіття, позначились на жінках дещо більше, ніж на чоловіках.

Це пояснюється тим, що наслідки карантинних обмежень насамперед позначились на сфері надання послуг – готелі, кафе та ресторани, салони краси, театри та концертні зали, магазини непродовольчих товарів, спортивні комплекси, кінотеатри, перукарні, бібліотеки та багато інших закладів навесні через пандемію були зачинені. Освітні процеси були переведені в дистанційний режим. А саме в цих сферах діяльності переважна більшість працюючих – це жінки.

Після весняного жорсткого карантину чимало підприємців, які й до цього не жирували, так і не змогли відновити свою роботу. Це не могло не позначитись на попиті на робочу силу.

Так, за період з 18 березня по 31 жовтня поточного року в службі зайнятості області було зареєстровано 11,8 тис. вакансій – це вдвічі менше, ніж за відповідний період 2019 року. Адже й кількість роботодавців, які подали вакансії, була меншою у 1,4 рази і становила 3,4 тис. Загалом для укомплектування в цей період налічувались 12,8 тис. вакансій, що у 1,9 рази менше, ніж минулого року. В результаті станом на 01 листопада цього року навантаження на 1 вільне робоче місце досягло 10 осіб проти 6 осіб станом на 01 листопада 2019.

Зараз друга хвиля епідемії може стати ще більшим випробуванням з огляду на масштаби захворюваності, хоча обмежувальні заходи й не такі жорсткі як навесні.

Під час дії карантину фахівці служби зайнятості не припиняють підбирати для безробітних підходящі вакансії, а для роботодавців – кваліфікований персонал. Певний час доводилось працювати дистанційно – спілкування з клієнтами здійснювалось здебільшого по телефону, Також проводяться вебінари, онлайн-тренінги, ведеться листування по електронній пошті, інформація про умови реєстрації та отримання послуг під час карантину розповсюджувалась у соціальних мережах, на сайтах служби зайнятості.

Загалом, за період з 18 березня по 31 жовтня в умовах карантинних обмежень роботу за сприяння служби зайнятості отримали 10308 громадян, з яких 7366 безробітних. Серед працевлаштованих безробітних переважають чоловіки – їх 52,5 %, жінок відповідно 47,5 %.

Найбільшим попитом на ринку праці користувалися кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговування та експлуатації устаткування, водії, машиністи та оператори котельні, трактористи, працівники сфери торгівлі та послуг (це був сплеск влітку, коли карантинні заходи були практично зняті), а також, підсобні та інші некваліфіковані працівники. Відчутно меншим (як і зазвичай) був попит на професіоналів – інспекторів, провізорів, економістів, інженерів, керівників усіх рангів, юристів.

Наведу декілька прикладів – з початку року до служби зайнятості області було подано 18 вакансій перукаря, а на обліку за цей період перебувало 230

осіб з цією професією, або, на 172 особи з професією «товарознавець» було лише 11 вакансій, на 351 касира торговельного залу було 37 вакансій, 28 вакансій було для 264 операторів заправних станцій.

Нажаль, через пандемію були суттєво згорнуті активні програми сприяння зайнятості. Так, призупинено виплату допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності, суттєвих обмежень зазнало й професійне навчання безробітних. В цьому році в період з 18 березня по 31 жовтня проходили професійне навчання за направленням служби зайнятості лише 1,4 тис. безробітних осіб проти 2,5 тис. осіб в минулому році, з них жінок 43,5 % проти 39,8 % в минулому році. Слід зазначити, що в період карантину навчання організовувалось лише на короткотермінових курсах цільового призначення на базі центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості. Співпраця з іншими навчальними закладами призупинена і буде відновлена по завершенні карантину.

Також через обмежувальні карантинні заходи в зазначений період поточного року лише 1398 безробітних осіб були залучені до громадських та інших робіт тимчасового характеру, це в 3,7 рази менше, ніж за аналогічний період минулого року. При цьому в минулому році на таких роботах працювало майже 2,5 тис. жінок, що становило 48 % від загальної кількості працюючих, а цього року – лише 572 жінки, це менше 41 %.

Під час карантинних обмежень, аби максимально зберегти робочі місця, Урядом було напрацьовано алгоритм підтримки малого та середнього бізнесу. Тим, хто змушений був зупинити чи скоротити свою діяльність, надається допомога по частковому безробіттю. Вона призначається центром зайнятості застрахованим особам, зокрема працівникам, з якими роботодавцем оформлено трудові відносини (крім осіб, які отримують пенсію), у разі втрати ними частини заробітної плати або доходу внаслідок вимушеного скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) діяльності за зверненням роботодавця або фізичної особи – підприємця, який є застрахованою особою, для її виплати працівникам, з якими не припинено трудові відносини, або фізичній особі – підприємцю, який є застрахованою особою (крім осіб, які отримують пенсію). Допомога встановлюється за кожну годину, на яку працівникові було скорочено тривалість робочого часу, із розрахунку двох третин тарифної сітки або окладу, але не більше розміру мінімальної заробітної плати (4723 грн) на місяць.

Зазначена програма діє з травня поточного року. Станом на 18 листопада 2020 року Чернігівським обласним центром зайнятості прийняті рішення щодо надання такої допомоги 1091 роботодавцю області для виплати їй 6,6 тис. працівникам та 6387 фізичним особам-підприємцям, які є застрахованими особами, та повністю або частково втратили свій дохід внаслідок карантину.

Обласним та міським центрами зайнятості вже профінансовано роботодавців та фізичних осіб-підприємців області у сумі понад 80,2 млн. грн. і ця робота з надання фінансової підтримки відповідно до діючого законодавства суб'єктам малого та середнього підприємництва, зокрема і фізичним особам-підприємцям, які не мають найманих працівників, продовжується

Служба зайнятості, не зважаючи на складнощі, ні на день не припиняє своєї роботи з надання комплексу послуг зі сприяння у працевлаштуванні не тільки онлайн, а й безпосередньо в центрах зайнятості, в залежності від епідемічної ситуації та з дотриманням усіх застережних протиепідемічних заходів.

Катерина Тимошенко,

заступниця директора Департаменту соціального захисту населення Чернігівської ОДА

ПРАВА ЛЮДИНИ, ДИСКРИМІНАЦІЯ, ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА ЩОДО ГЕНДЕРНИХ ПИТАНЬ

В Україні на вищому законодавчому рівні закріплено рівність прав жінки та чоловіка, до того ж визначено й протидискримінаційні заходи. Разом з тим, якщо аналізувати трудове законодавство України, то антидискримінаційні моменти малопомітні, навпаки, враховуючи прописані тільки фізіологічні особливості організму жінки або інтереси охорони материнства і дитинства, визначено спеціальні норми, що стосуються охорони праці та здоров'я жінок у вигляді так званих пільг, зокрема у частині відпусток, прийняття та звільнення з роботи, тощо.

Рівність жінок і чоловіків є одним з основних прав усіх громадян та є фундаментальною цінністю будь-якої демократичної держави. Щоб досягти цього, таке право має бути не тільки юридично визнаним, але й ефективно застосовуватися до всіх аспектів життя: політичного, економічного, соціального і культурного.

Питання дотримання прав жінок та забезпечення гендерної рівності, а також дискримінація за ознакою статі сформульовані в основних міжнародних та національних документах і є важливим для формування розуміння і національного і міжнародного контексту.

На сьогоднішній день на законодавчому рівні здійснюється ряд заходів, спрямованих на забезпечення прав та гарантій людини, усунення дискримінації за ознакою статі. Так, нещодавно Верховна Рада України ухвалила у першому читанні законопроект щодо правового регулювання дистанційної роботи. Цим документом пропонується внести зміни до Кодексу законів про працю України та Закону України «Про охорону праці», що дасть можли-

вість захистити права жінок і чоловіків. Додатково врегульовуються питання надомної, дистанційної роботи та робота за гнучким графіком, що особливо актуально в умовах пандемії. Це дасть змогу батькам поєднувати роботу із сімейними обов'язками, завдяки чому, матері зможуть продовжувати кар'єру без перерви, набуваючи більшого досвіду і стажу.

Однак, держава упереджує зловживання, наприклад, в зв'язку із розширенням видів допомог, таких як «муніципальна няня», внесено зміни до порядку надання допомог в частині зайнятості батьків, які можуть скористатися таким видом допомог тільки у разі, якщо вони працюють або навчаються, тобто є офіційно зайнятими.

Також Мінекономіки України своїм Наказом від 18.08.2020 р. № 1574 унесло зміни до Класифікатора професій ДК 003:2010 щодо застосування адаптованих до жіночого роду професійних назв робіт, які у класифікаторі наведені у чоловічому роді. Тим самим, дане адаптування назв відбувається «за потребою користувача», тобто за бажанням. Це дає змогу жінці більш широко розширювати свої права та одночасно чоловікові займати посаду, яка до цього часу мала назву жіночу, наприклад, сестра медична.

Попри всі законодавчі норми у частині забезпечення гендерної рівності та усунення дискримінації за статтю, рівень життя містить помітний гендерний розрив на ринку праці, що також спостерігається в розриві між розмірами оплати праці жінок і чоловіків.

Статистичні спостереження свідчать, що за рівнем участі населення у робочій силі в 2019 році в середньому жінки становили 61,3%, а чоловіки – 70,3%, однак, за віковою категорією 40-49 років переважали жінки, а в усіх інших – чоловіки.

Серед зайнятого населення – 220,3 тис. осіб жінок проти 215,5 тис. осіб чоловіків, однак, раніше до роботи стають чоловіки у віковій категорії від 15 до 24 років: чоловіків – 18,2 тис. осіб, а жінок – 10,2 тис. осіб.

У середньообліковій кількості штатних працівників обстежуваних підприємств області переважали жінки: 97,9 тис. осіб проти 78,6 тис. осіб.

За видами економічної діяльності найбільша кількість жінок сконцентрована у освіті – 26,8%, тоді як чоловіків лише 8,6%, в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги – 22,8% жінок, а чоловіків – 5,8%. У сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві працює кожен 4-й чоловік – 25,8%, тоді як жінок – 7,5%, у промисловості – 27,7% чоловіків, проти 13,3% жінок. Майже порівну працюючих зайнято тільки у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, відповідно 6,8% жінок та 6,7% чоловіків.

Щодо оплати праці, то загалом в області середня номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій у вересні 2020 року порівняно з вереснем 2019 року зросла на 16,7% (в Україні – на 12,3%) і ста-

новила 9896 грн (в Україні – 11998 грн), що у 2,0 рази перевищує розмір мінімальної заробітної плати (5000 грн). Однак, статистичні дослідження свідчать, що заробітна плата жінок є нижчою від заробітної плати чоловіків, як на обласному, так і на загальнодержавному рівнях. Так, за останніми статистичними даними у II кварталі 2020 року середньомісячна заробітна плата жінок в області становила 8199 грн (в Україні – 9740 грн), тоді як чоловіків – 9887 грн (в Україні – 12159 грн), тобто на 20,6% чоловікам нарахували більше, ніж жінкам, тоді як в Україні в цілому відповідно – на 24,8%.

Низькі заробітні плати, менше мінімальної, роботодавці області нараховують кожному десятому працюючому, а в Україні в цілому – кожному восьмому. Найбільший відсоток отримувачів низьких зарплат зафіксовано за такими видами економічної діяльності як тимчасове розміщування й організація харчування (52,2%); мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (36,6%); операції з нерухомим майном (30,6%) та надання інших видів послуг (19,7%). Зокрема це галузі, в яких сконцентрована найбільша частка жінок.

Різниця в оплаті праці значною мірою пояснюється системою гендерного розподілу праці: жінки сконцентровані у галузях із відносно високими вимогами щодо рівня освіти, але нижчим рівнем оплати праці, насамперед у державному секторі, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, освіти. А чоловіки – в промисловості, сільському, лісовому та рибному господарстві, де рівень оплати праці значно вищий, що обумовлено шкідливістю праці та свого роду фізичним навантаженням, що не під силу жінці.

Крім того, розрив в оплаті праці можна пояснити більшою часткою чоловіків на краще оплачуваних керівних посадах, посадах із важкими та небезпечними умовами праці, а також на посадах, які передбачають роботу в нічний час, де розмір оплати праці більший, а жінкам, здебільшого, законом забороняється обіймати такі посади.

Однак, законодавством жінка не обмежена у виборі галузі професії, робочого місця, сфери прикладання праці, тим більше у можливості кар'єрного зростання.

На обласному рівні з метою досягнення паритетного та рівноцінного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі, соціальні партнери області, а це – роботодавці, традиційні профспілки та органи влади – взяли ряд спільних зобов'язань, які передбачили в Територіальній угоді про регулювання основних соціально-економічних принципів та трудових відносин на 2017-2020 роки, зокрема, сприяння у покращенні праці жінок на підприємствах, в установах та організаціях області, надання практичної допомоги щодо правової обізнаності жінок та роботодавців у питаннях гігієни та охорони праці жінок, розширення представництва жінок на керівних посадах у різних сфе-

рах діяльності. Також спільні зобов'язання сторін направлені на забезпечення жінкам і чоловікам права: на однакові можливості при найманні на роботу, в тому числі застосування однакових критеріїв вибору при найманні; на вільний вибір професії чи роду роботи, на просування по службі та гарантію зайнятості; на рівну винагороду, включаючи одержання пільг, на рівні умови щодо рівноцінної праці, а також на рівний підхід до оцінки якості роботи.

До того ж, в умовах сьогодення, законодавчо-визначеними нормами дозволено трудовим колективам регулювати соціально-трудові відносини шляхом укладення колективного договору – локального документу, в якому може бути врегульовано гендерний аспект в частині усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права та антидискримінація за ознакою статі, про що Департамент соціального захисту облдержадміністрації рекомендує трудовим колективам підприємств, установ та організацій.

Світлана Задорожна,

доцентка, кандидатка економічних наук,

голова Асоціації жінок-вчених,

членкіня президії ГО «Спілка жінок Чернігівщини»

Наталія Ємець,

доцентка кафедри креативних індустрій

та соціальних інновацій

Національного університету «Чернігівська політехніка»,

кандидатка філософських наук

ГЕНДЕРНИЙ ПАСПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Україна протягом трьох десятиліть з різним рівнем успіху впроваджує ідею рівності жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя. В основі цієї ідеї – запровадження гендерних підходів через врахування потреб жінок і чоловіків різних соціальних груп.

Нормативно-правові акти, стратегічні програми, програми соціально-економічного розвитку, різноманітні політики на всіх рівнях державної ієрархії мають бути пронизані ідеєю гендерної рівності. Для цього вже розроблені в міжнародній практиці механізми реалізації гендерних підходів.

Одним із важливих інструментів є збір дезагрегованої за статтю статистики, що реалізовується через гендерні паспорти (портрети) як цілої країни, так і окремих її територіально-адміністративних одиниць.

Гендерний портрет максимально конкретизує поняття «населення», збагачує його зміст інформацією щодо демографічних показників, громад-

сько-політичної активності, участі в політиці та прийнятті рішень, стану здоров'я, освіти та економічної діяльності, асоціальної поведінки жінок і чоловіків міста.

Гендерний портрет дозволяє органам влади всіх рівнів отримати інформацію про реальне становище жінок і чоловіків у суспільстві, їх практичні потреби, що надає можливість приймати виважені рішення, розробляти політики, програми розвитку з урахуванням гендерної складової. Також цей інструмент дозволяє оцінити результати роботи органів управління в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективах, порівняти ці показники з показниками інших міст, регіонів і країн.

Позитивним чинником створення гендерних портретів областей, міст, організацій, установ та підприємств є можливість виявлення гендерних проблем у окремих галузях чи адміністративно-територіальних одиницях, проведення оцінки динаміки гендерних перетворень. Гендерні паспорти дозволяють зробити гендерний вимір суспільного життя, що би в подальшому впливати на поліпшення становища як жінок, так і чоловіків різних соціальних груп.

Формування гендерного портрету відбувається на основі гендерної статистики – показників, які характеризують положення жінок і чоловіків у всіх сферах суспільної та економічної діяльності. Вони дозволяють оцінити ступінь участі жінок і чоловіків у різних сферах діяльності суспільства, що сприяє вирішенню проблем у сфері представництва жінок в органах влади всіх рівнів, розподілу ресурсів і доходів, прав і обов'язків, робочого навантаження і відпочинку.

Гендерний портрет має чітку структуру, але може містити дезагреговані за статтю дані, характерні для конкретної соціально-економічної системи:

– соціально-демографічні показники (народжуваність, смертність, розподіл за віковими групами, показники рівня охорони здоров'я жінок та чоловіків тощо);

– соціально-економічні показники (рівень доходів, зайнятості та безробіття, орієнтація місцевих бюджетів на потреби жінок, чоловіків, сімей тощо);

– соціально-політичні показники (представництво жінок і чоловіків в органах місцевої влади, партіях, громадських організаціях);

– соціально-культурні показники (освітній рівень, сімейний стан, показники рівня злочинності, насильства в сім'ї, торгівлі людьми тощо).

Також ці показники можуть включати кількість багатодітних сімей, сімей, що опинилися у важких життєвих обставинах, кількість матерів чи батьків однаків, кількість переселенців, воїнів АТО, кількість вдів, людей з обмеженими можливостями тощо.

Ці показники дають можливість оцінити як загальний потенціал населеного пункту чи регіону, так і основні демографічні дисбаланси й тенденції. Дані доцільні для вивчення окремих підгруп населення, таких як самотні жін-

ки, літні жінки та чоловіки, жителі сільської місцевості та інших уразливих верств населення.

Саме такі групи населення потребують окремих послуг, внесення їх до програм соціально-економічного розвитку та формування гендерно-орієнтованих бюджетів для раціонального використання коштів громади та визначення пріоритетів, які враховують специфіку певного населеного пункту чи регіону. Важливо, щоб послуги надавалися з урахуванням очікувань їхніх отримувачів – жінок і чоловіків, хлопців і дівчат тощо.

В умовах завершення реформи децентралізації і передача владних повноважень і фінансових ресурсів громадам зростає увага до конкретної особистості громади, її потреб та особливостей, незалежно від її віку, статі чи інвалідності. Саме тому маємо спеціальний запит на формування гендерно чутливих послуг, які ближчі до інтересів та потреб чоловіків і жінок, хлопчиків та дівчат.

Формування статистичної частини гендерного портрету області, територіальної громади, міста, селища, села включає наступні завдання: інвентаризація наявних гендерно-роз'єднаних даних; збір та обробка необхідної гендерної статистики; структурування за рубриками статистичних даних; аналітичне роз'яснення до кожної рубрики гендерної статистики.

Основною проблемою при розробці гендерного паспорту є відсутність ряду даних, дезагрегованих за статтю, а саме: типів сім'ї та шлюбного стану; підліткової народжуваності; першого шлюбу за віком і статтю; кількості осіб, які взяли відпустки по догляду за дітьми, за статтю; кількості безробітної молоді за статтю; чисельності осіб на керівних посадах в органах місцевого самоврядування за статтю; чисельності осіб на керівних посадах в корпоративному управлінні за статтю; чисельності керівників навчальних закладів за статтю; чисельності суддів за статтю; чисельності підприємців за статтю; чисельності самозайнятих осіб за статтю; чисельності фермерів за статтю; кількості гендерних бюджетів всіх рівнів; частки населення, що охоплена навчанням впродовж життя, за статтю; частки населення, що користується комп'ютером, за статтю; частки населення, що користується мережею Інтернет, за статтю; часу, що витрачається на домашню роботу; часу, що витрачається на дозвілля; кількості журналістів за статтю.

Основними джерелами для розробки гендерних паспортів є Головні управління статистики в областях, хоча вони на даний момент спроможні задовольнити попит на гендерну статистику лише за окремими її напрямками, а в територіальному розрізі (міста, райони) лише за окремими показниками.

Додатковими джерелами статистичної інформації з розподілом за статтю на рівні області є: обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики (ОІАЦ МС); структурні підрозділи обласної державної адміністрації, які забезпечують реалізацію державної політики у сферах сім'ї та молоді,

освіти та науки, охорони здоров'я, соціального захисту тощо; Головне управління Міністерства внутрішніх справ області (ГУ МВС), Центри надання адміністративних послуг, а також відповідні служби в територіальних громадах.

Прискоренню впровадження гендерних підходів сприяє схвалення Урядом України індикаторів для моніторингу гендерної рівності, які можуть використовуватися як показники в гендерних паспортах [1]. Цей перелік сформовано протягом 2019-2020 років міжвідомчою робочою групою з питань гармонізації національних показників гендерної рівності до міжнародних стандартів. Перелік включає 226 індикаторів – 104 з них формує Держстат, які має оприлюднювати на своєму офіційному вебсайті, а інші – органами державної влади та установами.

Сьогодні Україна значно просунулась у впровадженні гендерних підходів, про що свідчить і ряд нормативно-правових актів, програм, стратегій. Так, гендерний компонент включено до Плану пріоритетних дій Уряду на 2018-2019 р., Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО, Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 р. Гендерне бюджетування включено до Стратегії управління державними фінансами на 2017-2021 рр. Прийнято Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. Прийнято та оновлено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 р. (НПД 1325).

Аналіз показав, що для виконання Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. прийнято 4 обласні програми, а також 16 комплексних програм, які включають даний компонент. На виконання НПД 1325 прийнято галузеві плани, 18 регіональних, ще 3 області включили заходи в інші обласні програми. Прийнято 4 регіональні плани дій/заходів з виконання НПД КЛДЖ. Визначено регіональні гендерні проблеми. Підготовлено 25 гендерних профілів областей та м. Києва [2].

Гендерні профілі включають гендерну статистику за різними сферами діяльності, дані про реалізацію гендерної політики в регіонах. Ця інформація може бути корисна для гендерно-відповідального планування та бюджетування, проведення моніторингу та оцінки діяльності у сфері забезпечення гендерної рівності, а також для інформаційних та адвокаційних кампаній.

Не залишилось осторонь і Міністерство фінансів України. В 2017 р. вперше включається гендерне бюджетування до Стратегії управління державними фінансами на 2017-2021 рр., а у 2019 р. схвалює “Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі”. Важливість цього документу полягає в тому, що він може бути застосований головними розпорядниками бюджетних коштів та іншими учасниками бюджетного процесу для врахування гендерних аспектів у проце-

сі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм.

Сьогодні майже кожне місто України та область мають гендерні паспорти, які постійно змінюються, доповнюються і удосконалюються. Не залишилась осторонь і Чернігівська область. Роботу над гендерним портретом Чернігівської області проводила Чернігівська обласна організація «Спілка жінок України» (нині ГО «Спілка жінок Чернігівщини») у рамках реалізації проекту «Гендерна рівність – запорука розвитку громадянського суспільства» за Програмою малих грантів Посольства Королівства Норвегія в Україні. Також був розроблений інформаційно-практичний посібник «Гендерний портрет, як інструмент просування гендерної рівності». Говорилося про важливість створення гендерного паспорту територіальних громад в Чернігівській області і під час тренінгів з жінками громад Чернігівської області в рамках проектної діяльності та різноманітних он-лайн зустрічах [3, 4].

Важливу допомогу у розробці гендерних паспортів можуть надати експерти з гендерних питань громадських організацій, що зосереджені на питаннях рівності жінок і чоловіків.

Гендерні паспорти організацій, установ та підприємств також дозволяють гармонізувати рівність жінок і чоловіків, умови їх зайнятості, умови роботи, режим роботи, соціальні послуги тощо. Прикладом такої роботи є розробка гендерного паспорту Чернігівського національного технологічного університету в 2017 р та в 2020 р. [5].

Таким чином, гендерні паспорти дозволяють прискорити впровадження гендерних підходів в українському суспільстві та стають важливим чинником забезпечення соціальної справедливості, рівноправного і стійкого людського розвитку жінок і чоловіків, дівчат і хлопців всіх верств населення України.

Література:

1. Питання збору даних для моніторингу гендерної рівності. Розпорядження КМ України від 2.12.2020 р. <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-indikator-dlya-monitoringu-gendernoyi-rivnosti>
2. Звіт про діяльність Віцепрем'єрки з питань Європейської та Євроатлантичної інтеграції І. Климпуш-Цинцадзе з реалізації гендерної політики гендерної рівності за 2017-2019 рр. // http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_po_genderu_-_19_07_2019.pdf
3. Гендерний профіль Чернігівської області <http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/chernigivska.pdf>
4. Дорожкіна І. В. Гендерний портрет, як інструмент просування гендерної рівності [Текст] : інформац.-практ. посіб. / І. В. Дорожкіна, Л. М. Артеменко; Черніг. обл. орг. Спілки жінок України. – Чернігів : [б. в.], 2010. – 40 с.
5. Гендерний паспорт Чернігівського національного технологічного університету /уклад. Н. А. Смець; Центр гендерної освіти ЧНТУ. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 20 с. <https://stu.cn.ua/media/files/pdf/gender-pasport.pdf>

Вікторія Неруш,
заступниця голови ГО «Спілка жінок Менщини»,
керівниця проекту «Менщина туристична»

КАРАНТИН: СУЦІЛЬНА ПРОБЛЕМА ЧИ НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ?

Статистики та дослідження вчених в Чернігівській області свідчать: економічне становище жінок значно гірше ніж чоловіків; серед безробітних також більше жінок, наявна фемінізація бідності, більше працівниць-жінок перебувають у вимушених відпустках. Виконання материнської функції стоїть на перешкоді службовій кар'єрі. Жінки зазнають дискримінації під час прийому на роботу. Кількість жінок на керівних посадах, особливо на вищих рівнях управління, значно нижча від кількості чоловіків. Така сама тенденція спостерігається й у кваліфікаційному розподілі між вченими-жінками та вченими-чоловіками.

«Жіноче обличчя» Менського туризму

Поки в області, як і у всій країні констатують таку ситуацію, хоча запевнити, що більш-менш вигідне становище у жінок на Менщині, а саме у туристичній сфері. Так, туризм Менщини має жіноче обличчя!

Керівниками проекту «Менщина туристична» пораховано, що серед учасників 12-ти цьогорічних велопоїздок 65% становили жінки! До речі, як і серед 3-х організаторів цих поїздок, всього один чоловік.

Спробуємо пояснити причини такого гендерного «перекосу».

По-перше, серед учасниць чимало жінок, що їдуть у подорож зі своїми дітьми, а нам відомо, що фізіологічно жінки більш відповідальні за потомство і мають більшу прив'язаність до своїх дітей.

По друге – наші подорожі безкоштовні або мало витратні, що не змушує жінок відчувати «почуття провини» за витрачені на себе кошти.

Участь у подорожі дозволяється на будь-якому велосипеді (не обов'язково спортивному), а такого велосипеда мають майже всі жінки у нашій місцевості – бо у них це основний засіб пересування. До того ж такі велосипеди не складні у керуванні та дрібному ремонті в дорозі.

А ще жінки – більш солідарні – тому підтримують жінок організаторок, а ті, у свою чергу, підлаштовують маршрути під потреби жінок – санітарні зупинки, зупинки на каву, більше часу на фото і селфі, повільніший темп руху, зручний (пізніший) час виїзду, тощо.

Така ж ситуація щодо участі жінок в подорожах спостерігається і у в'їзному туризмі до Менщини – серед подорожуючих переважають завжди жінки.

Точно так само розвиток внутрішнього туризму лежить на жіночих плечах: жінки переважають серед кухарів, що пригощають туристів автентичними блюдами. Фольклорні колективи, що розважають приїжджих теж на 90% складають жінки.

Особливості карантинного туризму

Цьогорічний карантин став викликом для всіх жителів планети, але найбільшій його наслідки в розвитку бізнесу гостинності. Але наш внутрішній туризм справився з викликами, адже виявився пристосованим та підходящим до всіх карантинних обмежень.

Зменшилася хіба що кількість приїжджих туристів (враховувалися обмеження для перевізників) в кожному з турів.

З позитивних були наступні чинники:

- наша область і наш район довго залишалися в «зеленій», тобто безпечній карантинній зоні, отож не лякала, а навпаки, приваблювала туристів;

- переважний час туристи знаходяться або в автобусі, або на свіжому повітрі, де є можливість дотримуватися соціальної дистанції (огляд туристичних об'єктів, переміщення по населених пунктах);

- ми швидко адаптувалися і додали або навіть замінили відвідання музеїв на огляд пам'яток природи – вікових дерев з унікальною історією, озер, дендропарку, заказників, навіть легенду про «п'яний ліс» довелося придумати (до речі, це стало «фішкою» туристичного сезону 2020);

- обіди для туристів влаштовувалися на свіжому повітрі і з одноразового посуду – що безпечніше, ніж у кафе чи інших закладах громадського харчування;

- один з сучасних трендів туризму – «фотоманія» – теж нами було задоволено і цю потребу туристів, адже живописних місць у нас вистачає, як і тренд «новизна» – подорожувати там, де не ступала до цього нога туриста, аби всі роздивляючись пости в соцмережах допитувались: «Де це ти?!»

Розвиток жінок під час карантину

Цей карантинний рік дав більше можливостей для розвитку жінок нашої організації:

Так як семінари, навчання, форуми тощо проводилися переважно онлайн, то більше було можливостей навчатися та вдосконалюватися не виходячи з дому, не залишаючи робочого місця, не витрачаючи час та кошти на доїзд до місця проведення.

Сільські жительки, задіяні в організації гастро- та етно- турів теж розвивалися цього року: одні розширювали меню, аби дивувати все новими стравами туристів, інші розучували нові пісні та розширяли свій репертуар аби не повторюватися для тих туристів, хто не вперше приїжджає.

Про успіх карантинного внутрішнього туризму свідчить і те, що на Менщину цього річ привезли столичних туристів дві нові компанії: «Драйвовий равлик» та «Київські фрески». Очолюють ці фірми теж жінки!

Екологія – на першому місці

Прекрасний час настав подумати і про екологію та довкілля. Неначе відчуваючи наближення ізоляції та вивільнення часу у жінок під час карантину, ми провели на початку року майстер-клас для жінок по плетінню килимків із вторинної сировини – вживаного одягу, який зараз не приймають на утилізацію, а спалювання його чи вивезення на смітники забруднює наше довкілля.

Жінки так захопилися плетінням, що потім влаштовували онлайн-марафони вихваляння своїми килимками (особисто я вив'язала таких 8 килимків і всі вони «розлетілися» як подарунки подружкам, знайомим і навіть молодий дизайнер з Києва зацікавився таким елементом домашнього декору). Уявляєте, скільки речей врятовано від знищення і на скільки менше шкідливих речовин потрапило в ґрунт і повітря! (на один килимок витрачається 7-8 предметів одягу).

З нами скрізь діти та молодь

Важливо, що до всіх наших корисних справ долучаються діти та молодь:

- серед учасників вело подорожей десь 20% – неповнолітні, причому вони самі залюбки випробовують свої сили, слухають розповіді про історію рідного краю, вчатья виживати в екстремальних умовах, орієнтуватися на місцевості, берегти «червонокнижні» рослини, тощо;

- спеціально для дітей, аби розширити їх знання про історико-культурні надбання нашого краю, наша громадська організація виготовила настільну краєзнавчу гру «Пошук скарбу Гната Сахновського», а для наймолодших – розмальовку «Розфарбуй Менщину!»;

- На заклик долучитися до акції «Я їду за героя України» відповіли і молоді люди – вони склали 1/3 всіх учасників вело забігу.

Поки був вільний карантинний час ми попрацювали над унікальним мотиваційним туристичним календарем на 2021 рік – 365 сторінок з порадами, мотиваторами, інформацією. Спільно з місцевою владою (сектором культури і туризму Менської райдержадміністрації) профінансували і чекаємо виходу його з друку, зі сподіваннями аби наступний рік був ще цікавішим, продуктивнішим та щедрим на події та враження.

Людмила Дудко,
голова громадської організації
«Жіноча Громада Чернігівщини»

«ЖІНОЧА ГРОМАДА ЧЕРНІГІВЩИНИ»: ДІЯЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Громадська організація «Жіноча Громада Чернігівщини» створена у січні 1996 року. За цей час ми пройшли кризь періоди активної і помірної роботи, тривалі моменти «затишся» і сплески бурхливої діяльності. Кожен етап був закономірним, плідним, цікавим і повчальним. Мінялися суспільні запити і виклики, змінювались тематика і форми заходів, зростав якісний і кількісний склад організації, накопичувались досвід і здобутки. Оглядаючись на чималий часовий проміжок (а це – чверть століття!), пригадуємо сотні просвітницьких заходів: “круглих столів”, семінарів, вебінарів, тренінгів, форумів; тисячі прочитаних лекцій з історії освіти і науки України, української мови, культури (обрядів, звичаїв і вірувань), загалом історії України; численні зібрання, зустрічі, конференції, симпозиуми тощо.

90-ті роки були наповнені наворотами українців до своєї історії, рідної мови, культури і віри. Багато уваги приділялось допомозі дітям-сиротам (зараз допомагаємо дітям, батьки яких загинули в АТО), талановитим дітям, людям похилого віку, жінкам, які живуть у сільській місцевості, молоді, малозабезпеченим сім'ям.

За 25-річну діяльність «Жіноча Громада Чернігівщини» з міської громадської організації виросла до обласної. Розширились напрямки роботи: додалась проблематика: гендерної рівності, боротьби з насильством, дискримінації щодо жінок, запобігання торгівлі людьми, розширення прав жінок, охорона здоров'я, освіта, виховання жіночого лідерства. Удосконалились і змінились форми заходів, виробились навички, вміння і набулось компетентності.

За останні кілька років ГО «ЖГЧ» значно активізувала роботу: організувала і брала активну участь у проєктах щодо Резолюції Ради Безпеки ООН (1325) «Жінки, Мир, Безпека»; «Посилення ролі організацій громадянського суспільства (ОГС) у CEDAW». А нещодавно ми були учасниками Національного «круглого столу» з обговорення проєкту ІХ Періодичної доповіді неурядових організацій про виконання Конвенції з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Хочеться відзначити міжнародну співпрацю, бо багато часу і зусиль докладаємо саме цьому напрямку діяльності. Запрошення і поїздка до Лондона на Асамблею Європейського бюро Міжнародної Ради Жінок (у червні 2018-го року) підняли міжнародний статус нашої Громади. А поїздка до Женеви

(жовтень, 2019 р.) на Форум жінок щодо внесення пропозицій до Beijing+25 дала змогу глибше пізнати сучасний міжнародний жіночий рух, познайомитись і налагодити контакти з жінками-активістками з багатьох країн Європи і світу. Ми брали участь у 5-денному Пленарному засіданні Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (ООН, Женева), одержали запрошення на Генеральну Асамблею ООН до Нью-Йорка.

Пригадується, як успішно була проведена у Чернігові (разом з Національною Радою жінок України) Генеральна Асамблея Європейського бюро Міжнародної Ради Жінок, де зібралося 26 жінок-лідерів Національних жіночих рухів (головно європейських країн). Це друга така зустріч в Україні за роки її незалежності. Запам'ятались цікаві розмови, плани співпраці, разом проведені вечори, поїздка до Олешні, на батьківщину Софії Русової, відкриття меморіальної дошки подружжю Русових на Обласній бібліотеці, виступи, дискусії, «круглі столи», приватні розмови. Які добрі враження залишилися у наших зарубіжних колежанок від перебування у Чернігові, від історичних пам'яток древнього міста, від нашої турботливості, гостинності й опіки!

У 2018-2019 роках ГО «Жіноча Громада Чернігівщини» реалізувала у селах Чернігівського району проєкт «Удосконалення сфери охорони здоров'я та соціалізації сільського населення (особливо жінок) у 10 населених пунктах Чернігівської області шляхом надання медичної допомоги, проведення тренінгів з використання медичних апаратів та комп'ютерів».

Метою проєкту було поліпшення стану здоров'я мешканців сіл (головно жінок та їхніх сімей) і налагодження якнайшвидшого доступу до фахової медицини. Ми відібрали 10 сіл Чернігівського району. Сіл – різних за кількістю мешканців, різновіддалених від Чернігова, з різним доступом до екстренної медичної допомоги. Там були створені волонтерські групи, так звані «бригади волонтерів-здоров'я». Волонтерок(-ів) навчили користуватися медичними апаратами (тонометрами, глюкометрами, пікфлуометрами тощо), вимірювати тиск крові, рівень глюкози, словом, надавати домедичну допомогу. А для оперативного і якіснішого контакту з сімейними лікарями волонтери освоїли «ази комп'ютерної грамотності». Найсумлінніші з волонтерів вперше виявили у багатьох людей початкові стадії гіпертонії, діабету чи інших хвороб. Односельчани не знали і навіть не здогадувались про початок захворювання. Отож, люди змогли вчасно звернутися до лікарів, запобігти задавненню недуги, кризовим моментам й ускладненню. У 2019 році до нашої роботи на Чернігівщині долучилася Фундація «Добра Воля» (Краків, Республіка Польща) і проєкт був доповнений проведенням поглиблених біографічних інтерв'ю (усної історії) з жінками літнього віку. На основі цих інтерв'ю і створений 50-хвилинний документальний фільм “Вдовині села Чернігівщини”. У ньому показані правдиві історії чернігів-

ських жінок, які все життя пропрацювали у колгоспах, на фермах, а тепер залишилися самотні у депресивних селах, з яких молодше покоління (їхні діти і внуки) виїхало чи виїжджає у пошуках роботи, у пошуках кращого життя і щасливішої долі.

Наразі ГО «ЖГЧ» завершила проєкт «Співпраця державних структур та громадських організацій у подоланні домашнього насильства» (за сприяння посольства Нідерландів). У середині листопада минулого року провели мультидисциплінарний тренінг для представників жіночих ГО, голів ОТГ, голів сільських і селищних рад, дільничних поліцейських, поліцейських ювінальної превенції, медиків, соціальних педагогів, територіальних і соціальних працівників, психологів.

Наша громадська діяльність торкається широкої тематики, охоплює увесь регіон, ми добре знаємо потреби Чернігівщини, працюємо з активними і професійними людьми на місцях, уміємо налагодити роботу і маємо вагомий здобутки.

Тісно співпрацюємо з колежанками по громадській роботі зі всієї України, з неурядовими організаціями, міськими й обласними державними структурами, ОТГ, сільськими і селищними радами, фондами, міжнародними громадськими організаціями: Національною Радою жінок України, Департаментом сім'ї, молоді і спорту, Департаментом культури й Управлінням охорони здоров'я Чернігівської ОДА, Управлінням культури й Управлінням сім'ї, молоді і спорту Чернігівської міської ради, ООН Жінки і ПРООН в Україні, ВГО «Жіночий консорціум України», Українсько-Канадською фундацією, Світовою федерацією українських жіночих організацій.

Попереду у нас ще безліч цікавих і потрібних справ – поїздка на Генеральну Асамблею ООН щодо Beijing+25, (мабуть, уже після скасування карантину), налагодження тісної співпраці з дослідницькими установами і розвиток в Україні цього напрямку роботи, тісна співпраця з міжнародними структурами і лідерами, вихід на нові проєкти і теми, численні заходи, незабутні і плідні зустрічі. Багато нового і корисного!

Ганна Чепурна,
*доцентка кафедри креативних індустрій
та соціальних інновацій,
керівник центру гендерної освіти
НУ «Чернігівська політехніка»,
кандидатка психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СУВЕРЕННОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ У ЖІНОК

В умовах соціально-психологічних трансформацій сучасного українського суспільства жінки стикаються з необхідністю бути незалежними, приймати самостійні рішення, діяти згідно з власними бажаннями та переконаннями, толерувати невизначеність. Переживання автентичності власного буття дослідники пов'язують із поняттям суверенності психологічного простору [1; 3]. Особливо гостро питання формування психологічної суверенності набуває в період молодості – період професійного самовизначення, пошуку власної ідентичності.

Дослідження вимірів психологічної суверенності постає в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Вейник, І. Ільїн, Р. Порошина, С. Попов, А. Похилько та інші). Важливим внеском у вивчення становлення вимірів психологічної суверенності стали дослідження С. Нартова-Бочавер. Дослідниця визначає психологічний простір особистості як суб'єктивно значимий фрагмент буття, що визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини. Психологічна суверенність містить комплекс фізичних, соціальних і суто психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територію, особисті предмети, соціальні прихильності, установки).

Метою нашого дослідження є дослідження вимірів психологічної суверенності у молоді жіночої статі. Дослідження суверенності психологічного простору молоді було здійснено за допомогою методики «Суверенність психологічного простору» (автор С. Нартова-Бочавер) [1]. Методика складається із семи шкал. Шкала «суверенність психологічного простору» (СПП) показує загальний рівень суверенності психологічного простору особистості. Результати даної шкали є сумою балів складових суверенності психологічного простору: «суверенність фізичного тіла» (СФТ); «суверенність території» (СТ); «суверенність речей» (СР); «суверенність звичок» (СЗ); «суверенність соціальних зв'язків» (ССЗ); «суверенність цінностей» (СЦ). У дослідженні взяли участь 402 респондентки віком від 15 до 35 років.

Результати первинного статистичного аналізу дозволяють отримати уявлення про рівень загального показника суверенності психологічного простору молоді жіночої статі.

В цілому переважна більшість опитуваних має середній (65%) та високий (22%) рівень суверенності психологічного простору, що свідчить про авто-

номність, незалежність, здатність адекватно реагувати на втручання у свій простір, конструктивно взаємодіяти з оточуючими. Водночас, за результатами нашого дослідження маємо достатньо високі кількісні показники низького рівня суверенності фізичного тіла та суверенності цінностей досліджуваних. Зупинимось більш детально на аналізі цих результатів.

Переважна частина опитуваних мають середній рівень суверенності фізичного тіла. Для 18 % досліджуваних респонденток є характерним низький рівень суверенності фізичного тіла, що може бути обумовлено досвідом грубого порушення фізичних кордонів та призвести до проблем із ідентифікацією фізичного Я, порушеннями харчової та сексуальної поведінки тощо. Зазначимо, що лише кожна десята досліджувана має високий рівень суверенності фізичного тіла.

Майже кожна п'ята досліджувана має низький рівень суверенності цінностей, що обумовлює переживання неможливості бути вільною, низьку поведінкову гнучкість, конформізм, схильність без критичного оцінювання засвоювати інспіровані ціннісні системи, піддаватись впливу медіа тощо.

За допомогою дисперсійного аналізу на статистично значущому рівні встановлено різницю середніх значень показників шкал «Суверенність звичок», «Суверенність речей», «Суверенність території» залежно від віку досліджуваних. З віком показники вищезазначених вимірів суверенності збільшуються. Найменші показники середніх значень вищезазначених шкал відповідають віковій групі 15-18 років, найбільші – віковій групі 30-35 років. Оскільки в останній віковій групі ми досліджували саме працюючих жінок, збільшення вищезазначених показників може бути обумовлено фінансовою незалежністю, власним житлом тощо.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновки, що в цілому переважна більшість опитуваних має середній та високий рівень суверенності психологічного простору, що свідчить про розвинене почуття автономності, здатність до конструктивної взаємодії. Водночас, майже кожна п'ята досліджувана має досвід тотального порушення фізичного Я, переживає знецінення та морального приниження, відсутності власних аксіологічних орієнтирів. З віком досліджувані відчувають більше можливостей бути незалежними у прояві своїх звичок, користуватись своїми речами, відчутті суверенності власної території.

Теоретичне та емпіричне дослідження засвідчили необхідність та актуальність впровадження комплексу психотехнологій, спрямованих на відновлення цілісності суверенності психологічного простору жінок. Оскільки основні виміри психологічної суверенності формуються в дитинстві, вважаємо за необхідне також створення просвітницьких програм для батьків.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у теоретичному осмисленні та емпіричному вивченні проблеми психологічної суверенності у жінок.

Література:

1. Нартова-Бочавер С. К. Опросник «Суверенность психологического пространства» – новый метод диагностики личности. *Психологический журнал*. 2004. № 5. С. 77–89.
2. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. СПб.: Питер, 2008. 400 с.
3. Похилько А. Д. Социокультурная автономность сознания: экзистенциально-антропологическое измерение. Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ. *Актуальные проблемы современной науки*. 2006. 248 с.

Олена Гірченко,

*доцентка кафедри екологічної психології та соціології
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, кандидат психологічних наук*

ДІАГНОСТИКА ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ ТА ПОШУК ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Життя у 2020 році проходить під спільним для всіх жителів нашої планети ім'ям ПАНДЕМІЯ. Одночасна єдність в зовнішніх проявах та очікування індивідуальних наслідків для кожного викликає додаткове напруження у нашому, і без того емоційно-забарвленому житті. Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники вбачають надзвичайну важливість психологічної складової прояву карантинного середовища, тому саме вона є предметом нашого розгляду.

Звичайно, що новизна окресленого феномену є досить новою, тому різні вчені виділяють в ній свої специфічні риси. Вивчаючи питання психологічного впливу на особистість ситуації карантину, нами було виділено наступні критерії, які і визначають наш стан цього року, та швидше за все і наступного. Першим критерієм слід визначити ситуацію порушення наших внутрішніх кордонів, які А. Федосова пропонує порівнювати з муром на межі США та Мексики, побачити бажання його здолати від представників останньої, та постійну потребу укріплювати його, слідкувати за його цілісністю, та виставляти контрольні-пропускні пункти, аби відслідковувати небажаних гостей США. Дослідниця вказує на те, що кордони нашої особистості були безжально порушені Корона-вірусом і ми ніби потрапили до нього в полон. Розглянувши детально питання особистісних кордонів ми виділяємо в них наступні причини порушення: 1) незрозумілість самої природу вірусу породила надзвичайно багато думок, які не сприяють заспокоєнню, а навпаки сіють паніку; 2) рівень медичної системи України чітко вказує на неспроможність надати якісну медичну допомогу всім бажаним; 3) зміна інтенсивності прояву вірусу вказує на його мутацію, що заважає адаптуватися

до цих змін; 4) розтягнутість у часі та не ясність часових меж існування в карантині викликає ефект Зейгарник(ефект незавершеної дії), який супроводжується підвищеним рівнем тривожності та виснажує ресурси організму.

Професор О. С. Чабан у доповіді на Міжнародній конференції присвяченій психосоматичній медицині вказує на надзвичайну роли стресу у проявах психосоматичного спектру. Розглянувши питання стресу ми виділяємо фізичний та психологічний стреси, та їх розвиток згідно класифікації Г. Сельє. Сельє зазначав, що стрес – це неспецифічна реакція організму на зовнішній подразник, який може мати органічну або ж психологічну складову. При розгляді сьогоденнішого карантинного стану слід зазначити наявність обох видів стресу. Сам по собі вірус, потрапляючи до організму викликає стресову реакцію, яка протікає у кожного по-різному(це фізіологічна/фізична складова), а все інше: очікування на хворобу, страх за близьких, паніка від перегляду ЗМІ, сидіння в самоізоляції та постійне нагадування про «неминуче», є складовими психологічного стресу (тобто такого, який ми самі привнесли у власне життя та життя своїх близьких). Проблемою самого стресу є те, що його протікання та наслідки залежать від багатьох складових: інтенсивність, тривалість, ресурсність організму а зміна стадій самого стресу(стрес, дистрес, адаптація/виснаження), також є досить індивідуальними для кожної окремо взятої людини.

Перебування в карантинному середовищі ніби змушує зовнішні карантинні обмеження перейти у внутрішній простір нашої особистості за допомогою психологічного стресу, який ми самі ж і створюємо. А разом із цим відбувається порушення особистісної ідентичності, чи ідентифікації, яка на думку В. Васютинського є центральною фігурою існування особистості. Вивчаючи процес зміни в структурі особистості ми скористались тестом Куна «Хто Я» і запропонували респондентам дати 10 відповідей на дане питання; тестом «Я-реальне, Я- ідеальне». Ми не ставили перед собою задачі виявити статистично-достовірні дані, а більше цікавились індивідуальними проявами та самоусвідомленням тих змін, які помітили клієнти, які звернулись до психолога зі скаргами на підвищений рівень тривожності, драгівливості, депресивні стани. Отримані результати вказували на те, що серед критеріїв ідентичності наразі переважають стани: тривожна, роздратована, занепокоєна, схвильована. А зміни в «Я-реальне та Я- ідеальне» вказують, що сучасною реальністю існування є: бажання постійного контролю, влади, які на думку К. Хорні є невротичними потребами, що будуються на неусвідомлених почуттях власної непотрібності, слабкості та незрілості власного Я. Виходячи з цього ми розуміємо, що наше колишнє Я(спокійне, впевнене, щасливе, ініціативне...) перетворилось на НЕ Я (незріле, слабке, тривожне, ображене). Окремим питанням в ході консультативної бесіди було питання: а яким чином, Ви покажете свій стан близьким людям? Відповіді були наступні: через постійне нагадування про маску, миття рук, тримання дистанції, перевірку температури, харчування, заборони, крик, плач, і такі інші...

Тобто, критерій карантинного впливу – порушення ідентичності, найкраще та найпомітніший для самих суб'єктів і викликає у них найбільше занепокоєння. Дослідник, психолог, економіст Н. Таллеб для визначення протилежного стану використав поняття «Антикрихкість» та показав на прикладі кришталевого келиху, що те що боїться коливань, частого використання, є крихким. Ми вбачаємо в нашому стані саме крихкість, і з цим погодились 100% наших респондентів. В ході психологічного консультування, задача психолога є показати ту крихкість та дослідити причини її виникнення та шляхи побудови протилежного стану – Антикрихкості. Для вивчення та наочної демонстрації причин, які призвели до такого ми пропонуємо використовувати Балансну модель особистості, яку запропонував засновник позитивної психотерапії Н. Пезешкіан.

Балансна модель особистості складається з 4 сфер нашого існування: Тіло/задоволення, розум/розвиток, контакти/спілкування, мрії/сенси. Вчений запропонував умовно поділити свій теперішній період життя за цими чотирма сферами, уявивши, що всі вони разом складають 100%. Саме в гармонійному розподілі цих сфер, Н. Пезешкіан вбачав гармонію людини з собою та оточенням і навпаки, відсутність балансу спричиняє порушення у самосприйнятті, зануренні в 1 чи 2 сфери та втрату внутрішньої стійкості та здатності чинити супротив змінному середовищу.

Висновки. Ситуація перебування в карантинному середовищі 2020 року спричинила низку зовнішніх та внутрішніх обставин, які чинять постійний вплив на особистість через такі чинники як: порушення кордонів особистості, фізичний та психологічний стрес, відчуття зміненої особистісної ідентичності, втрату Я, та проявів внутрішніх особистісних негараздів. Тривале існування в стані невизначеності, наслідків, та тривалості поглиблюють психологічний тиск на емоційний стан, що призводить до розбалансованості організму. Відновлення внутрішнього стану та пошук балансу відбувається через відновлення балансу всіх сфер нашого життя, а рівномірної уваги сферам тілесності, розумової активності, комунікації та пошуку нових сенсів життя.

Література:

1. Васютинський В.О. Психологічні виміри спільноти : монографія / Вадим Васютинський. Київ: Золоті ворота, 2010. 120с.
2. Таллеб Н. Антихрупкість. Как извлечь выгоду из хаоса. Москва: КоЛибри, 2020. 768 с.
3. Федосова А. О добрых и недобрых лицах, о любви и границах. Москва: Добросвет, 2016. 160 с.
4. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Санкт-Петербург: Психология-классика, 2018. 188 с.
5. Чабан О.С. Психосоматика: генетика чи епігенетика. *Психосоматична медицина*: зб.статей . Київ, 2020. Вип 14. С. 3–9.

ДИСКУСІЙ ПЛАТФОРМА 3 ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ІСТОРІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Тетяна Соломенна,
*доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка історичних наук*

УТВЕРДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання формування та реалізації гендерної політики ЄС має свою еволюцію, багате знаковими подіями та поділене на кілька етапів. Гендерна рівність для інтеграційних процесів в Європі була завжди важливим пріоритетом. Останні десятиліття відзначені суттєвим прогресом в досягненні гендерного балансу в країнах Європи. Можна говорити про кілька факторів, які впливають на поступ гендерної політики Європейського Союзу. По-перше, це діяльність міжнародних організацій передусім, ООН та Рада Європи; по-друге, – ініціативи та пропозиції активісток жіночого руху, діяльність жіночих організацій та жіночих об'єднань; і по-третє, – юридичний поступ, вдосконалення правової бази в запровадженні принципу гендерної рівності в політику ЄС. Принципи демократії та дотримання прав людини відзначені в усіх засадничих документах першого етапу економічної інтеграції створення Європейських економічних співтовариств (ЄЕС). На цьому етапі вирішувалися питання рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в трудових відносинах, оплати праці, соціальних гарантій жіноцтва в період материнства тощо.

В 1992 р. відбулося створення політичного об'єднання на основі економічної інтеграції Європейський Союз (ЄС), і підписаний Маастрихтський договір підтвердив принципи свободи, демократії, поваги прав людини і основних свобод. ЄС на законодавчому рівні закріплює захисні механізми щодо жінок на ринку праці й робить спробу збалансувати професійну зайнятість і сімейне життя, що обумовило розширення переліку питань гендерної проблематики, які обговорювалися в суспільстві та сприяло зміні моделей поведінки й ставлення людей до таких тем.

Важливою подією для всіх країн світу в запровадженні гендерної політики як елементу державної політики стала Четверта Всесвітня конференція щодо становища жінок, яка відбулася в Пекіні в 1995 р. Пекінська платфор-

ма дій [1] змінила парадигму захисту прав жіноцтва в світі, запропонувавши запровадити гендерну тематику в усі сфери життя суспільства, на всі рівні ухвалення рішень, домагаючись рівних, прав, можливостей та паритетного представництва з будь-яких питань чи політик. Принцип – gender mainstreaming – гендерного мейнстрімінгу/ комплексного підходу/ гендерної інтеграції – так по-різному називали методологію реалізації гендерної політики. Цей принцип взяв на озброєння і Європейський Союз.

В 1996 р. Єврокомісія виразила намір запровадити гендерний мейнстрімінг в політику ЄС і видала особливу угоду «Запровадження рівних можливостей для чоловіків і жінок в усіх напрямках діяльності ЄС» [2]. Цей принцип був відображений в Амстердамському договорі 1997 р., який здійснив прорив в усвідомленні гендерних проблем на суспільному рівні. Договір визнав рівні права жінок і чоловіків основним принципом права Європейського Союзу (ст 3.2) [3].

Відзначимо, що запровадження цього принципу підтримала Рада Європи, ухваливши «Декларацію про рівність жінок і чоловіків як основоположного критерію демократії» [4] для застосування в усіх органах і видах діяльності організації.

Комплексний підхід полягає в організації (реорганізації), покращенні, вдосконаленні та оцінці процесів ухвалення рішення, з метою введення проблематики рівності між жінками та чоловіками в усі сфери, на всі рівні за допомогою учасників, передусім залучених до реалізації політики. Така зміна методології призвела до розширення простору прояву дій гендерної рівності, і це було активно підтримано активістками, жіночими організаціями й жіночим рухом в цілому. В 1990-ті рр. в ЄС відбувається значне просування в формуванні окремих принципів і загального спрямування розвитку політики гендерної рівності. Принцип рівних прах жінок і чоловіків вийшов за межі вузького розуміння трудових взаємин і соціальної політики, став реально запроваджуватися в усі сфери життя людей.

В 2000-ні рр. відбулося закріплення принципу гендерної рівності в основних законах ЄС. В грудні 2007 р. був підписаний Лісабонський договір, який більшою мірою орієнтований на розвиток демократії і захист прав людини, ніж попередні договори ЄС [5]. Статті договору гарантують захист прав людини у відповідності до Хартії основних прав ЄС [6], яка набула юридичної сили і стала частиною правового доробку ЄС. На практиці це означає, що ЄС визнає рівні права жінок і чоловіків в усіх сферах життя та принцип рівноправності допускає ухвалення заходів, що передбачають особливі переваги для недостатньо представлені статті (ст.23). Зокрема, на законодавчому рівні визнається прагнення досягнення гендерного балансу в трудових відносинах – поєднувати сімейне життя та професійні обов'язки.

В 2006 р. Єврокомісія визначила зміст гендерної політики ЄС в «Дорож-

ній карті для досягнення рівності між жінками і чоловіками» [7], а потім в Стратегіях щодо гендерної рівності, які ухвалюються Радою ЄС кожні п'ять років. «Дорожня карта» визначила шість пріоритетів, заклала основи гендерної політики, окреслила питання, які потребували уваги та вирішення.

В 2019 р. оновився склад Європейської комісії, яку очолила колишня міністерка оборони ФРН Урсула фон дер Лайн, яка в свій промові напередодні її обрання, оголосила шість пріоритетів для розвитку ЄС, визначивши гендерну рівність – важливим елементом економічного розвитку. Пообіцяла зробити Комісію зразком рівного представництва чоловіків і жінок. Визнала серйозність проблеми домашнього насильства, вважаючи дієвим механізмом її розв'язання ратифікацію Стамбульської конвенції країнами-членами ЄС задля зменшення та запобігання насильству [8].

Окремої уваги потребує документ «Союз рівності: Стратегія гендерної рівності 2020–25 р.р.» [9]. Це діючий документ, який визначає напрями, заходи, принципи, підходи гендерної політики ЄС. Рівність жінок і чоловіків названа основною, цінністю, правом та ключовим пріоритетом Європейського Союзу. ЄС є беззаперечним лідером гендерної рівності, бо 14 місць з перших 20 в списку Індексу гендерної рівності залишаються за країнами ЄС. Такому становищу європейці завдячують гендерному мейнстримінгу, тобто запровадженню тематики рівності прав статей в усі сфери діяльності на всі рівні ухвалення рішень, вважаючи його важливим пріоритетом всіх без виключення видів діяльності та практик ЄС. В Стратегії відзначено повільний прогрес в цій сфері й потребу докладати більше зусиль, бо гендерна рівність – це відповідальність усіх сторін, повного усвідомлення цієї необхідності в реалізації демократії та збереження різноманіття європейського суспільства.

Важливим виміром співпраці України з ЄС є Східне партнерство (Сх П). Впродовж останніх п'яти років ЄС та країни-учасниці Сх П виконували Програму досягнення конкретних результатів та досягнень, серед яких була і гендерна рівність [10]. Досягнення гендерної рівності та недискримінації, ЄС вбачав в гармонізації національного законодавства; сприянні ратифікації Стамбульської конвенції країнами-членами Сх П; підтримці з боку ЄС жінок в бізнесі та їх рівного представництва в молодіжних програмах ЄС, що можливо було реалізувати більшою мірою в разі запровадження реальної, а не декларованої гендерної політики країнами партнерства.

Ще одним прикладом реалізації гендерного підходу в програмах ЄС є Робочий план по культурі на 2019–2022 рр. в рамках реалізації Нового порядку денного по культурі європейського співтовариства [11]. Серед п'яти пріоритетів документу, четвертим названа гендерна рівність, яка визнається «основою культурного різноманітності», і відзначено, що «культура відіграє ключову роль в подоланні стереотипів і сприяє суспільним змінам». Визнано, що гендерні відмінності зберігаються в усіх сферах культури та мистецтва, тому

слід приділити більше уваги зменшенню гендерного розриву в цій сфері.

Масштабне завдання, яке ставиться в сучасній Стратегії гендерної рівності є поліпшення ситуації в питанні зменшення та протидії домашньому насильству. Його реалізації має сприяти створення оновленої та вичерпної бази даних з урахуванням різних аспектів та показників щодо динаміки та поширеності насильства. Це має реалізувати Євростат до 2023 р. Механізм ЄС має стати прикладом для його запровадження в інших країнах, тому велика увага Брюсселя приділяється питанню ратифікації Стамбульської конвенції, як європейськими країнами, так і актуалізації цієї проблеми з іншими партнерами ЄС. Сучасна ситуація з пандемією та масштабність руху #MeToo свідчать про поширеність та складність питання.

Можна говорити, що реалізація принципу гендерної рівності на етапі економічної інтеграції полягала в гарантіях соціального захисту, балансу між зайнятістю та сімейними справами, питанням міграції й загальної безпеки. Працюючі жінки потребували перегляду соціальних гарантій з врахуванням їхніх потреб. Розвиток соціальних послуг, пов'язаних з доглядом за дітьми та іншими членами родини, звільнило жіноцтво від неоплачуваної праці, бо функції догляду за дітьми взяла держава. Відбувається скорочення гендерного розриву в реалізації економічних прав і можливостей, а з середини 1990-х рр. відбувається поширення гендерної політики на всі сфери діяльності суспільства. Оформлюються принципи, стандарти та механізми, які втілюються в законодавчій діяльності Європейського Союзу. Позиція ЄС у досягненні гендерної рівності полягає в тому, що жінки та чоловіки повинні мати рівні права і можливості для участі в усіх сферах життя суспільства. Для цього всі інститути ЄС мають запровадити проблематику рівності між жінками і чоловіками в усі політики, в усі програми і проекти, на всі рівні ухвалення рішень. Для її реалізації слід гармонізувати правові національні механізми, забезпечити навчання державних службовців та інших спеціалістів в галузі гендерної рівності, а контроль ефективності цієї політики залишити за жіночим рухом, його активістками та громадянським суспільством.

Література:

1. Пекинская платформа действий. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>
2. COM (96) 67 final of 21 February 1996 on «Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities». URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0067:FIN:EN:PDF> <http://aei.pitt.edu/3991>
3. Амстердамський договір. Treaty of Amsterdam. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1997. URL: <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>

4. Декларация о равенстве между женщинами и мужчинами как основном критерии демократии. Стамбул, 13–14 ноября 1997 года. URL: <http://www.owl.ru/library/026t.htm>.

5. Лісабонський договір. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text.

6. Хартия основных прав ЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

7. Road Map for Equality Between Women and Men. 2010 // http://www.untj.org/docs/country_context/gender/Gender_policies/EU-Gender_Equality_Road-map_2006–2010.pdf.

8. A Union that strives for more. My agenda for Europe / By candidate for President of the European Commission Ursula von der Leyen. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf.

9. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

10. Східне Партнерство – Концентруючись на ключових пріоритетах та конкретних досягненнях. Спільний робочий документ. URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/PDF1_Ukr.pdf.

11. Work Plan for Culture 2019-2022. / Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/>.

Яна Приступа,

аспірантка II курсу

Криворізького педагогічного університету

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ГЕНДЕР» (ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Сьогодні проблема гендерної рівності набувають значної актуальності, про що свідчать підписані багатьма країнами міжнародні договори. Так, у статті 10 Конвенції про усунення всіх форм дискримінації проти жінок 1981 року наголошено на рівних правах в освіті. Пізніше, в 1990 році було затверджено Конвенцію про права дитини, а саме йдеться про рівність прав дітей на освіту (додаток 1, ст.28 та 29). З метою подальшого зобов'язання усунення дискримінації на всіх рівнях, створення гендерно-чутливих освітніх систем було переглянуто у 2000 році Пекінська Платформа для Дії (1995) (The Beijing Platform for Action), яка мала акцент на якості та розробці гендерно-чутливої навчальної програми й значущості освіти для дівчат. Цього ж року в Дакарі питання гендерної рівності в освіті порушено в документі «Цілі Освіти для Всіх (Education for All Goals)». Запропоновано вирішення

шляхом реалізації двох цілей з шести, а саме: забезпечити доступ до обов'язкової повної початкової освіти безоплатній основі до 2005 року; досягнення гендерної рівності до 2015 року й подолання гендерних відмінностей у початковій та середній освіті до 2005 року, підкреслюючи важливість надання дівчатам рівного доступу до якісної базової освіти та навчальних досягнень. Окрім згаданих документів, вагоме місце мають Цілі ООН Розвитку Тисячоліття (Millenium Development Goals, 2001) стосовно надання початкової освіти для всіх без виключення та пропаганду гендерної рівності й підвищення статусу жінок [3, с. 4]

Запровадження гендерної рівності в Україні закріплено на державотворчому рівні, що є підтвердженням включення держави до глобалізаційних процесів. Провідними напрямками камеральної політики стосовно забезпечення рівноправних можливостей визначаються законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» №2866-IV, який набув чинності у 2005 році.

У 70-х роках ХХ століття у світі з'являються дослідження культурної антропології та соціології, що розкривають поняття «гендер», розрізняючи поняття «sex» (стать) і «gender» (рід, стать). Спочатку дослідження запровадили в США, а згодом долучилися науковці з Австралії, Канади, Великобританії, Нідерландів, скандинавських країн, Італії, Франції. Ці дослідження, як зазначалося в А.М.Фесенко, ґрунтувалися не лише на доведенні біологічних відмінностей між обома статями, а й на розподілі їх соціальних ролей, форми діяльності, поведінкових та ментальних відмінностей, емоційних характеристик. Та характеристика жінок, котра притаманна їм в певному суспільстві, в іншому може характеризувати чоловіків. Про цей факт свідчать численні нароби в галузі філософської антропології.

Отже, вперше гендерна роль виокремлюється як система очікувань адекватної поведінки, соціокультурний конструкт, а не розглядається як вияв наперед визначеної природи. Деякі характеристики, які притаманні тільки жінкам (схильність до самопожертви, емоційність, відповідальність за родину і дітей) не природні, а є стереотипними характеристиками, котрі сформовані певними квінтесенціями суспільств. Таким чином можна сказати, що поняття «жіночність» та «мужність» мають полісемантичне забарвлення та зумовлено розвитком цивілізації [2, с.193].

На початку 80-х років гендерна наука проникає у більшість східноєвропейських дослідницьких програм. Аналізуючи англійську літературу, можна зробити висновки, що для позначення терміну «стать» науковці використовували поняття «gender» та «sex». Терміном «sex», на думку Джудіт Лорбер, послуговуються частіше та трактує стать як біологічну категорію, що характеризує зв'язок генів та геніталій, підлітковий і дорослий гормональний набір. Водночас термін застосовують як соціальну категорію, яка

зосереджує увагу на суспільній ролі індивіда від народження, фундаментальною основою якого є тип геніталій.

Поняття «gender», як стверджує Лорбер, внаслідок розвитку теоретичних засад фемінізму, увійшов в широкий вжиток, набувши статусу «науковий», а згодом з'явилися гендерні дослідження [2]. Робота антрополога Рубін «Обмін жінками», на думку зарубіжних вчених, була однією з перших, яка чітко окреслила термінологічні відмінності між гендером і статтю [4], запровадивши поняття статево – гендерної системи в науковий обіг, визначивши її як сукупність угод, за допомогою яких суспільство трансформує біологічну сексуальність у результат активності людини. Потребу перегляду значень «стать» та «гендер» аргументувала Р.Унгер. Дослідниця біологічну стать (sex) порівнює з соціальною (gender), запропонувавши послуговуватися дефініцією «sex» тільки стосовно окреслення біологічних статевих відмінностей, а «gender» використовувати для зображення психосоціальних та культурних аспектів, які можна прирівняти до норм, рис й стереотипів, що притаманні представникам обох статей.[6].

Гендер завдяки традиційним напрямкам фемінізму відкрив шлях для зародження та розвитку безпосередньо гендерних досліджень як фундаментальної основи для «нових теоретичних побудов» [5, с. 33].

Феміністичний рух у 60-70-х роках на Заході посприяв виникненню концепції гендера, але Е.Оуклей вводить термін у сучасну соціальну науку [6].

В Україні гендерна концепція на межі ХХ та ХХІ століть досліджується в контексті феміністичних рухів, враховуючи наукові доробки з даної проблематики. Вітчизняна теорія гендеру ставила акцент на суспільних не проблемах жінок, а на взаєминах жінок та чоловіків, що стало принциповою відмінністю.

Звертаючись до ментальної та соціокультурної ситуацію в Україні, І.Бондаревська наголошує на упередженому ставленні до гендерної проблематики з боку колег та посадовців, як чоловічої, так і жіночої статі. Тоді виникає потреба визначити поняття, яке надало б змогу відрізнити природне (біологічне) та те, які суспільні ролі (приписи) людині надало суспільство [1, с.277-278].

Список використаної літератури

1. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11-13 грудня 2003 р.). Київ, 2003. 300 с.
2. Лорбер Дж. Пол как социальная категория. THESIS. Женщина, мужчина, семья. Москва, 1994. № 6. С. 127-136.
3. Павличко С. Фемінізм. Київ: Основа, 2002. 134 с.
4. Рубин Г. Обмен женщинами: заметки о «политической экономии» пола: хрестоматия феминистских текстов. СПб., 2000. С. 89-139.

5. Теория и методология гендерных исследований: курс лекций / под. общ. ред. О. А. Ворониной. Москва: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001. 416 с.

6. Хрестоматия к курсу «Основы гендерных исследований» / отв. ред. О. А. Воронина. Москва: МЦГИ – МВШСЭН, 2000. 396 с.

Марина Кеда,

доцентка кафедри всесвітньої історії

та міжнародних відносин

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

кандидатка історичних наук

Ірина Чугаєва,

кандидатка історичних наук

ЗА ПРАВА І СВОБОДУ:

ФЕНОМЕН ЄВПРАКСІЇ (АДЕЛЬГЕЙДИ) ВСЕВОЛОДІВНИ

Сучасний історичний наратив в Україні відзначається переважанням «чоловічого» варіанту історії, в якому жінка залишається на другому плані. І причиною цього є не тільки мовчання джерел, але й нерідко відсутність дослідницької ініціативи з боку істориків. Прикладом такого позабутого образу є Євпраксія (Пракседа) Всеволодівна (1070/1071–1109 рр.), донька київського (1077, 1078–1093 рр.), переяславського (1054–1076 рр.) і чернігівського (1077–1078 рр.) князя Всеволода Ярославича. Її доля варта уваги у першу чергу з огляду на безпрецедентний процес розірвання відносин (розлучення) зі своїм чоловіком – імператором Священної Римської імперії, який призвів до гучного політичного (і навіть сексуального!) скандалу в Західній Європі.

Біографія Євпраксії (відомої на Заході як Адельгейда або Пракседіс) неодноразово ставала предметом уваги науковців. Найбільш ґрунтовні розвідки їй присвятили С. Розанов [8], О. Назаренко [5], Н. Пушкарьова [7, с. 27–32], І. Назарко [6], Х. Рюс [3] К. Рафеншпергер [12; 13]. Її біографія зазвичай розглядається в широкому міжнародному контексті, однак окремі деталі процесу розлучення все ще залишаються поза увагою науковців. Тож, зупинимось на аналізі причин, які могли спонукати Євпраксію (Адельгейду) ініціювати розлучення із вінченосним чоловіком і повернутися до Києва.

Достовірних джерел про Євпраксію Всеволодівну зберіглося відносно мало. Давньоруські літописи, які містять Повість временних літ, згадують її лише двічі – під 1106 і 1109 роками [4, с. 186, 188]. Водночас, європейські тогочасні хроніки та аннали більш пізнього періоду розповідають про неї (як про німецьку імператрицю Адельгейду) значно більше, що дозволяє реконструювати її шлюбну траєкторію.

Особисте життя князівни було визначено інтересами зовнішньої політики Київської Русі. Її перший шлюб із Генріхом III Штаденом, маркграфом Саксонської Північної марки, який мав місце після 1082 року, був продиктований традиціями «шлюбної» дипломатії Київської Русі. Нареченій було близько 15 років [5, с. 540–542; 9, с. 64–65]. Чоловік був усього кількома роками старший за неї і вже 1087 року помер. Залишившись вдовою у 16 років, вона оселяється в Кведлінбурзькому монастирі, аббатиссою якого була сестра короля Генріха IV Адельгейда [5, с. 553]. Саме там Євпраксія могла познайомитись із майбутнім чоловіком – імператором Генріхом IV. 1089 р. в Кельні відбулось їх весілля, а незадовго до цього її було короновано як імператрицю [9, с. 82]. На думку Н. Пушкарьової, ім'я Адельгейда вона отримала ще до першого шлюбу, коли перейшла у католицизм у 1086 році [7, с. 30], тоді як Х. Рюсс доводить, що саме Генріх IV обрав Євпраксію таке католицьке ім'я, відповідно до сімейної традиції [9, с. 83].

Про здобутки політичної кар'єри Адельгейди говорити не доводиться через надто малий термін перебування при владі у статусі консорта при чоловікові-імператорі і відносно невеликій кількості згадок у джерелах щодо діяльності в ці роки. Вже 1093 р. вони з Генріхом розривають відносини, і вона перебуває під наглядом у Вероні, звідки наступного року тікає під заступництво маркграфині Матильди Тосканської [9, с. 58].

Питання недовгого шлюбу й розриву Євпраксії із Генріхом IV залишається чи не найбільш дискусійним в історіографії. Офіційним приводом розривання стосунків між Генріхом та Адельгейдою найчастіше називається знуцання над нею з боку чоловіка, примушування її до участі в оргіях через його ймовірне членство у сатанинській секті ніколаїтів [9, с. 98].

У замку Верони Генріх її фактично утримував на підставі звинувачення в перелюбі. Проте інформація джерел не підтверджує провини Євпраксії перед ним. Натомість існує чимало свідчень щодо непристойної поведінки самого монарха: «король Генріх так зненавидів королеву Адельгейду, котру він взяв за дружину, що ненависть його стала ще сильніша за любов, з якою він її раніше кохав. Він піддав її ув'язненню, і з його дозволу багато хто вчиняв над нею наругу. ... Навіть ... свого сина переконував увійти до неї» [1, с. 264]. Оскільки його син Конрад відмовився виконувати примхи батька, той, нібито, заявив, що він не є його рідним сином. Саме після цього, можливо, Конрад остаточно перейшов на бік Папи Римського і виступив проти батька [9, с. 86–87]. Імовірно, саме зрада Конрада сильно розлютила Генріха і спровокувала ще більш підозріле ставлення до дружини, закидання їй участі у змові проти нього. Очевидно, що саме тоді становище Адельгейди стало нестерпним, і на порядок денний постало питання про розрив стосунків.

Слід підкреслити, що за доби середньовіччя дефініція «розлучення» в сучасному семантичному контексті не фігурувала [10, р. 74]. Варіантом

розірвання неприйнятних стосунків могло стати або проживання окремо («separation»), що не давало права укласти повторний шлюб, або ануляція шлюбу як недійсного («annulation»), яка надавала право повторного одруження. Ануляція шлюбу зустрічалася нечасто, оскільки для такого розірвання відносин потрібно було навести низку переконливих аргументів [11, р. 157]. В XI ст. єдиної правової норми, яка б регулювала розлучення на території численних земель, що входили до складу Священної Римської імперії, взагалі не існувало. Церквою розлучення не віталось, а дружина, яка залишила свого чоловіка, позиціонувалася як «перелюбка» [2, с. 266].

Очевидно значну роль у вирішенні конфлікту між подружжям відіграла інша відома жінка того часу – знаменита маркграфиня Матильда Тосканська, добра знайома Папи Римського Урбана II і прихильниця його політики. Саме за її сприяння відбулася зустріч Євпраксії з головою католицької церкви, під час якої імператриця просила заступництва від свавілля чоловіка.

Родинний конфлікт розгортався на фоні загальноєвропейської боротьби за інвеституру, провідними дієвими особами якої і були Папа Римський Урбан II та імператор Генріх IV. Ймовірно, Папа скористався ситуацією і долучив свідчення ображеної дружини до своїх звинувачень у бік Генріха. Матильда Тосканська також мала свій інтерес – зберегти володіння в Італії від зазіхань з боку німецького імператора. У 1095 році відбувся вселенський Собор у м. П'яченца, на якому Адельгейда з дозволу Папи свідчила проти свого чоловіка, звинувачуючи його у знуцаннях і сектантстві. Цей крок призвів не тільки до повторного відлучення Генріха IV від церкви й значного послаблення його політичних позицій на міжнародній арені. Дослідники єдині в думці, що вона в такий спосіб у першу чергу зіпсувала репутацію собі, через що її в билинах і піснях на Русі називали «волочайкою» [7, с. 32; 9, с. 92], та й вона, скоріш за все, усвідомлювала, що втратить свій статус і привілеї як імператриці провідної європейської держави того часу.

Кілька обставин могли сприяти тому, що Адельгейда все ж наважилася на цей крок. Основною причиною історики називають політичну заангажованість імператриці – її прихильність до політики Папи Римського. Проте, на нашу думку, тут слід врахувати й цілу низку інших чинників. По-перше, раптова смерть їх спільного з імператором сина могла негативно позначитися на психологічному стані жінки, яка і без того опинилася у вкрай складних життєвих обставинах. Не зважаючи на дискусійність питання спільної дитини, таке припущення неодноразово обговорюється кількома західними істориками. По-друге, на початку 1093 р. син Генріха IV Конрад відкрито перейшов на бік Папи Римського. По-третє, 1093 р. з Русі також надійшли сумні звістки: помер її батько Всеволод Ярославич і загинув брат Ростислав [4, с. 151, 154], що безпосередньо вплинуло на зміну зовнішньополітичного курсу Київської Русі. Ще одним чинником могло бути православне вихован-

ня Євпраксії у високоосвіченій родині, з одного боку, і загроза відлучення чоловіка від Церкви, враховуючи досвід його попереднього відлучення, швидко втрага авторитету і наближення краху його політичної кар'єри, з іншого.

Більшість дослідників не наводять деталей розірвання відносин імператорської пари. Х. Рюсс (і з ним погоджується рецензент його праці А. Козлов) вказує, що відлучення Генріха IV від церкви офіційно поклато край шлюбу [3, с. 348]. Однак варто врахувати, що Євпраксія не прийняла чернечий постриг одразу по поверненню до Києва, а продовжувала жити в монастирі до самої смерті свого чоловіка у серпні 1106 року і тільки потім, у грудні того ж року, прийняла постриг, що може свідчити про юридичне продовження шлюбу у формі «separation» [9, с. 104].

Отже, життєпис Євпраксії Всеволодівни – яскравий приклад того, як жінка навіть в середні віки могла захищати свої інтереси. Всі перспективи, що надавала їй імператорська корона, були з гідністю залишені в обмін на свободу і право вільно розпоряджатися власним життям.

Джерела та література:

1. Дисибоденсбергские Анналы. *Латиноязычные источники по истории Древней Руси. Германия*. Вып. II. Середина XII – середина XIII в. М. Институт истории АН СССР. 1990. – С. 263-264.
2. Каноны или Книга правил Святых Апостолов, Святых Соборов, Вселенских и поместных, и святых отцов. СПб, 2000. 432 с.
3. Козлов А.С. Судьба княжны Евпраксии Всеволодовны в работе немецкого исследователя. Рец. на ст.: Rüb H. Euraxia-Adelheid: Eine biographische Annäherung / H. Rüb // *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 2006. Bd. 54, h. 4. S. 481–518. *Известия Уральского государственного университета. Сер. 2, Гуманитарные науки*. 2008. № 59. Вып. 16. С. 344–348.
4. Летопись по Ипатьевскому списку. СПб., 1871.
5. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. М.: Языки русской культуры, 2001. 780 с.
6. Назарко І. Трагічна доля княжни Євпраксії Всеволодівни (1071–1109). *Хроніка 2000*. 2000. № 35–36. С. 84–89.
7. Пушкирева Н. Л. Женщины Древней Руси. М.: Мысль, 1989. 161 с.
8. Розанов С. П. Евпраксия – Адельгейда Всеволодовна (1071–1109). *Известия Академии Наук СССР. Отделение гуманитарных наук*. 1929. № 7. С. 617–646.
9. Рюсс Х. Евпраксия – Адельгейда: биографический этюд. *ROSSICA ANTIQUE*. 2010/2. С. 54–112.
10. Helmholz R.H. Marriage litigation in Medieval England 90 (1974). P. note 10. at P. 74.

11. Miles M.F. The Value of a Woman: A Comparison of the Laws and the Traditions of Divorce in Medieval Europe and Modern America. *UCLA Women's Law Journal*. 2006. 15(1). P. 139–169.

12. Raffensperger C. Evpraksia Vsevolodovna between East and West. *Russian History / Histoire Russe*. 30, Nos 1–2, 2003. P. 23–34.

13. Raffensperger C. The Missing Russian Women: The Case of Evpraksia Vsevolodovna. *Writing Medieval Women's Lives / ed. Goldy, Livingstone*. 2012. P. 69–84.

Олена Стрілюк,

*доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин*

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

кандидатка історичних наук

ЛАУРЕАТКА НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ МИРУ ЛЕЙМА ЃБОВІ: ВРАЖАЮЧА ІСТОРІЯ СМІЛИВОЇ ЖІНКИ

У 2011 р. лауреатками Нобелівської премії миру стали одразу три жінки: Еллен Джонсон-Серліф і Лейма Ѓбові з Ліберії, а також Таваккуль Карман з Ємену. Всі три доклали значних зусиль для миру і розбудови громадянського суспільства в своїх країнах. Вони отримали визнання «за ненасильницьку боротьбу за безпеку жінок і за право жінок на повноправну участь у миротворчій роботі». Голова Нобелівського комітету Турбйорн Ягланд відзначив: «Ми не зможемо досягти демократії та міцного миру, якщо жінки не отримують таких же можливостей, що і чоловіки, впливати на розвиток подій на всіх рівнях суспільства» [1].

Леймі було 17 років, коли на її батьківщині, в Ліберії, 1989 р. почалася громадянська війна. Генерал Чарльз Тейлор очолив збройний виступ проти уряду президента Семюеля Доу. Раптові смерті та жахливі звірства стали у той час звичайним явищем. Лейма, яка саме закінчила школу та хотіла студіювати медицину, з початком війни уміть подорослішала [2]. Її життя і доля відтепер виявились нерозривно пов'язані з розвитком Ліберії.

У 1997 р. Чарльз Тейлор став президентом країни. Його виборчу кампанію вирізняло скандальне гасло: «Він вбив мою маму і вбив мого тата, але я голосую за нього, щоб припинилася війна» [3, С. 109]. Ситуація, однак, дедалі погіршувалася. Новий президент доруйнував ліберійську економіку. Він приміряв на себе роль «великого ляльководи», «підгодовуючи» революційні рухи в сусідніх країнах, зокрема, в Сьєрра-Леоне. Тейлор силою набрав в армію дітей і підлітків. Частина з них викрадали

та змушували воювати. Люди Тейлора вбивали, гвалтували, катували своїх жертв, калічили, відрубуючи кінцівки заздля розваги.

Лейма Гбові ухвалила для себе рішення – боротися разом зі своїми співвітчизницями за мир у Ліберії. На той момент вона вже опікувалася дітьми, які постраждали від війни, і біженцями з регіонів конфліктів. Дуже швидко їй вдалося знайти підтримку серед різних жінок – як християнської, так і мусульманської віри. Вони проводили зустрічі та мирні демонстрації, акції протесту та масові молебні. Під час усіх зібрань жінки вбиралися у білосніжні футболки – на знак боротьби за мир. Широко розрекламований «секс-страйк» привернув до цього руху увагу міжнародних засобів масової інформації, в результаті чого виникло порівняння з давньогрецькою комедією Аристофана «Лісістрата». «Це була ціла армія жінок у білому, які повставали у той час, коли ніхто на таке не наважувався», – згадувала Гбові у своїй автобіографії [4].

Жінка писала також, що не мала ані краплі страху. Оскільки найгірші речі, які тільки могли статися, на той момент вже трапилися. Багато ліберійців переконані, що громадянська війна, яка забрала життя 250 тисяч людей, тривала б і далі, якби не було «жінок у білому».

Рух Women of Liberia Mass Action for Peace дійсно став масовим рухом ліберійських жінок за мир і відіграв одну з ключових ролей у припиненні громадянської війни. Під керівництвом Гбові руху вдалося добитися зустрічі з чинним тоді президентом Ліберії Чарльзом Тейлором і домогтися від нього обіцянки бути присутнім на мирних переговорах у Гані.

Гбові очолила делегацію жінок Ліберії, яка також відправилась у Гану для участі в переговорах. Вони повинні були тривати близько двох тижнів, але трибунал у Сьєрра-Леоне звинуватив президента Ліберії Тейлора у військових злочинах і злочинах проти людяності. Тейлор втік на батьківщину, щоб не бути заарештованим прямо в залі переговорів. Переговори зайшли у глухий кут. Тоді двісті жінок Ліберії захопили зал, розмістились там зі своїми гаслами і сказали, що не підуть звідти, поки не буде підписано мирну угоду. Коли влада спробувала витіснити жінок, Гбові й інші жінки стали погрожувати роздягнутися. У традиційному африканському контексті такі дії були б сприйняті як прокляття та нестерпне приниження для чоловіків-делегатів. Учасники повернулися за стіл переговорів і таки дійшли згоди [2].

Чотирнадцять років боротьби за владу в Ліберії добігли кінця. 11 серпня 2003 р. президент Чарльз Тейлор склав із себе повноваження і вилетів у Нігерію. Уряд країни запропонував йому притулок за умови, що той не братиме участі в ліберійській політиці [5]. Проте, Тейлора знайшли навіть у вигнанні, а Нігерії пригрозили санкціями за покривання підозрюваного політика.

11 листопада 2005 р. Рада Безпеки ООН доручила Місії ООН в Ліберії затримати і взяти під варту колишнього президента та передати його в Спе-

ціальний суд по Сьєрра-Леоне. У березні 2006 р. Чарльз Тейлор був заарештований в Нігерії і доставлений в суд у Фрітауні. Однак голова Спеціального суду вирішив, що судити колишнього президента у Фрітауні небезпечно, оскільки це може викликати хвилю насильства і безладів у всьому регіоні. В результаті, за згодою уряду Нідерландів, керівництва Міжнародного кримінального суду, Генерального секретаря і Ради Безпеки ООН, було вирішено провести процес у справі Чарльза Тейлора в Гаазі. Великобританія повідомила про своє рішення дозволити экс-президенту Ліберії, в разі визнання його винним, відбувати покарання в її в'язницях [6].

Екс-президент був засуджений до 50 років в'язниці 30 травня 2012 р. Судді одностайно визнали Тейлора, який перебував при владі в Ліберії з 1997 по 2003 рік, винним у військових злочинах і злочинах проти людяності, в тому числі, в підбурюванні та причетності до тортур, вбивств, вербуванні дітей-солдат, звалтувань, скоєних на території Сьєрра-Леоне під час громадянської війни в цій країні 1991 – 2002 років [7; 8, С. 106]. Тейлор став першим з часів Нюрнберзького процесу очільником держави, засудженим за військові злочини.

Робота по відновленню нації і загоєнню ран війни вимагала нових навичок від покоління борців за мир. Залишивши своїх дітей на піклування сестер, Лейма поїхала до Сполучених Штатів, щоб вивчати питання миротворчості та вирішення конфліктів. У Східному менонітському університеті (ЕМУ) в Вірджинії вона вивчала концепцію «відновлювального правосуддя», згідно з якою зцілення відбувається завдяки спільним зусиллям жертв і правопорушників. У 2006 році, саме під час навчання в магістратурі за фахом «вирішення конфліктів», Гбові звернулася до Організації Об'єднаних Націй з проханням захистити жінок від гендерного насильства та залучити їх в миротворчі зусилля ООН [2].

Доленосним стало знайомство Гбові з філантропкою Ебігейл Дісней, яка мала намір зняти документальний фільм про Лейму та її рух. У 2008 р. з'явилась стрічка «Загнати молитвами чорта в пекло» («Pray the Devil Back to Hell»), що розповідала про події у Ліберії, та була відзначена багатьма нагородами. Лейма Гбові за свою миротворчу та активістську діяльність також отримала низку нагород: Блакитну стрічку від [Гарвардського інституту державного управління ім. Джона Ф. Кеннеді](#) (2007 р.), премію Грубера за права жінок (2009), премію «Профіль мужності» імені Джона Кеннеді (2009).

У вересні 2011 р. Лейма Гбові опублікувала автобіографію «Mighty Be Our Powers: How Sisterhood, Prayer and Sex Changed a Nation at War» [4], а згодом отримала Нобелівську премію миру. Щоправда пізніше Гбові розірве відносини з президенткою Е. Джонсон-Серліф на знак протесту проти фаворитизму, який Джонсон-Серліф виявляла щодо членів власної родини при призначенні на державні посади [2].

Продовжуючи свою роботу з розширення можливостей жінок та виховання молодих людей, Лейма Гбові виконує обов'язки президента Фонду миру Гбові в Африці, що базується в Монровії [9]. Фонд надає можливості для навчання та лідерства дівчатам, жінкам, молоді. Вона також є виконавчим директором програми в Колумбії «Жінки, мир та безпека» (Women, Peace and Security Program). Окрім питань освіти, жіночого лідерства, здатності жінок запобігати, припиняти конфлікти, важливим напрямком роботи Лейми є також «зцілення травм війни».

У сьогоднішніх збройних конфліктах близько 90% жертв – це цивільні особи, більшість з яких складають жінки і діти. Нобелівський комітет, вручаючи премію миру 2011 р., процитував резолюцію Ради Безпеки ООН 1325, прийняту в 2000 р., в якій йшлося, що жінки та діти зазнають великої шкоди через війну і політичну нестабільність, і що жінки повинні мати більший вплив і роль у миротворчій діяльності. Лейма Гбові власним прикладом довела наскільки ефективною може бути діяльність жінки у вирішенні одного з найголовніших питань, а саме питання припинення війни та збереження миру.

Джерела та література:

1. Nobel Peace Prize recognizes women rights activists. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-15211861>
2. [Leymah Gbowee](https://achievement.org/achiever/leymah-gbowee/). URL: <https://achievement.org/achiever/leymah-gbowee/>
3. Stephen Ellis. *The Mask of Anarchy*. New York: NYU Press, 2007.
4. Leymah Gbowee. *Mighty Be Our Powers: How Sisterhood, Prayer, and Sex Changed a Nation at War*. New York: Beast; London: Perseus Running, 2011.
5. Доклад Генерального секретаря, представляемый во исполнение резолюции 1478 (2003) Совета Безопасности по Либерии. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/S/2004/272>
6. Экс-президент Либерии Чарльз Тейлор признан виновным в совершении военных преступлений и преступлений против человечности. *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2012/04/1200891>
7. Экс-президент Либерии получил полвека. *Интерфакс*. URL: <https://www.interfax.ru/russia/248214>
8. Либерія: запропонований надзвичайний кримінальний суд. *Вибір за ради справедливості*. Т.ІІ. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/tom_ii_web.pdf
9. Gbowee Peace Foundation Africa (GPFA) URL: <https://gboweepaceafrica.org/>

Людмила Павленко,
доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка історичних наук

РОЛЬ ЖІНКИ У ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Упродовж століть жінка залишалася замкненою у власному домі під опікою родичів чоловічої статі, спочатку – батька, згодом – чоловіка, зранку до пізньої ночі виконуючи обов'язки берегині сімейного вогнища, господині побуту і доглядальниці дітей. Повна економічна залежність внаслідок відсутності законів, які б захищали право жінки розпоряджатися своїм майном і статками, закритість ринку праці для жінок майже в усіх сферах економічного життя, неможливість отримати професійну освіту та споконвічні гендерні стереотипи поведінки в традиційному суспільстві країн Європи та Америки тривалий час стримували трудову ініціативу жіноцтва.

Суттєві зрушення в цьому питанні сталися лише у ХІХ ст. зі стрімким розвитком капіталістичних відносин у провідних країнах світу. Успіхи процесу модернізації стимулювали економічний розвиток, прискорюючи науково-технічний прогрес та збільшуючи обсяги промислового виробництва. До кінця ХІХ ст. стають поширеними поняття «жінка-трудівниця», «пролетарка», «фабрична жінка», що свідчило про формування нового прошарку європейського та американського жіноцтва, яке заробляло на життя власною важкою працею у промислових майстернях, на заводах і фабриках.

Такі різкі та суттєві зміни у професійній долі жінки сталися з двох причин. По-перше, участі в економічному житті жінок потребували держави, зацікавлені у невпинному зростанні темпів промислового розвитку. По-друге, працювати і заробляти прагнула сама жінка.

Що стосується державної політики залучення жінок до індустріального розвитку, використання жіночої праці давало можливість заощаджувати фінансові ресурси в умовах не до кінця подоланого «інвестиційного голоду», що було характерним для багатьох «фінансовоємних» галузей навіть розвинених країн. Жінка була згодна на меншу оплату своєї праці, ніж чоловік. Навіть у США жінка подекуди отримувала половину, а то й третину від чоловічої зарплатні. Це часто обумовлювалося тою обставиною, що для жінки таке джерело доходу було або не головним, оскільки забезпечував родину в

основному чоловік, або достатнім для власних потреб самотньої працівниці. Дану проблему досліджували відомі економісти Вебб, Гобсон, Сمارт [5, с. 403]. Відсутність професійної освіти робітниць теж не була перешкодою при наймі на роботу, оскільки лєвова частка процесів на заводах і фабриках не потребувала спеціальної кваліфікації. Також негативно позначалося на заробітках працюючої на промисловому підприємстві жінки і її «політична самотність» – профспілкової допомоги, солідарної підтримки.

Проте виконувати роботу на рівних з чоловіком жінка могла. Впровадження у виробництво парових двигунів, наприклад, у текстильній промисловості, компенсувало меншу від природи фізичну силу і витривалість жінки. Сила звички підкорятися, задовольнятися найменшим, не скаржитися на умови праці, страх втрати заробіток робили трудівниць бажаною робочою армією, яку у ті часи часто називали резервною, запасною.

Статистичні дані по провідних країнах Західної Європи та США свідчать на користь твердження, що жінка стає важливою складовою кадрового забезпечення промислового виробництва у другій половині XIX – на початку XX ст. По-перше, на 1851 р. в Європі було зареєстровано кількісну перевагу жінок над чоловіками у загальній цифрі народонаселення. По-друге, структура робочого класу в середньому на одну чверть складалася з жінок і підлітків [4, с. 188]. Жінку допустили до роботи на виробництвах легкої промисловості (текстильні, швейні) та видобувної галузі важкої промисловості (вугільні та олов'яні копальні) [3]. В Англії зайнятість жінок в обробній промисловості зростає за період з 1841 по 1891 рр. з 463600 до 1447500 ос., у Німеччині – з 1882 по 1907 рр. з 4961228 (26% від усіх працюючих) до 10035705 (33 % відповідно) ос., у США – з 1870 по 1890 рр. з 1836288 до 3914711 ос. [2, с. 31–32], а на 1907 р. жінок працювало вже 5329807 ос. (14,3 %) [1, с. 382]. У Франції на 1901 р. жінок, зайнятих у виробництві нараховувалося 6804510 ос., що складало 34,8 % від усіх робітників [3].

Сама жінка прагнула заробляти на життя самостійно, не розраховуючи на родину, зазвичай бідну, або чоловіка, який теж не поспішав одружуватися з фінансових міркувань. Для другої половини XIX ст. характерна практика влаштування на роботу здебільшого молодих незаміжніх дівчат, або вдів, оскільки в них не було годувальників чоловічої статі. Вік незаміжніх дівчат ставав дедалі довшим, оскільки проявилася тенденція на відмову від шлюбу чоловіків, зайнятих у промисловому виробництві. Вони заробляли так мало, що свідомо відмовлялися від утримання родини до накопичення певних заощаджень, або взагалі звикали до холостяцького життя, витрачаючи зароблене на задоволення власних скромних потреб – найм найдешевшого житла, скудне харчування, тютюн, алкоголь, послуги повій. У країнах Скандинавії (Швеції та Норвегії) з'явилися так звані «стокгольмські шлюби», які поєднували до 40-50 % усіх скандинавських пар. Вони жили без вінчання та громадянської реєстрації, на-

роджували дітей, налагоджували побут, іноді даремно сподіваючись на офіційні стосунки. Це було характерно саме для робітничих мас населення.

Але справжньою проблемою виявилось працевлаштування на заводі і фабриці заміжніх жінок, які намагалися допомогти чоловікам прогнати родину. Вони не мали сил і часу нормально доглядати дітей, важко працювали під час вагітності і одразу після пологів. Чоловіки-політики звертали увагу на шкідливий вплив важких умов праці на здоров'я, зовнішній вигляд, настрої жінки, на зниження якості ведення нею домашнього господарства і виховання дітей. Також наводились результати досліджень, згідно з якими у роки економічної кризи та безробіття, коли жінка змушена була залишатися вдома, різко знижувалася дитяча смертність. Ще у 1840 р. британська урядова комісія звертала увагу у своїй доповіді на факти нелюдських умов праці жінок [6, с.253, 256]. На початку XX ст. у німецькому Рейхстазі точилася боротьба за закон, який би заборонив працю на заводі заміжньої жінки. На цьому наполягали консервативні політики, а представники соціал-демократії відстоювали право німецької жінки на самостійну економічну діяльність. Вирішення цих питань стало пріоритетом у роботі урядів багатьох країн. Так, бельгійський політик і державний діяч Франк переконав парламент, що «охорона вагітних і породіль – то є державна та суспільна справа». В результаті вдалося на законодавчому рівні обмежити роботу таких жінок на 2 місяці з виплатою компенсації за тимчасову втрату заробітку. Подібний закон підтримала і затвердила Німеччина [5, с. 401–402].

Відносно жіночого руху країн Європи та Америки другої половини XIX – початку XX ст. справедливо говорити про ще один стимул для жінки реалізуватися у професійній сфері – загальні успіхи жіночої емансипації, які збуджували у прогресивному жіноцтві почуття гордості, впевненості у своїх силах, прагнення гендерної незалежності, зокрема й економічної. На цьому етапі жіночий рух розпадається на дві течії – буржуазну і пролетарську. Відмінність полягала в тому, що до першої належали представниці середнього і вищого класів, які боролися за роботу в інтелектуальних сферах економічного життя, а до другої відносились представниці робітничих мас, які вже отримали право на труд і намагалися домогтися кращих умов праці і справедливої її оплати. Тому ця течія на межі XIX – XX ст. стала невід'ємною складовою робітничого руху.

Однак, попри усі складнощі працевлаштування, важкі умови праці, низьку зарплатню, жінки швидко опанували промисловий сектор, посунувши чоловіків, і віддавати завойоване більше не збиралися. Англійський історик Дж. Тревел'ян так схарактеризував ситуацію: « Жінки, які йшли працювати на фабрики, хоча і втрачали деякі цінні переваги свого колишнього життя, здобували незалежність. Гроші, які вони заробляли, були їхніми власними. Фабрична працівниця займала певне економічне становище, яке з плином часу почало збуджувати заздрість інших жінок» [7, с. 493].

Література:

1. Бебель А. Женщина и социализм. М. Гос. изд. полит. лит. 1959. 592 с.
2. Дружинин Н.М. Охрана женского и детского труда в фабричной промышленности России. Дипломное сочинение. 1912. 158 с.
3. Егорова А.М. Индустриализации в странах Западной Европы и США на рубеже XIX-XX вв. как фактор включения женщин в трудовую деятельность. Universum: общественные науки : электрон. научн. журн. 2016. № 10 (28). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/3763> (дата обращения: 08.12.2020).
4. Кузьмина Я.И. Развитие империализма в Германии в конце XIX – начале XX ст. Полянский Ф.Я., Мамин В.А. Экономическая история капиталистических стран. М. Из-во Московского университета. 1986. С. 182–191.
5. Левинсон-Лессинг Ф. О главнейших факторах женского движения. К свету. Научно-литературный сборник. С.-Петербург. Комитет общества доставления средств С.-Петербургским Высшим Женским курсам. 1904. С. 390–427.
6. Трагер Дж. Великие женщины. Хроника. События. Факты. М. Понарама. 1999. 528 с.
7. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор шести столетий от Чосера до королевы Виктории. М. Из-во иностранной литературы. 1959. 608 с.

Любов Шара,

доцентка кафедри всесвітньої історії

та міжнародних відносин

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,

кандидатка історичних наук

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1920-х РОКІВ

Поразка Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. зумовила ствердження на теренах нашої держави більшовицької влади, а потому й повну втрату незалежності у форматі Радянського Союзу. Як наслідок – практично усі сфери політичного, економічного та культурно-духовного життя охопили соціалістичні перетворення, активними діячами яких стали й жінки. Вони користувалися широкими політичними правами, були затребуваними навіть у тих царинах, до яких упродовж сторічч, від ліквідації козацького устрою, не допускалися, покірно виконуючи роль домогосподарок.

Проблематика трансформування становища жінок за радянської системи, їхнє долучення до загальнодержавних процесів висвітлювалася на сторінках ґрунтовних досліджень, приналежних М. Богачевській-Хомяк [2], О. Розовик [5], О. Цуницькій [6] та іншим фахівцям. Мета ж нашої розвідки у тому, аби виокремити ключові напрями участі українського жіноцтва у соціалістичних перетвореннях 1920-х років.

Відразу зауважимо, що вождь «країни Рад» надавав важливого значення втягненню жінок в орбіту своєї політики. «Розпочата... владою справа соціалістичного будівництва, – твердив В. Ленін, – може успішно рухатися вперед тільки тоді, коли в цьому процесі візьмуть участь мільйони і мільйони жінок» [5, с. 39, 40]. Відтак, справедливо зазначила М. Богачевська-Хомяк, жінка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками [2, с. 335].

Стартувала масована агітація жінок, задля чого спочатку задіяли російськомовну періодику, але вона виявилася малоефективною, тому видрукували місцеві часописи – «Комунарка України» (з 1921 р.) і «Селянка України» (з 1924 р.). На їхніх шпальтах поміж різноманітної тематики, на кшталт про права працюючих жінок, надання їм допомоги професійними та партійними організаціями, полегшення побуту жінок завдяки появі дошкільних і медичних закладів, громадських їдальнь тощо, настійно акцентувалося на участі жіноцтва у політичній, громадській та виробничій діяльності [2, с. 343, 344].

Ідея активного залучення жінок до соціалістичних перетворень набула й правового підтвердження у засадах нормативних актів. Для прикладу наведемо лише кілька з них, виданих 1921 р.: лютнева постанова Президії ВУЦВК про посилення ролі комнезамів у вирішенні соціально-економічних і культурних питань у селі (наголошувалося на підвищенні ролі жінок-селянок у цих процесах), червнева постанова ВУЦВК «Про вибори до сільських рад» (рекомендувалося ширше задіяти сільських жінок до виборів у ради, головування їх у радах і профільних комісіях), листопадова ухвала РНК УСРР про роботу жінок в органах правопорядку республіки (йшлося про набір до Головного Управління міліції УСРР жінок і дівчат за поданнями трудових колективів) [5, с. 40, 41].

Дійсно, поле для діяльності жіноцтва під час соціалістичних перетворень виявилось дуже широким, але ми звернемо увагу на базові складові. По-перше, жінки стали очільницями та членкинями різноманітних структур виконавчої влади у містах і селах, залучалися у виборчий процес, працюючи у сільських, міських, районних та окружних комісіях. Підтвердженням цього слугують статистичні показники: 1923 р. у сільські ради УСРР делегували 6 % жінок від загалу депутатів, 1927 р. – 9,5 %, 1929 р. – 12 %; у міських радах упродовж того ж періоду працювали від 5 до 12 % жінок; у РНК – 0,6-7,4 % [5, с. 348].

По-друге, уміння жінок використовувалися під час індустріалізації країни. На початку 1920-х років у промисловому сегменті налічувалося 400 тис. жінок, з яких 18,8 тис. – у текстильній галузі, 17,7 тис. – металургійній, 13,2 тис. – хімічній, 3,7 тис. – шкіряній [5, с. 146]. Чимало жінок трудилися у надзвичайно важкому виробництві – гірничодобувному – на основних роботах (видобуток вугілля), допоміжних та «на поверхні» (завантаження вугілля, обслуговуванні підйомних, водовідливних механізмів). При цьому властивим було зростання питомої ваги жінок-гірників. Зокрема, 1921 р. на Донбасі цей показник сягав 8,5 %, 1923-1924 рр. – 12,9 %, протягом наступних років, аж до початку 1930-х, – коливався від 10,8 до 11,5 % [1, с. 125].

Жіноцтво було помітним і в цукровій промисловості – 22 % або 12 % від усього загалу робітниць УСРР [4, с. 92].

Наприкінці 1920-х років жінки мусили долучитися до процесів колективізації та розкуркулення. 1929 р. на червневому Всеукраїнському з'їзді колгоспниць наполегливо мотивували останніх руйнувати індивідуальні господарства й створювати колективні [6, с. 105].

По-третє, очевидна заповзятість жінок проглядалася у культурно-духовній царині, передусім, на освітянському поприщі, під час кампанії з ліквідації неписьменності. Так, упродовж 1929 – першої половини 1930 р. у лікнепи (школи з ліквідації неписьменності – **Автор**) відрядили 18522 учительки, 9259 комсомолок, 72600 жінок із середньою освітою та 10331 випускниць спеціальних курсів ліквідаторів неписьменності. Загальне число жінок-учительок становило 120 тис. або 46,6 % від усіх учителів-ліквідаторів неписьменності [5, с. 174]. Таке домінування жінок, вважає Л. Козловська, пояснювалося тим, що освіта корелювалася у державній комуністичній ідеології з політикою, пропагандою та агітацією. При цьому, спостерігалось значне переваження педагогів позашкільною, освітянською та громадсько-політичною роботою, в результаті чого робочий день учительок був ненормованим, по 12-14 годин розумової праці. На власну родину зоставалося лише 2-3 години на добу [3, с. 91].

Варто відзначити, що поширення грамотності поміж жінок відбувалося повільно, місцева влада вдавалася до різних стимулів. Приміром, сільрада с. Землянці Тулиголівського району Новгород-Сіверської округи на Чернігівщині вирішила не видавати дівчатам «виписів» (дозволів) на шлюб, поки вони не ліквідують свою неграмотність. 1924 р. та ж сільрада урочисто відзначила завершення навчального курсу 25-ма жінками і 2-ма чоловіками, вручивши подарунки кожній випускниці. Ймовірно, це стало заохочувальним стимулом, бо вже наступного року до лікнепу прийшли 55 жінок і 3-є чоловіків віком від 18 до 40 років.

Водночас, мало місце й перешкодження освіти жіноцтва через стереотипне мислення тогочасного соціуму, особливо сільського [5, с. 175]. Чолові-

ки відкрито заважали жінкам учитися, вдавалися до хуліганства (глузували, розповсюджували анонімні листи з погрозами, робили сороміцькі написи на садибах учениць та учительок, били їх). Щоправда, держава реагувала на такі правочини: ув'язнювала до 10 років [5, с. 176].

Українське жіноцтво долучилося також до розвитку художньої самодіяльності й театрального мистецтва. Завдяки їм поставали і функціонували драматичні та художні колективи, розвивалися професійні театри, художнє і документальне кіно, працювали будинки культури у містах і селах [5, с. 351]. Але, як твердить М. Богачевська-Хомяк, індивідуальні досягнення українок у цій царині були незначні. Протягом 1919-1939 рр. серед них не з'явилося жодної відомої письменниці; замало було українок, котрі заявили б про себе в будь-якій галузі науки; жодна з українських актрис і співачок не здобула світової слави а уцілілі артистки (йдеться про часи політичних репресій – **Автор**) не піднялися вище фольклорного мистецтва [2, с. 363].

І, по-четверте, жінок спонукали до громадської роботи, профспілкової, діяльності у жінвідділах і різноманітних товариствах. Скажімо, станом на 1923 р. у 15 галузевих профспілках перебували 220 тис. жінок, 1929 р. – 485 тис. або 20 % від загальної чисельності усього складу профспілок; у жінвідділах – 100 тис., товаристві «Друзі дітей» серед постійних членів – 250 тис. жінок (60 % від загалу) та співпрацювали з цією організацією 5 млн, «Червоному Хресті» – 120 тис. (23,3 %), МОДР – 179 тис. (19,7 %), ТСО-Авіахіму – 5 тис. (4,3 %), ОЗЕТу – 45 тис. (15 %), «Безвірника» – 5133 жінок (за даними 10 округ УСРР) [5, с. 348].

Незважаючи на таку ініціативність у різних сферах, справжню чи перебільшену, враховуючи практику приписок, неодмінний атрибут радянських звітів, жінки отримували значно меншу оплату за виконану роботу, ніж чоловіки. 1924-1925 рр. середньомісячний зарібок чоловіків становив 75-85 крб., а жінок – 45-55 крб., 1926-1928 рр. відповідно – 85-100 крб., жінок – 65-75 крб., 1929-1930 рр. чоловіки заробляли по 110-125 крб., жінки – 90-100 крб. [5, с. 151].

Таким чином, з огляду на марксистсько-ленінську ідеологію та її візію ролі жінок у побудові радянського соціуму, жительки УСРР долучалися до усіх соціалістичних перетворень, здійснюваних більшовицькою владою у містах і селах у 1920-х роках. Вони були задіяні до роботи у виконавчих структурах державного механізму, виборчих процесах, брали участь в індустріалізації країни, колективізації та розкуркуленні, кампанії з ліквідації неписьменності, розвитку освітянської мережі, театрального мистецтва і кіно, художньої самодіяльності, працювали на громадському поприщі. Утім, поєднуючи традиційні обов'язки матері й домогосподарки з суспільною та виробничою діяльністю, жінки заробляли менше, порівняно з чоловіками, що, вочевидь, є одним із прикладів існуючої дискримінації.

Джерела та література:

1. Барвенко В. Г., Барвенко Є. І. Женщины в Донбассе (20-е годы). *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція, Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 124-126.
2. Богачевська-Хомяк М. Д. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939. Київ: «Либідь», 1995. 424 с.
3. Козловська Л. В. Жінки-вчительки України 20-х років: соціальний аспект. *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція, Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 90-92.
4. Петренко С. М. Із історії жіночого руху на підприємствах цукрової промисловості України (1921-1925 рр.). *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція, Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 92-94.
5. Розовик О. Д. Жінки в громадсько-політичному та соціально-культурному житті УРСР (1920-ті роки). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 454 с.
6. Цуницька О. В. Жіночий рух в Україні. Погляд із регіону. Одеса: «Астропринт», 2001. 246 с.

Катерина Ромашко,
*пошукачка Навчально-наукового інституту
історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М.Лазаревського
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

РОДИННЕ І ПОБУТОВЕ ЖИТТЯ ЖІНОК В УСРР В 1920-Х РР. В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЮРИДИЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У 1920-х рр. прерогативою керівництва УСРР було вирішення ряду соціально-економічних та духовно-культурних завдань становлення «нового суспільства», та залучення до нього жінок. Цей процес здійснювався шляхом послідовних дій радянської влади, спрямованих, в першу чергу, на правове закріплення нового становища жінки в суспільстві.

В період існування України як складової Російської імперії жінки були обмежені у своїх соціально-економічних, культурних та політичних правах. Боротьба за зміни їхнього суспільного становища поживалась у 60-х рр. XIX ст. – за доби реформ. Першими гаслами була вимога права на освіту та отримання роботи.

На кінець XIX – початок XX ст. залишалися обмеження в праві жінки на особисту свободу, можливість навчатись та мати рівні права з чоловіком в сім'ї та суспільстві. Питання правового статусу жінки було підняте українськими урядами у 1917 – 1919 рр., які надали жіноцтву широкі громадсько-політичні права [14, с. 106-110].

Становлення радянської держави 1917–1920 рр. супроводжувалось формуванням нового суспільства та актуалізації жіночого питання [8, с. 20]. Спершу державне керівництво звернулось до проблеми організації сімейних відносин. Так, 22 жовтня 1918 р. був виданий перший сімейний кодекс “Кодекс законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне та опікунське право РСФРР”. Цей Кодекс став першою кодифікацією сімейного законодавства, який містив спеціальний розділ про порядок визнання шлюбу недійсним. Також у ньому вперше були сформульовані положення, які визначали причини позбавлення батьківських прав та врегулювання питання опіки [7, с. 46]. Після встановлення радянської влади в Україні дія цього кодексу поширилась і на її територію. Окрім того, відбувалося формування сімейного законодавства УСРР. У січні 1919 р. РНК (з березня 1919 р. – РНК УСРР) видав декрет про скасування церковних шлюбів і запровадження їх державної реєстрації в органах реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Також 20 лютого 1919 р. РНК видав декрет “Про цивільний шлюб і про ведення книги записів актів цивільного стану”, яким було узаконено державна реєстрація шлюбів в органах РАЦСу. У документі вперше були визначені основні умови вступу в шлюб – свобода та добровільність, зняття релігійних обмеження щодо його укладення, рівність подружжя при обранні прізвища. У доповнення до цього документу 20 лютого 1919 р. було видано декрет “Про розлучення». Проголошувалась свобода розлучення, анулювалася церковна процедура його розриву, а шлюбні стосунки припинялися на прохання однієї або обох із подружніх сторін [13, с. 143-145].

За новим «Кодексом законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти цивільного стану УСРР», прийнятого 1926 р., розірвання шлюбу допускалося в односторонньому порядку, тому набула поширення така практика, як розлучення за поштовим повідомленням. В цей же час були юридично зрівняні цивільний і зареєстрований шлюби [4].

Важливим кроком в утвердженні репродуктивних прав жінки була спільна постанова «Про охорону здоров'я жінки» видана Народним комісаріатом охорони здоров'я і Народним комісаріатом юстиції УСРР 18 листопада 1920 р., де проголошувалися безкоштовність та вільний характер абортів [9]. Але щоб перервати вагітність в державній медичній установі, жінки повинні були пройти комісію, яка оцінювала їх матеріальне становище, стан здоров'я, соціальний статус і надавала дозвіл.

Важливим елементом регулювання сімейно-побутових відносин та захисту жінки в них було прийняття 5 липня 1921 р. спільної постанови Народного комісаріату охорони здоров'я і Народного комісаріату юстиції УСРР «Про охорону материнства і дитинства». В постанові йшлося про заборону переривання вагітності жінок в позалікарняних умовах, тому що це призводило до важких захворювань та високої смертності. Органам охорони здоров'я,

доручалося проводити серед жінок медично-просвітницьку роботу, ставити на облік вагітних, а в разі необхідності – переривати вагітність виключно у спеціалізованих відділеннях лікарень [12, с. 41].

У першій Конституції УСРР, прийнятій III Всеукраїнським з'їздом Рад 10 березня 1919 р., в основу суспільного ладу було покладено класовий принцип, який наділяв тільки «працюючі маси» низкою прав і свобод. В цій конституції було відсутнє положення про рівність чоловіків і жінок, натомість застосовували поняття «усі трудящі», «усі громадяни республіки» [11, с. 116]. Однак, Конституція наділила жінок громадянськими і політичними правами, але їхнє здійснення було можливе лише в тому разі, якщо вони працювали [5, ст. 22]. Право жінки обирати і бути обраною проголошувалося незалежно від релігії, народності, осілості, стану, для осіб, які до дня виборів досягли 18 років [5, ст. 20]. Значення Конституції 1919 р. полягає в тому, що вперше принцип рівності статей отримав юридичне закріплення. Ідея рівності жінок і чоловіків за загальною формулою «незалежно від статі» збереглася і в Основному Законі УСРР 1929 р. [7, с. 21].

З покращенням правових умов жінок отримують вільний доступ до освіти. Вже в 1921-1922 н. р. кількість жінок серед студентського контингенту Чернігівського інституту народної освіти (далі ІНО) складала 56% [3, арк. 4-5]. Не зважаючи на завершення громадянської війни та демобілізацію потенційних студентів ІНО, кількісно переважали студентки, у 1924-1925 н. р. вони склали 60% [2, арк. 138].

З метою залучення жінок до суспільно-політичних процесів у радянському суспільстві при ЦК РКП(б) було створено відділи по роботі серед жінок, відомі у народі як жінвідділи. Перший жінвідділ був створений у січні 1920 р. при ЦК КП(б)У, а згодом його відділи запрацювали при губкомах, повіткомах КП(б)У та при парторганізаціях на великих заводах і фабриках. До їхніх обов'язків входила агітація серед жінок-трудівниць з метою залучення їх до суспільно-політичного будівництва.

Члени жінвідділів працювали на добровільних засадах, їх чисельність у кожній губернії становила по 10–13 тис. осіб, а загальна кількість жінок у цих організаціях наприкінці 1920-х рр. дорівнювала близько 100 тис. особам [12, с. 91]. Основною формою роботи жінвідділів були делегатські збори. Зокрема в Чернігівській губернії такі збори проводились у формі концертів-мітингів та мітингів для жінок [6, с. 2]. Окрім того, у серпні 1920 р. було проведено першу безпартійну жіночу конференцію, в якій взяло участь 135 делегаток з Чернігівської губернії, серед них 55 селянок [9, с. 1].

Представництво жінок в осередках ЛКСМУ та КП(б)У протягом 1920-х рр. хоча і зростало, але залишалося досить незначним. Так, у 1925 р. загальна кількість жінок в КП(б)У по Чернігівському округу складала 7,8 %, в середньому по Україні – 9 %, хоча в 1924 р. по Чернігову ця цифра складала 7,1 %, а по Україні – 9,2 % [1, арк. 129].

Після реорганізації партапарату в січні 1930 р. жінвідділи були ліквідовані, а їх функції перейшли до секторів по роботі серед жінок, що входили до складу відділів агітації та масових компаній парткомів. В 1934 р. жінсектори були скасовані, тому що радянська влада вважала питання активізації жіночих сил вирішеним.

Однак слід зауважити, що становище радянської жінки залишалося досить складним. В країні рад 1920-х рр. існувала специфічна гендерна модель, якій притаманна гендерна конвергенція, тобто маскулінізація жінки, яка була заручницею завеликого навантаження – роботи, побутових та громадсько-політичних обов'язків. Радянська ідеологія нав'язувала певний стиль жіночої поведінки, визначала бажану зовнішність, моральні якості. Нове законодавство країни було спрямоване на утвердження такої гендерної моделі. Саме тому воно стверджувало таке становище жінки, яке, насамперед, відповідало би потребам агітації.

Таким чином, можна зробити висновок, що у 1920-х рр. законодавство УСРР мало стати засобом активізації жінки з метою залучення її до суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку країни. Перші зміни у становищі жіноцтва відбулися у сімейно-побутовій сфері, у які вона отримала право вільно впливати на свій сімейний статус, однаково з чоловіком брати участь у вихованні дітей. Рівність жінок і чоловіків була декларована Конституціями УСРР, хоча і стосувалась осіб, що працювали. А це вплинуло на становище жінки, яка отримала доступ до освіти. В результаті у студентському контингенті переважали жінки. Окрім того, основним методом залучення жінок до суспільно-політичної діяльності стали жінвідділи, основною метою яких була агітаційна робота для становлення «нової» пролетарської жінки.

Література:

1. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. П–10, оп. 1, спр. 242, 242 арк.
2. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 160, 184 арк.
3. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 85, 12 арк.
4. Кодекс законів о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР. Принят 3-й сессией Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета IX созыва 31 мая 1926 г. Режим доступа: <https://delegelata.com.ua/obrazets/download?url=sk-codeks-ussr-1926> (дата звернення: 23.11.2020).
5. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>. (дата звернення: 23.11.2020).
6. Концерт-митинг женщины-работницы. Знамя Советов. 1920. 10 марта (№ 55). С. 2.
7. Коханова О.О. Становище жінки в Радянській Україні на початку 20-х рр. XX ст. Гілея. 2014. Вип. 87. С. 45–48.

8. Коханова О.О. Формування образу «нової радянської жінки» в УСРР (1920–1930-ті рр.): вимоги часу чи ідеологія радянської влади. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Історія та географія». 2012. Вип. 46. С. 20–23.

9. Лурье. Итоги и впечатления беспартийной конференции. Страницка работницы. 1920. № 2. С. 1.

10. Міненко Д. Аборт: легалізація чи Заборона. Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журна. 2018. №5. Режим доступу: <https://nauka-online.com/ua/publications/yurisprudentsiya/2018/5/abortion-legalization/> (дата звернення: 23.11.2020).

11. Непіпенко Л.П. Гендерна ідеологія та гендерна політика в радянській політичній культурі України періоду НЕПу. Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 145(1). С. 116-123. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(1)_26). (дата звернення: 23.11.2020).

12. Розовик О. Жінки в громадсько-політичному та соціально-культурному житті УРСР (1920-ті роки). Вінниця: НІЛАН-ЛТД, 2014. 454 с.

13. Собрание Указонений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. 1919. № 12. С. 143-145.

14. Українські жінки у горнілі модернізації. Національна академія наук України; заг. ред. О. Кісь. Харків. Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 303 с.

Олена Гринь,
*доцентка кафедри історії України,
археології та краєзнавства
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка історичних наук*

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Процеси, які тривають в сучасній українській освіті, зокрема, включення до європейського освітнього простору, зумовлюють необхідність посилення уваги до гендерного виховання. Розуміння проявів гендерної нерівності та її наслідків є важливим для становлення демократичного громадянського суспільства.

Потужні можливості щодо гендерного виховання має інтеграція його окремих аспектів у предмети гуманітарного циклу, у тому числі історію. Слід зазначити, що метою історичної освіти у старшій школі є формування в учнів «національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті

осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України у історичному контексті» [6, с. 42]. Досягнення цієї мети безперечно передбачає імплементацію гендерного підходу у освітній процес.

У статті розглянуто приклади впровадження гендерної проблематики у процесі викладання історії у старших класах (з досвіду роботи з учнями 10–11 класів Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради).

Оновлення змісту історичної освіти, а також концептуальних підходів до форм і методів викладання історії, яке триває нині, сприяло збільшенню уваги до гендерної проблематики, відтак у навчальних програмах з «Історії України» та «Всесвітньої історії» з'явилися відповідні теми практичних занять [5; 6]. Так, на занятті «Перша світова війна як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати» на підставі аналізу писемних та зображальних джерел війна розглядається як трагедія для усіх, кого було втягнуто у її вир («Історія України», 10 клас).

Втім, диспропорція у співвідношенні матеріалу Програми та підручників щодо діяльності чоловіків і жінок лишається. Так, у 10 класі запропоновано 45 історичних постатей з історії України, чия діяльність повинні вміти характеризувати учні (у межах теми кількох чи одну на вибір), з яких лише дві жінки – Олена Вітер та Олена Теліга. Вони фігурують в одній темі – «Україна в роки Другої світової війни», що може створити хибне враження, ніби впродовж 1914–1939 рр. історію продовжували творити чоловіки, а жінок, які б відзначилися у бодай-якій сфері діяльності, українська історія не має. У 11 класі з 41 статті, винесеною Програмою, 5 жіночих: Катерина Білокур, Тетяна Яблонська, Ліна Костенко, Алла Горська, Марія Приймаченко. Ці приклади засвідчують, що у концептуальних підходах до викладання історії, попри певні покращення, продовжує переважати «негласна дискримінаційна традиція» [2, с. 166], а у змісті навчального матеріалу досі панує політична історія, у якій з об'єктивних причин чоловіки у ХХ ст. продовжували обіймати домінуюче становище.

За таких умов доволі ефективним шляхом інтеграції гендерного підходу до навчальної діяльності є розставлення певних акцентів під час аналізу історичних процесів чи подій. При цьому доречними є форми та методи роботи, які мотивують пізнавальну діяльність учнів, сприяють їх активному залученню до обговорення, насамперед інтерактивні [4, с. 16].

Значну ефективність при обговоренні гендерної проблематики засвідчили технології опрацювання дискусійних питань: займи позицію і зміни позицію, дискусія, дебати тощо. Питання, які можуть бути у центрі обговорення: «Чому Нова Зеландія стала першою країною світу, яка надала виборче право жінкам, а Швейцарія зробила це останньою з європейських країн?», «Жінка-політик в історії: успішний приклад для наслідування чи виняток з правил?», «Чи існує

проблема гендерної дискримінації на сучасному етапі розвитку людства?», «Жінки у радянській системі: звільнення чи рабство?» тощо.

Доцільними є форми роботи, які передбачають елементи самостійної дослідницької діяльності: учнівські повідомлення, презентації, індивідуальні та групові проекти тощо. Вони дозволяють певною мірою заповнити ті прогалини, які поки що присутні у підручнику з історії, а також сприяють формуванню в учнів умінь аналізувати різні джерела інформації, використовувати цифрові технології, працювати в команді. Наприклад, по темі «Українська революція» (10 клас) доречним є проект, присвячений ролі жінок у становленні УНР [1, с. 34].

При вивченні теми «Україна у роки Другої світової війни» (10 клас) гендерно збалансованим є розгляд не лише жіночої праці у тилу, але й участь у Русі Опору (зокрема, проект «Участь жінок в ОУН та УПА») та «Жінки на фронтах Другої світової війни». Слід зазначити, що з даної проблематики у інформаційному полі накопичено значний масив напрацювань, який уможливає якісну підготовку учнів. Так, Українським інститутом національної пам'яті організовано інформаційно-просвітницьку кампанію «Війна не робить винятків. Жіночі історії Другої світової», у ході якої було підготовлено серію інформаційних матеріалів, відеороликів та плакатів [3].

Наскрізною лінією через 10–11 класи може проходити запропонований Програмою навчальний проект з всесвітньої історії «Жінки у війнах ХХ ст. (соціальні статуси і життєві долі)».

При розгляді теми «Збройна агресія Росії на Сході України» (11 клас) жваву реакцію учнів викликало обговорення книги «Дівчата зрізають коси» Є. Подобної, що містить спогади 25 жінок, які у складі Збройних сил України та добровольчих підрозділів брали участь у АТО у 2014–2018 рр. [7].

Проект «Революція у моді після Першої світової війни» (10 клас, «Всесвітня історія») сприяє усвідомленню взаємозв'язку соціальних аспектів одягу та змін у становищі жінок.

Доцільним є проект «Історії успіху». Дослідження прикладів реалізації жінок у різних сферах діяльності у ХХ – на початку ХХІ ст. сприяє формуванню в учнів розуміння, як обирати дієві життєві стратегії, вихованню гендерної толерантності.

Практичні заняття з історії України та всесвітньої історії мають значні можливості щодо аналізу писемних та зображальних джерел. Так, на занятті «Зміна ролі чоловіка і жінки в повсякденному житті в умовах війни» на підставі аналізу фотографій, спогадів та листування, статистичних даних обговорюємо непросту картину повсякдення у надзвичайних історичних обставинах.

До практичних занять, присвячених повсякденню 1960–1990-х рр., доцільно залучати зібрані учнями усні свідчення, частина запитань у яких стосується гендерних практик.

Під час розгляду «Тенденцій розвитку держав Північної Америки та Західної Європи» у другій половині ХХ ст. теза про зрівняння жінок у правах з чоловіками потребує уточнення, які саме міжнародні акти закріпили правову рівність. Доречним є аналіз фрагментів джерел, насамперед Статуту ООН 1945 р. та Загальної декларації прав людини 1948 р.

Аналіз зображальних джерел з гендерної проблематики – фотографій, плакатів, карикатур сприяє розвитку візуальної та інформаційної грамотності, а також критичного мислення.

Творчі завдання, наприклад, написання від імені дівчини, яка живе за часів реформ Кемаля Ататюрка, листа чи запису у щоденнику, сприяють кращому засвоєнню інформації, оскільки вона набуває емоційного забарвлення.

Таким чином, процес історичної освіти у старшій школі має значний потенціал щодо залучення гендерної проблематики. Застосування гендерного підходу на уроках історії сприяє формуванню в учнів уявлень про гендерну рівність як вагому складову забезпечення прав людини, руйнуванню стереотипів щодо суспільних ролей, толерантному ставленню до представників обох статей, критичному розумінню соціально-політичної ситуації в країні та світі.

Джерела та література:

1. Буткалюк Г. В. Аналіз впливу шкільного підручника з історії на формування гендерної ідентичності учнів старшої школи. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 29–36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_34_6.
2. Буткалюк Г. В. Гендерний підхід у викладанні історії учням старших класів загальноосвітньої школи. Теоретичні питання культури, освіти і виховання: Збірник наукових праць. Київ: Вид. центр КНЛУ, Вип. 47. 2013. 165 – 168.
3. Жіночі історії Другої світової. Український інститут національної пам'яті. URL : <https://old.uinp.gov.ua/page/zhinochi-istorii-drugoi-svitovoi>.
4. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти. Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
5. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804). URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58972/>.
6. Наказ від 21 лютого 2019 р. № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5–9 класів та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://cutt.ly/ahIqv0C>.
7. Подобна Є. Дівчата зрізають коси. Книга спогадів. Київ: Люта справа, 2018. 346 с.

Ольга Коваленко,
*доцентка кафедри всевітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,
кандидатка історичних наук*

ЧЕРНІГІВСЬКА МЕМУАРИСТКА М. В. ЧОРНОСВИТОВА

Історикам добре відомі спогади Софії Русової та Марії Грінченко, уперше оприлюднені у 1928 р. у виданнях Всеукраїнської Академії наук [9; 3]. Значне місце в них відведено подіям, які мали місце в Чернігові й на Чернігівщині у другій половині XIX – на початку XX ст., причому в центрі уваги обох авторок перебувало громадсько-політичне життя регіону та його чільні представники. На публікацію спогадів С. Русової та М. Грінченко оперативно відгукнувся публіцист і письменник М. Могилянський, який під псевдонімом Т. Максимович подав численні «поправки до свідчень двох чернігівських мемуаристок» і цілком слушно наголосив, що значення спогадів як історичного джерела не викликає сумнівів, «але користуватися з них... треба обережно» [5, с. 358 – 373].

Зовсім інший характер мала спадщина ще однієї чернігівської мемуаристки Марії Чорносвितової (у дівочтві Хижнякової). Вона народилася 13 липня 1875 р. в Чернігові у сім'ї педагога і відомого громадського діяча В. Хижнякова, який у 1875 – 1886 рр. перебував на посаді Чернігівського міського голови, а у 1887 – 1896 рр. очолював Чернігівське губернське земство. У Чернігові пройшли дитинство і юність М. Хижнякової. Після закінчення місцевої гімназії вона вступила до Петербурзької консерваторії по класу співів і вийшла заміж за студента В. Чорносвितова, але цей шлюб виявився невдалим. Деякий час М. Чорносвитова викладала музику та співи у Виборзькому комерційному училищі, а в 1917 р. повернулася до Чернігова і стала свідком революційної вакханалії, пов'язаної зі встановленням радянської влади.

У середині 20-х рр. М. Чорносвитова виїхала за кордон і оселилася в Празі, де завдяки допомозі уряду Чехословаччини виникла мережа освітніх, наукових і культурних осередків російської та української еміграційних спільнот. У Празі М. Чорносвитова викладала співи і брала участь у роботі Російського музичного товариства і Союзу російських письменників та журналістів. Наприкінці Другої світової війни вона перебралася до Парижа, а у 50-х рр. – до США [7, с. 212]. Сини М. Чорносвитової Борис (1900 – 1948) і Лев (1902 – 1945) служили у Добровольчій армії А. Денікіна, а після її поразки емігрували до Чехословаччини й здобули освіту у Празькому університеті. Б. Чорносвитов став хіміком і працював на цукровому заводі у Франції,

Л. Чорносвитов – зоологом, співробітником Британського музею природничої історії, автором близько 40 наукових праць [7, с. 211 – 212].

У США М. Чорносвитова мешкала й займалася громадською роботою у м. Сиракузи (штат Нью-Йорк), а останні роки життя провела на так званій Толстовській фермі під Нью-Йорком – Будинку престарілих, відкритому в 1941 р. Толстовським фондом, який опікувався самотніми і знедоленими російськими емігрантами. М. Чорносвитова померла у віці 95 років 9 березня 1970 р. і була похована на кладовищі православного монастиря Ново-Дівеєво поблизу міста Спрінг-Веллі [7, с. 212].

М. Чорносвитова прожила довге і сповнене випробувань життя, була свідком багатьох подій, підтримувала дружні взаємини з відомими діячами науки та культури і цілком природно звернулася до мемуарного жанру, аби розповісти про них сучасникам і нащадкам. Вона залишила спогади про публіциста і громадського діяча К. Кускову, філософа М. Лоського, архієпископа Сергія Празького, опубліковані в еміграційних виданнях. Особливе місце в творчості М. Чорносвитової належало спогадам про її «втрачений рай» – старий Чернігів. Страшні події революційного часу в місті й регіоні відтворено у мемуарах «Мы и Они», оприлюднених без зазначення прізвища автора у Празі в 1924 р. у VIII томі історико-літературного збірника «На чужой стороне» [6, с. 55 – 97].

Якщо більшовики, які увійшли до Чернігова у січні 1918 р. здалися їй «ордой гуннов», то вояки Богунського полку, котрі захопили місто в січні 1919 р. – «слугами дьявола». Ось яким постав перед нею сплюндрований батьківський дім: «Шкаф лежал на полу, диван стоял вертикально, загораживая дверь, все матрасы валялись на полу, распоротые крест на крест шашками. Пол устлан книгами, выброшенными из шкафов. Маленькие ящички из шкафчика красного дерева валялись раздавленные сапогами. По комнатам текли зловонные лужи, кучи испражнений на книгах, в суповой вазе, на полу. Во дворе корешки недогоревших книг, из которых они жгли костры. Соседи говорят, что их было человек пятьдесят в нашем доме. Покончив с нашим домом, они пошли к соседям» [6, с. 77].

Того ж таки 1924 р. М. Чорносвитова доповнила свій текст конкретними фактами і прізвищами жертв більшовицького терору, наведеними у трьох фрагментах спогадів: «Большевики в Чернигове», «Расстрелы после Деникина», «В Чернигове». Вони збереглися в рукописному вигляді й тільки у 2009 р. були опубліковані у впорядкованому російським істориком С. Волковим збірнику «Красный террор глазами очевидцев» [4, с. 86 – 92].

Хист до мемуаристики М. Чорносвитова вочевидь успадкувала від свого батька В. Хижнякова, автора «Воспоминаний земского деятеля», що побачили світ у 1916 р. [11]. Цікаво, що перу її брата відомого громадського діяча і публіциста В. Хижнякова також належать неопубліковані «Воспоминания», що

зберігаються у Відділі рукописів Російської державної бібліотеки в Москві та містять цікаві відомості з історії Чернігівщини кінця XIX – початку XX ст.

Перебуваючи в еміграції, М. Чорносвотова повсякчас подумки поверталася до історії своєї родини і зрештою вирішила розповісти про неї зацікавленим читачам. «Меня всегда увлекали рассказы о старине, я легко запоминала их, хорошо разбиралась в родстве и хранила в памяти имена и образы давно умерших родных, – зізналася М. Чорносвотова. – С годами интерес мой возрастал, и я стала активнее относиться к прошлому нашей семьи. Мысль же познакомиться с историей своего рода по документам явилась у меня только при большевиках.

Говорят, когда человек умирает, перед ним проходит вся его жизнь. Многие из нас вскоре умерли физически, оставшиеся в живых стали «бывшими людьми» – тоже умерли. С нами умирала целая эпоха и перед смертью воскресала в наших душах. Какой яркой казалась нам тогда красота уходящей жизни! У нас появился живой интерес к реликвиям старины: к дедовской мебели, образам, портретам, старинным романсам. Все это, такое привычное и примелькавшееся, как будто ожило и заговорило. Казалось, что бабушки и дедушки, как живые смотрят на нас из своих рам. Но та жизнь, что тогда наступила, заставила их опять уйти в царство вечного покоя. Моя работа прерывалась, и только теперь я решила закончить ее».

Так М. Чорносвотова розпочала свої спогади під назвою «Мой род и дом моего отца», роботу над яким вона завершила у Празі в 1937 р. Ця родинна сага належить до кращих зразків жіночої мемуаристики міжвоєнного часу, створених в еміграційному середовищі, яким притаманні абсолютно специфічні особливості пам'яті, прагнення до документального реалізму і стенографічного відтворення фактів [8; 1; 2]. Машинописний примірник спогадів М. Чорносвотової зберігається у зібранні Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського і нині готується до друку.

Нарешті, в 1962 р. у часопису «Современник», який заснував у Торонто в Канаді історик, літературознавець, поет і громадський діяч Л. Страховський, побачили світ спогади М. Чорносвотової під назвою «Чернигов (то что я знаю и помню о нем)» [10, с. 34 – 61].

«На склоне лет у меня явилось желание увековечить образ моего родного города, каким я знала его в детстве и в пожилые годы, – зазначила мемуаристка. – У Чернигова было свое совсем особое лицо, какого не было у других городов, знакомых мне лично или по рассказам. В нашем, утопавшем в зелени, городе было много поэзии и не было в нем ни чиновничьего духа, ни торгашества, ни мещанства. Особенно поэтичен был он весной. Купанье в Десне, катанье на лодках, песни кругом. Выйдешь вечером в сад, и пахнет на тебя запахом сирени или цветущей яблони, а соловьи так и заливаются.

Но не только в этом было обаяние Чернигова. Мы знали и чувствовали, что

живем в городе былой славы. Гордились нашим древним собором и его знаменитым колоколом, бархатный звон которого слышен был далеко на окраинах, домом Мазепы под Валом, курганами у Елецкого монастыря, а под Пятницкой церковью слепые лирники пели нам про запорожскую старину» [10, с. 35].

Цей історико-мемуарний нарис має свої особливості. У ньому йдеться не тільки про власні спогади М. Чорносвотової, а й про історію Чернігова та його пам'ятки. Авторка також навела уривки з мемуарів О. Лазаревського, І. Петрункевича, І. Ясинського, С. Мінцлова, які свого часу мешкали або перебували в Чернігові, щоб у такий спосіб увірогіднити свої спостереження.

Загалом, спогади М. Чорносвотової містять цікаві факти, які дозволяють скласти адекватне уявлення про повсякденне життя мешканців Чернігова у другій половині XIX – на початку XX ст. Крізь калейдоскоп призабутих імен і подій зі сторінок мемуарів М. Чорносвотової проступає неповторний образ міста, позначений глибоким знанням його історії та щирою любов'ю автора до отчого дому.

Література:

1. Беличенко О. Л. Воспоминания княжны Е. Мещерской в русской женской мемуаристике. *Научный вестник Международного гуманитарного университета*. Серія: Філологія. Одеса, 2016. № 22. С. 4 – 8.
2. Беличенко О. Мир повседневной культуры в воспоминаниях Екатерины Мещерской. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. Слов'янськ, 2017. Вип. 4. С. 126 – 134.
3. Грінченкова М., Верзилів А. Чернігівська українська громада. *Чернігів і Північне Лівобережжя*. Київ, 1928. С. 463 – 487.
4. Красный террор глазами очевидцев / [составление, предисловие С. В. Волкова]. – Москва, 2009. – 448 с.
5. Максимович Т. Чернігівські мемуаристики. *Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук*. Київ, 1929. Кн. XXV. С. 358 – 373.
6. На чужой стороне: *Историко-литературные сборники* / [под ред. С. П. Мельгунова, при ближайшем участии Е. А. Ляцкого и В. А. Мякотина]. – Берлин; Прага, 1924. – Т. VIII. – С. 55 – 97.
7. Незабываемые могилы: Российское зарубежье: Некрологи 1917–2001 / [составитель В. Н. Чуваков; под ред. Е. В. Макаревич]. Москва, 2007. Т. 6. Кн. 3. 703 с.
8. Резник О. В. Женская мемуаристика первой волны русской эмиграции и З. А. Шаховская. *Культура народов Причерноморья*. Сімферополь, 2008. № 143. С. 109 – 112.
9. Русова С. Мої спомини (рр. 1801 – 1879). *За сто літ*. Київ, 1928. Кн. II. С. 135 – 175; Київ, 1928. Кн. III. С. 147 – 206.
10. *Современник: Журнал русской культуры и национальной мысли* (Торонто). 1962. № 5. С. 34 – 61.
11. Хижняков В. М. Воспоминания земского деятеля. Петроград: Огни, 1916. XV, 251 с.

Ольга Дарда,
аспірантка *Навчально-наукового інституту
історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М.Лазаревського
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

МУЗИ В ЖИТТІ В.С. ЖАБОТИНСЬКОГО

Історія особистості безпосередньо пов'язана з історією її оточення. Досліджуючи особистість, ми маємо вивчати політичні реалії, культурні особливості та соціальне середовище. Найбільший вплив на людину має родина. Її вплив на становлення світогляду особистості є вирішальним. Проста істина говорить, що за кожним сильним чоловіком стоїть жінка. Це стосується також Володимира Євгенійовича Жаботинського – відомого журналіста та борця за проголошення незалежної єврейської держави. Все своє свідоме життя він був активним політиком та діячем сіоністського руху. Однак наразі малодослідженим залишається питання впливу на нього його найближчого оточення: матері, сестри та дружини. У своїй автобіографії В. Жаботинський пише: «Я не з прихильників Яфета, але є риса в характері північних народів, яку я поділяю: поклоніння жінці. Я певен: кожна, навіть звичайна жінка – янгол, і це правило не знає виключень» [6, С. 6].

У статті ми зробимо спробу описати біографію цих трьох жінок, оцінити їх роль у житті В.С. Жаботинського. Чи мали вони вплив на прийняття політичних рішень? Дана проблематика є актуальною, оскільки зараз все більша роль приділяється вивченню питання ролі жінки у суспільстві та її впливу на історичний процес. Чи може мати вплив жінка, яка не є активним учасником політичної дійсності?

Важливу роль у дослідженні проблеми відіграли роботи М. Бела [9], Б. Смахової [4], Дж. Шихтмана [3], Е. Іванової [7]. Були використані такі джерела, як автобіографія В.С. Жаботинського [6] та спогади його сучасників.

Найбільш знаковою постаттю в житті В.С. Жаботинського була його мати – Єва (Хава) Марківна Зак (1835 – 1826 рр). Вона народилася в Бердичеві, у родині заможного торговця Меїра Зака. Навчалася в оновленому хадері: вивчала німецьку мову та західний етикет. Виховувалася Єва Марківна в ортодоксальній родині, тому розуміла давньоєврейську, мову П'ятикнижжя і молитви. Вона була дуже педантичною людиною у всьому, що стосувалося релігійних настанов і обрядів [6, С. 4]. Незважаючи на своє виховання, вона хотіла бачити дітей вільними особистостями. В. Жаботинський почав вивчати ідиш лише в 7 років і тільки завдяки тому, що його сестра брала приватні уроки. Єва Марківна більше переймалася світською освітою. На той час у

Російській імперії існували квоти на навчання для євреїв, тому її основною метою було дати дітям освіту, яка б дозволила їм зайняти гідне становище, відповідно до існуючих історичних реалій.

Вона була рішучою та цілеспрямованою жінкою, хоча й залишилась вдою з двома малолітніми дітьми. Всі збереження родини витрачались на закордонне лікування батька В.С. Жаботинського, який помер 1886 р. від раку. Після його смерті родина повернулася в Одесу, і Єва Жаботинська відкрила маленьку канцелярську лавку та на скромний прибуток утримувала родину. Через суперечки з родичами щодо майбутнього дітей, Є.М. Жаботинська відмовлялася від допомоги. Родина наполягала на ремісничій освіті для дітей [10]. Незважаючи на усі труднощі, Є.М. Жаботинська фінансова забезпечувала родину, змогла дати дітям гідну освіту і виховати свідомими особистостями. Завдяки наполегливості матері В.С. Жаботинський спочатку навчався у приватній єврейській школі, а пізніше його зарахували у 5 клас Рішельєвської гімназії.

Коли постало питання, в який університет їхати навчатися – Бернський або Римський, В. Жаботинський прислухався до порад матері і поїхав у Берн. Головним критерієм вибору була сформована там сильна єврейська община. Хоч навчання В.С. Жаботинського у Бернському університеті тривало лише півроку (далі він переводиться до Римського університету), його покірність перед словом матері демонструвала її вагу у прийнятті життєво важливих рішень.

У 1905 р. Єва Жаботинська разом з сином брала участь у Сьомому сіоністському конгресі (перший після смерті Т. Герцля). На ньому вперше було офіційно відкинута всі плани про можливе заснування єврейської держави поза межами Ерец-Ізраелю. Присутність Єви на засіданні та участь у політичній діяльності сина демонструвала її вагу і вплив на політичну орієнтацію В.С. Жаботинського. Її гострий розум та віра в єврейський національний рух підтримували політичні устремління молодого політика [4].

Єва Марківна Жаботинська померла 1926 р. в Єрусалимі. В.С. Жаботинський тоді був в Гамбурзі і не міг перервати робочу поїздку. Її смерть тяжко вразила його, так як мати завжди підтримувала обраний ним політичний курс.

Не останнє місце в житті В. Жаботинського займала також старша сестра Тереза (Тамара) Євгенівна Жаботинська (1876 – 1960 рр.). Вона здобула гарну освіту. З 1894 р. отримала посвідчення домашньої наставниці по класу арифметики, російської і німецької мови [2, С. 3]. Після отримання посвідчення, почала працювати репетитором, щоб фінансово допомагати родині. Тереза стала першою вчителькою у житті В.С. Жаботинського. Вона навчила його швидко читати російською, а пізніше навчила азам англійської [6, С.14].

З 1911 р. Тереза Жаботинська у довідкових книгах Одеси фігурує як Тереза Євгенівна Жаботинська-Копп. Друге прізвище належало її чоловіку,

лікаря за фахом, який помер через півтора роки після їх весілля. Тереза залишилась одна з малолітнім сином [10].

Все життя Тереза Жаботинська присвятила вихованню і навчанню дітей. Вона стала вчителькою, а пізніше фігурувала як голова приватної жіночої гімназії Т.Е. Копп [8]. Гімназія розташовувалася в домі № 30 по вулиці Кондратенко і була створена на базі училища в 1906 р.

Відносини між братом і сестрою були ніжні та довірливі. Навіть у дорослому віці В.С. Жаботинський називав сестру тільки Танюшею. Вона вирізнялася жорсткістю характеру та цілеспрямованістю. Її професійна кар'єра лише підтверджує даний факт. Вона поєднувала дві протилежності: жорсткість у вирішенні родинних та професійних питань і безмежну любов та бажання захистити своїх близьких. В своїх спогадах К.І. Чуковський писав: «... Чай подавала Тамара Євгенівна. Я її трохи боявся, в ній було щось суворе», «Тамара Євгенівна, ніжно любила брата, дивилася на нього з материнською тривоною» [7, С. 4].

Вона все життя намагалася оберігати брата і раділа кожній його перемозі. У час, коли йому була потрібна порада, він звертався до сестри, знаючи що її критика буде влучною і конструктивною. Надалі Тамара стане справжньою подругою жінці брата і буде всіляко підтримувати її. З 1925 р. вона проживала в Тель-Авіві, там займалася вчителюванням аж до своєї смерті.

Головною жінкою життя В.С. Жаботинського була його дружина Іоанна (Анна) Марковна Гальперіна (1884 – 1949 рр.), а з 1907 р. – Жаботинська. Коли В.С. Жаботинському було 15 років, він був запрошений на звану вечерю в будинок його друга по навчанню. Там він вперше побачив Анну Марківну. В жовтні 1907 р. вони одружилися. В своїх спогадах В.С. Жаботинський писав: «За пару днів до виборів в Думу я взяв возницю і разом з мамою та сестрою поїхав у синагогу... Я сказав їй: «Ти присвячена мені за законом Моїсея і Ізраїлю». Ми стали чоловіком і дружиною». З синагоги він поїхав на передвиборчий мітинг. Від медового місяця їм також довелося відмовитися, так як вона вирушала на навчання в університет Ненсі (Франція), де пізніше отримала диплом агронома, а він поїхав до Відню займатися в бібліотеках [6, С. 89–90].

Після закінчення університету вона повертається в Одесу, а пізніше на В.С. Жаботинського заводять справу, що примушує їх переїхати в Петербург. Все життя та діяльність В. Жаботинського пов'язана з постійними роз'їздами та відрядженнями. За все їх подружнє життя вони прожили без розлуки лише 2 роки, поки їх син Ері був зовсім маленький. Потім В. Жаботинський їздить по імперії, займаючись сіоністською діяльністю, а Анна Жаботинська залишалася сама в Петербурзі. Там вона вимушена була працювати медсестрою.

За спогадами А. Ремби, подруги та особистого секретаря Жаботинського, Анна Жаботинська була дуже проникливою особистістю. Однієї зустрічі

було достатньо, щоб побачити сутність людини. В. Жаботинський завжди прислуховувався до думки дружини, вона була присутньою на офіційних зустрічах і мала вплив на політичну діяльність чоловіка [1, С. 65].

Їх відносини були пронизані любов'ю та повагою. В. Жаботинський жодного разу не забув зустріти дружину на поромі у день її приїзду. Вона завжди підтримувала всі його рішення і покійно пакувала його багаж, хоч як їй хотілося щоб їх родина не жила порізно [1, С. 65].

Анна Жаботинська відмінно поєднувала роль дружини і суспільно активної особистості. В Петербурзі вона була членом спілки драматичних письменників. В роки еміграції (вона жила у Франції, Німеччині, Палестині) стала активним членом партії сіоністів-ревізійністів, працювала секретарем і активно допомагала в роботі чоловіка. Його слово мало серйозну вагу у ревізійністських колах. Вона допомагала чоловіку у видавничій діяльності. В останні роки свого життя перевидала збірник творів В.С. Жаботинського на англійській мові та планувала видання його листів, але бомбардування Лондону 1940 р. зробило цей план неможливим для втілення в життя [5]. Померла І.М. Жаботинська у Нью-Йорку, вона так і не залишила це чуже для неї місто. Страх, що навіть після смерті вони не будуть разом, не дозволив їй возз'єднатися з родиною в Єрусалимі. Їх поховали поруч, а пізніше перевезли їх прах на терени святої землі.

Отже, три жінки були поруч з В.С. Жаботинським. Вони були головними критиками та опорою для нього. Вони вплинули на формування світогляду, вибір політичної орієнтації, допомагали в діяльності та підтримували його рішення. Кожна з них справила вплив на його діяльність, на формування В. Жаботинського як політика, якого пізнав весь світ. Підтвердженням цього факту є його слова: «Не в усе я вірю, а одне з того, у що я вірю: мати, сестра та дружина – це святиня, особистості вищого гатунку, недосяжної висоти... Скажу чесно без тіні сорому: якби я почув у рішучу хвилину заклик: «Пожалий мене, я втомився, я не можу більше», – я б сидів у Москві та писав фейлетони. Але я почув зовсім інше. Мати мені сказала: «Якщо віриш у власну правоту – не відпускай»; сестра мені сказала: «Вони ще прийдуть цілувати тобі руки»; а дружина сказала: «Йди і не турбуйся. Все буде добре» [9]. Лише поруч з вільними і сильними жінками міг вирости і сформуватися видатний чоловік, який ішов до своєї мети, незважаючи на різні перепони.

Джерела та література:

1. Jabotinsky Zeev, Biographical Details. *Public Historical Archive. Jabotinsky Institute in Israel*. A 2–1 / 11. URL: https://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/a%202%20Jabotinsky%20Joanna/54754.pdf
2. Jabotinsky-Kopp Tamar, Personal Documents and Passports. *Public Historical Archive. Jabotinsky Institute in Israel*. A 3 – 2

URL: https://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/a%203/54919.pdf

3. Schechtman, J. The Life of Vladimir Jabotinsky (Rebel and Statesman). New York: Thomas Yosoloff, 1956. 499 p.
4. Бина СМЕХОВА, Алекс РЕЗНИКОВ. Женщины Жаботинского. *Мигдаль Times*. 2018. URL: <https://www.migdal.org.ua/times/154/43724/>
5. Горбунов Ю. А. Писательницы России (материалы для биобиблиографического словаря). URL: <http://book.uraic.ru/elib/Authors/Gorbulnov/sl-7.htm>
6. Жаботинский В.Е. Повесть моих дней. Иерусалим: Библиотека-Алия, 1985. 113 с.
7. Иванова Е. ЧиЖ. Чуковский и Жаботинский. Москва – Иерусалим. 2004. 404 с.
8. История России в документах. Частная женская гимназия Т.Е. Копп. URL: <http://hisdoc.ru/attestat/20832/>
9. Моше Бела. Мир Жаботинского. Иерусалим – Москва. – 531с.
10. Соколянский М.Г. Конечно в Одессе: малая родина Вл. Жаботинского. Одесса: Оптимум, 2005. 197 с. URL: http://web.archive.org/web/20110929073418/http://www.odessitclub.org/reading_room/sokolyansky/konechno_v_odesse.htm#ALTALENA

Марина Колесник,

кандидатка педагогических наук, доцентка,

Национальный университет

«Черниговский колледжум» имени Т.Г.Шевченка,

ОС «Международная научная школа универсологии»,

ОО «Научно-исследовательский центр универсальных технологий развития человека»

ЖЕНСКОЕ ЛИДЕРСТВО В НОВОЙ ЭПОХЕ

Мы говорим сегодня о женском лидерстве, совсем не подозревая истинного значения этого явления, которое ожидает целая Эпоха. А более того – без осознания, что есть по-настоящему женское лидерство, эта новая эпоха так и не начнется. Высокие вибрации, частоты, на которых звучит новое время, должны войти в проявление в соответствующей вибрационной среде. И если мужской импульс развития соответствует базовой частоте Духа Новой Эпохи, женский импульс формирует естественную вибрационную среду вхождения этого импульса здесь на Земле.

В чем вопрос, спросите вы?... Ведь так много сейчас говорится о женском лидерстве, значимости роли женщины, ее равенстве с мужчиной. Но в чем заключается это равенство? Понятие, сейчас очень популярное – «гендерное равенство» должно прозвучать не с позиции равенства полов, но с позиции

выровненности энергий жизни, несомых каждым из представителей человечества Земли. Предназначение каждого – мужского и женского – во взаимодополнении, а не в соперничестве.

Доктрина женского единения – в программе миротворчества. Миссия женщины – примирить всех. Самая главная миссия – в объединении.

Школы женского лидерства должны стать повсеместно теми творческими объединениями, в которых бы женщина взращивалась духовно. В среде естествоиспытателей-биологов есть выражение – «природа бережет мать». Значит ли оно, что любое решение, даже самое абсурдное, все равно будет поддержано? – нет. Имея такие мощные адаптационные способности от природы, мы продолжаем бороться за свои права, вместо того, чтобы понять истинную свою ответственность и принять ее! Для этого женщине не нужно быть при власти, нужно стать НАД ней, чувствуя нужды мира и мудро привнося импульс развития, быть готовой прийти на помощь в любую минуту, отринув амбиции, стереотипы и правила. Елена Ивановна Рерих говорила об Эпохе Матери Мира. Настанет ли она, если мы не поймем, в чем же суть ее?

Женщина предназначена рожать. Рожать новое, рожать вдохновение, рожать отношения Новой Эпохи. Если женщина не рождает, ничего не происходит. Так случилось, что мы разучились понимать смысл самых важных и простых слов, за которыми целые жизни уходящей эпохи.

РОЖДЕНИЕ. Женщина рождает мужчин не только физически. К сожалению, в совершенном мире пропало из этого смысла рождение духовное. И поэтому мы часто соперничаем и боремся с теми, кого сами же и рожаем. Но кто помнит, что рождению предшествует этап вынашивания? А ведь это – истинная женская суть процесса. Попробуем рассмотреть рождение нового мужчины через истинную суть духовного вынашивания его. Более того, сейчас очень актуальным может стать программа защиты детей от их техногенного порабощения. Кто как не мать способна сейчас объединить усилия, создав необходимую платформу образовательного включения родителей и детей для другого – альтернативного пути природосообразного развития человека.

ВДОХНОВЕНИЕ. Вдохновение возможно лишь тогда, когда женщина сама горит новым. Вдох-на-новое происходит тогда естественно и непринужденно. Как может женщина взойти на вершину вдохновения сама и возвести на нее мужчину, если она не хочет проститься с привычным, выйти из зоны комфорта, показать пример устремления к новому и неизведанному, пример поиска? Постоянное движение вперед, постоянный поиск решений, действий, форм воплощения идей – вот что важно сейчас показать, как пример своей жизнью рожать вдохновение. Самый лучший метод воспитания – собственный пример. Искусство зажечь и вдохновить

на идею, на свершение, чему есть множество исторических примеров ярких личностей, сейчас должен стать естественным образом жизни каждой женщины.

СЛУЖЕНИЕ. Эпоха Водолея несет качество служения. Это не только характеристика целой эпохи, но и ее внутреннее содержание. Сейчас модно говорить о служении в ракурсе той же темы о лидерстве. Многие учебные заведения берут этот тезис сейчас в концепцию развития учебного заведения, демонстрируя таким образом готовность принять эту стезю, но только по форме, не по содержанию. Потому что истинное служение по содержанию его может преподавать только женщина – ее процесс мудрого и кропотливого воспитания (заметьте – не обучения, что есть прерогатива мужчины) – то и есть служение миру и возвращение нового поколения. Служение и жертва – рядом. И вновь раскрывая содержание совершенно простых слов сейчас – жертва во вложении в другого человека, в отношении согласно своей ценности и ценности другого человека во имя будущего, где и будет разворачиваться такой плод воспитания отношений и чувств. Можно подумать, что земное выражение этого процесса где-то далеко? Совсем нет – система общественного самоуправления и есть той необходимой средой для создания пространства воспитания новых отношений.

Каждая из нас задаст совершенно очевидные вопросы: как, каким образом, легко сказать, но как сделать? Ответ есть, и он – у каждой из нас. Это множественный опыт, часто очень горький, и даже трагический, с большим количеством ошибок, чем успехов. Но то не значит, что нужно отречься от него. Часто именно такой опыт – при системном анализе – даст больше возможностей извлечь то необходимое, что ответит на вопрос **КАК** и **КАКИМ ОБРАЗОМ**. Именно в таком опыте заложены и все ответы, которые только и ведут к настоящему женскому счастью – воспитывать героев Эпохи. Вот он – настоящий реверс отношений, их переосмысление, когда познается больше сердцем, чувством, а не умом, и в мир рождается настоящее чувственное состояние женщины, которое призвано спасти чувственный мир мужчины.

Без такого реверса – женщина не сможет подняться сама, а значит – поднять и своего спутника мужчину.

Так что же такое – женское лидерство? Это новый стиль женщины Будущего, который призван раскрыть внутренний чувственный мир ее, и тем – помочь это сделать мужчине, памятуя о том, что настоящая чувственность происходит от проживания отношений, но не в отрыве от них. Школа женского лидерства предопределяет Эпоху.

Анна Котова,
студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту історії,
та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М.Лазаревського
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОВІТНІХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ОНЛАЙН- ЕКСКУРСІЇ «ВИДАТНІ ЖІНКИ ЧЕРНІГОВА»

Туристична галузь в період пандемії COVID-19 страждає найбільшою мірою. Туризм втілює можливості розвитку у світі, внутрішній туризм сприяє зміцненню згуртованості всередині країн, відіграє ключову роль в активізації зусиль для збереження та популяризації природної та культурної спадщини.

В умовах світового карантину та обмеження можливості пересування особливої актуальності набуває діджиталізація, яка виражається насамперед у створенні та проведенні віртуальних турів та екскурсій провідними світовими туристичними об'єктами. Саме тому використання сучасних інформаційних технологій є доцільним у напрямі просування туристичних можливостей Північного регіону, і зокрема промоції міста Чернігова.

Сьогодні тема віртуального туризму актуальна, але поки ще не досить висвітлена в науковій літературі. Так, Г. Карпова та В. Шамлікашвілі розглядають віртуальний тур як спосіб реалістичного відображення тривимірного багатоеlementного простору [3, с.67]. І. Латипов відзначає, що віртуальний туризм – це вид діяльності фізичних та юридичних осіб, які організують або здійснюють віртуальні тури [4, с. 74].

Окрему увагу особливостям організації віртуальних турів приділено у наукових доробках таких зарубіжних авторів, як Б. Бук, Д. Бухаліс, А. Ваглер, Д. Гуттентаг, Д. Фезенмаєр та Й.-Х. Чо та деякі інші. Водночас проведений аналіз праць науковців показав, що більшість наукових публікацій присвячена власне характеристиці технічних можливостей організації віртуальних турів, а не використанню їх як маркетингового інструменту просування туристичної дестинації.

У зарубіжній практиці віртуальні тури широко застосовуються в маркетинговій стратегії як інструмент просування продукції і послуг з метою залучення клієнтів за рахунок виразності, достовірності й ефективності. Основні переваги 3D-панорами від звичайних фото або відео полягають у тому, що вони дають змогу надати найбільш повне уявлення про той чи інший об'єкт або територію. Під час перегляду панорами потенційний споживач ніби сам

управляє «поглядом» камери. Завдяки такому інтерактиву майбутній турист краще знайомиться з туристичним об'єктом, відчувається «ефект віртуальної реальності» [5].

Саме подібне «відчуття відвідання» є суттєвим елементом формування відкладеного попиту. Зокрема, всесвітньо відомий парк квітів «Кейкенхоф» у Нідерландах, який підготував тематичну експозицію на поточний рік, проте внаслідок пандемії недоотримав дохід від туристичних прибуттів, на офіційній сторінці кожен день викладає нові відеоролики в режимі реального часу, щоб потенційні споживачі туристичних послуг змогли побачити красу парку і, відповідно, запланувати подорож на наступний рік [6].

Більшість музеїв світу відкрили доступ до перегляду експозицій та музейних колекцій у форматі 3D на онлайн-платформах.

Віртуальний тур може бути елементом іміджу, стати візитною картою міста Чернігова. Віртуальний тур дає можливість збільшити число потенційних відвідувачів за рахунок відкритості і доступності турпродукту або послуги без тимчасових обмежень, скорочення часу вибору маршруту або екскурсії, а безпосередньо турпродукт або послуга отримують реальну конкурентну перевагу.

Основні переваги віртуального туру:

1. мінімальне витрачання особистих ресурсів: часу і грошей;
2. безпека;
3. можливість віртуально відвідати основні курорти та об'єкти міста Чернігова, недоступні в період карантину в офлайн-подорожах, що є вкрай актуальним сьогодні;
4. віртуальний тур у сучасних умовах є насамперед підготовкою до реальної подорожі в майбутньому.

Віртуальний тур дає змогу створити імідж сучасного, інноваційно-орієнтованого туристичного регіону, він надає можливість потенційному туристу ознайомитися з культурними, історичними, рекреаційними можливостями місць відвідування і вибрати для себе найбільш цікаві об'єкти та заняття. Віртуальний туризм загострює бажання відвідати цікаві місця і побачити все своїми очима, тим самим інформує потенційного туриста та стимулює до реальної подорожі в майбутньому.

На прикладі розробки онлайн-екскурсії «Видатні жінки Чернігова» (рис. 1.)

Було висвітлено роль жіноцтва в історії міста, від найдавніших часів до сьогодення. Це дає змогу реалізувати основні напрямки державної політики у сфері гендерної рівності, у комплексі з використанням найкращих практик Європейського Союзу.

Такий туристичний продукт, який презентований у вигляді онлайн-екскурсії є «інформаційно місткішим», презентабельнішим і привабливішим.

Рис. 1. Фрагмент мультимедійної презентації онлайн-екскурсії «Видатні жінки Чернігова»

На момент перегляду даної екскурсії, вона є лише інформаційним продуктом, що виконує пізнавальну функцію.

Отже, проаналізувавши імплементацію нового різновиду туристичного продукту – онлайн екскурсії, як складову віртуальних турів можна сказати, що вона дає змогу кожній людині відвідати місце, яке вона хотіла побачити дуже давно, але не мала змоги.

Онлайн-екскурсія є саме такою альтернативою, що не потребує ніяких грошових та додаткових витрат, все що потрібно – це комп'ютер та бажання відвідати конкретне місце. Так як життя не стоїть на місці, всі технології які пов'язані з віртуальним туризмом, також удосконалюються, це дає кожному з нас змогу побачити той чи інший об'єкт, у так званому новому форматі. Саме тому віртуальні технології в туризмі мають величезні перспективи щодо поширення і здатні позитивно впливати на розвиток туристичної дестинації Північного регіону в цілому.

Література:

1. Александрова А.Ю., Крутикова М. В. Геополитический фактор развития туризма. *Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования: Труды XII Международной научно-практической конференции.* 2017. С.146-159.

2. Барна М. Ю. Діяльність туристичної галузі у пандемійний та постпандемійний період. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (Львів, 18-19 черв. 2020 р.)*. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2020. С. 173–174.

3. Карпова Г.А., Шамликашвили В.А. Туризм и туристское потребление в постиндустриальном обществе. *Туризм и культура в современном мире: Материалы международной научно-практической конференции*. 2012. С.65-69.

4. Латыпов И.А. О некоторых философских аспектах формирования субкультуры виртуального туризма: его новая история или только «story»? *Современные проблемы науки и образования*. 2014. №2. С.72-77.

5. Лихолетов В.В., Лисиенкова Л.Н., Баранова Е.В. Виртуальный тур – как инструмент маркетинга в туризме. *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. 2016. №1. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/01/10651>.

6. Офіційний сайт парку квітів «Кейкенхоф». URL: <https://keukenhof.nl/>.

7. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/events/tourism-sustainability-and-statistics-in-the-time-of-covid-19>.

8. Національна туристична організація України. URL: http://www.ntoukraine.org/covid19_ua.html.

Світлана Щербина,
доцентка кафедри історії України,
археології та краєзнавства
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка історичних наук

ВНЕСОК ЖІНОК У РОЗВИТОК ПОДОРОЖЕЙ І ТУРИЗМУ

Гендерний аспект в туристичній галузі набуває неабиякої актуальності у XXI ст. Зростання соціокультурної ролі жінки, фінансова незалежність, прагнення до пізнання себе і оточуючого світу впливає на вибір напрямку подорожей, їх змістового наповнення.

Історично жінки відігравали важливу роль у становленні і розвитку подорожей і туристичної сфери. Дослідники констатують, що першими мандрівниками були чоловіки. Жіночі подорожі у стародавності були поодинокими, відбувались таємно і «під прикриттям». Археологічні джерела засвідчують, що 3400 років тому дівчина з Егпведу подолала великі відстані за останні два роки свого життя, зокрема подорожі відбувались між Данію та Шварцвальд. Як припускають археологи, метою подорожі могли слугувати участь у культових обрядах або шлюбні мотиви [15].

У Стародавній Греції з освітньою метою подорожували Актіотея (Axiothea) і Ластенія (Lasthenia), які орієнтовно 400 року до н. е. подолали шлях з Аркадії в Афіни, щоб стати ученицями Платона. До мандрівки їх спонукало знайомство з трактатом «Держава», де йшлося про рівність жінок і чоловіків. Ймовірніше, для досягнення власної мети Актіотея була змушена вдавати себе за чоловіка [1; 12].

З формуванням основних світових релігій, масового характеру набуває паломництво до місцевих і до головних релігійних центрів. Із метою відвідання святинь та виконання релігійних призначень жінки вирушають у подорожі. Однією із перших жінок паломниць була Егерія, яка залишила письмові згадки про християнські паломницькі центри у Східному Середземномор'ї, які вона відвідала у 4 ст. н. е. [13].

З прийняттям християнства у Київській Русі набули значної популярності подорожі прочан до святих місць. Поодинокі паломницькі подорожі здійснювали жінки. У сер. X ст. княгиня Ольга відвідала Константинополь, де вона прийняла святе хрещення під іменем Олена і поклонилася святиням. У XII ст. до Константинополя і Єрусалиму навідалась Єфросинія Полоцька [9, с.147–148].

Також мотивом жіночих подорожей були т.зв. «шлюбні» мандрівки. Княжна Євпраксія Всеволодівна у юному віці мала приїхати до свого до свого майбутнього чоловіка маркграфа Генріха Довгого із Нордмарку. Після невдалого другого шлюбу, княжна зазнала багатьох поневірянь. Деякий час змушена була проживати у Італії, а згодом повернулася назад до Києва [8, С.76 – 81]. Її життя й мандри ілюструють мобільність представниць європейських королівських дворів, які, хоч і мали менше привілеїв за чоловіків, але все-таки могли подорожувати.

У XVIII ст. відбуваються значні зміни у туристичній інфраструктурі. З'являються більш комфортні транспортні засоби, ремонтуються дороги, відкриваються заклади розміщення і харчування нового типу. Ці трансформації у суспільстві призводять до зростання чисельності подорожуючих, в тому числі і жінок. У Російській імперії у XVIII ст. для здійснення паломницьких подорожей жінкам необхідно було оформити паспорт на певний термін. Співвідношення паломників-чоловіків із жінками у цей період становило приблизно 70 % і 30% відповідно від загальної кількості «людей мирських». Здебільшого жінки під час подорожей супроводжували чоловіків [11, с.62–63].

Незважаючи на позитивні зрушення у галузі туризму, у XIX – п. XX ст. подорожі вважались «не жіночою» справою. Відома мандрівниця 30-х рр. XX ст. Софія Яблонська неодноразово наражалась на несприйняття і засудження її поведінки. Але попри все їй вдалось відвідати Європу та здійснити навколосвітню подорож (з Марселя через Єгипет до Шрі-Ланки, потім Малайзія, Таїланд, Китай, В'єтнам, Камбоджа, Лаос, Сінгапур, Індонезія,

Австралія, Нова Зеландія, Полінезія, США і назад у Францію). Свої пригоди С. Яблонська не лише занотувувала, але й намагалась фільмувати та фотографувати [2].

У 1984 р. було організовано мережу 5W (Women welcome women world wide). Це некомерційна ініціатива, яка функціонує коштом пожертв та об'єднує жінок-мандрівниць. Мета 5W – зробити більш доступними подорожі для жінок, збільшити впевненість в собі і своїх силах. Членкині мережі подорожують або приймають у себе вдома мандрівниць і в такий спосіб допомагають знайомитися з іншими культурами й країнами [1; 17].

У XXI ст. у туристичній сфері спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості подорожуючих жінок. У закордонній практиці дослідження туризму виокремлюється поняття «female tourism» («жіночий туризм»). Незалежно від віку, соціального статусу жінки впливають на формування нових тенденцій індустрії туризму. Очікується, що з роками їх значення у цій сфері тільки зростатиме [3, с. 17, 20; 6, с.25].

На сьогодні жінки є важливою і вагомою цільовою аудиторією, яка потребує специфічного продукту, який би задовольнив більшість запитів (рекреація, оздоровлення, шопінг, пізнавальна складова та ін.). У сучасному суспільстві має відбутись переорієнтація на туристичному ринку для урахування всіх жіночих потреб у туризмі.

У жовтні 2017 р. Туристична агенція Японії провела симпозиум в рамках Міжнародного року у містах Окаяма і Міе, присвячений розширенню прав і можливостей жінок у туристичній сфері [7].

Ставлення жіноцтва до подорожей змінюється: вони більше подорожують наодинці. Згідно з даними Travel Industry Association, приблизно 32 мільйони американських жінок на рік їздять кудись без будь-якого супроводу [14]. Від 2 серпня 2019 р. в Саудівській Аравії жінкам дозволили подорожувати самотійно без супроводу та дозволу чоловіка [10].

Але і досі у світі залишаються країни, куди жінкам подорожувати небезпечно. Згідно з дослідженням 2018 року, проведеним The Thomson Reuters Foundation жінкам ризиковано було відвідувати Індію, Афганістан, Сирію, Сомалі, Саудівську Аравію, Пакистан, Демократичну республіку Конго, Ємен, Нігерію та США [16].

За даними ООН станом на 2019 більшу половину задіяних фахівців у галузі туризму становлять жінки, але їх заробітна плата на 14,7 % менша ніж у чоловіків. Частка жінок міністрів з галузі туризму дорівнює 23% (в інших галузях – до 20%). У деяких країнах відбуваються значні трансформації ролі жінки у туристичній сфері. Наприклад, у Марокко жінкам вперше були видані ліцензії на здійснення екскурсійного обслуговування. У Великій Британії вдвічі збільшилась кількість жінок-льотчиків. Жінка вперше обійняла посаду керівника Асоціації власників готелів в Уганді [4].

Жінка в туризмі починає затверджувати нові правила і принципи організації. Згідно досліджень, 80% рішень щодо вибору подорожей були зроблені саме жінками, незалежно від того куди, з ким вони їдуть і хто сплачує за мандрівку Також основним фактором обрання подорожі слугує безпека і комфорт. Для жінки є важливими розвинута інфраструктура курорту, доступність інформації, наявність аптек, медичних закладів і т.д. Це призвело до появи специфічного туристичного продукту, орієнтованого лише на жінок. Так, почали видавати жіночі путівники (наприклад, «Venezia Permesola» та «Londra Permesola»), які рекомендували зупинятися у готелях або номерах зі спеціальною відзнакою Women Friendly [5, с.157–176]. Ще 1903 р. у Нью-Йорку було відкрито перший жіночий готель Martha Washington Hotel. Згодом у більшості європейських країн виникли суто жіночі готелі (Ladies First (Швейцарія), B&B for Women Florence, Hostel Orsa Maggiore, La Porta (Італія), Intermezzo Hotel for Women, Artemisia Hotel, Frauen pension Bertingen (Німеччина), Hotel Los Olivos, Diva Espana, Cana Berri (Іспанія) Ці заклади запропонували ряд послуг орієнтованих на жіноцтво (дзеркала з підсвічуванням, великі шафи, потужні фени, низькокалорійне печиво та ін.). У світі нараховується понад 200 готелів для жінок, більша частина яких розташована у США та Канаді [6, с. 28–29].

У сучасному світі туризм стає одним із засобів самовираження жінок. Жіночі подорожі набули рис високоприбуткового напрямку і змусили до виробництва особливого гнучкого туристичного продукту. Кожна країна у XXI ст. може використати власний туристичний потенціал для формування і реалізації цього популярного напрямку туризму.

Література:

1. Бінерт О. «I have a dream»: про мандри жінок без страху. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminist_utopia/i-have-a-dream-pro-mandri-zhinok-bez-strahu-1341255.html#_ftnref5;
2. Горова Д. Софія Яблонська. Українські тревелоги 30х років і фото з подорожі довкола світу! URL: <https://lowcost.ua/sofia-yablonska/>
3. Гуменюк Г., Чернявська С. Жіночий туризм: новий тренд чи необхідність? *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 2-4 травня 2018 р. Чернівці: ПБКФ «Технодрук», 2018. С.17 – 20.
4. Женщины завоевывают индустрию туризма – новое исследование Всемирной туристской организации. URL: <https://news.un.org/ru/story/2019/11/1366721>
5. Кляп М. П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 334 с.
6. Малиновська О. Ю. Гендерний аспект туризму. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 8. С. 23–29.

7. Международный год устойчивого туризма в интересах развития, 2017 год (A/RES/70/193). URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/73/283>
8. Назарко І. Трагічна доля княжни Свпраксії Всеволодівни (1071—1109). *Український історик* 1975 №01-02 (45-46) С.76 – 81.
9. Словарь книжников и книжности Древней Руси: в 4-х т. Вып. 1: XI — первая половина XIV в. / ред. Д. М. Буланин, О. В. Творогов. Ленинград, 1987., – 494 с.
10. У Саудівській Аравії жінки тепер можуть подорожувати без дозволу чоловіка. URL: <https://hromadske.radio/news/2019/08/02/u-sauidivskiy-araviyi-zhinky-teper-mozhut-podorozhuvaty-bez-dozvolu-cholovika>
11. Шульга Я. М. Паломництво до київських православних святинь у XVIII ст.: соціоантропологічний вимір: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2015. 272 с.
12. A history of women philisophers / Ed. by Mary Ellen Waithe. – Vol. 1: Ancient Women Philosophers 600 B. C. – 500 A. D. – P. 206ff. URL: <http://www.syriacstudies.com/wp-content/uploads/2018/02/A-history-of-women-philosophers.pdf>
13. Egeria project. URL: http://www.egeriaproject.net/about_egeria.aspx
14. Forbes: Україна потрапила в ТОП-20 небезпечних країн для жінок-туристів. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/10634094-forbes-ukrajina-potrapila-v-top-20-nebezpechnih-krajin-dlya-zhinok-turistiv.html>
15. Hubert Filser: «Das Mädchen von Egtved». URL: <https://www.sueddeutsche.de/wissen/archaeologie-das-maedchen-von-egtved-1.2580493>
16. Thomson Reuters Foundation. URL: <https://poll2018.trust.org/>
17. Women Welcome Women. URL: <https://www.womenwelcomewomen.uk/general/about-our-members.aspx>

Марія Руденко,

*магістрантка юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби*

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СПОРТУ

Рівність статей закладена в основу всіх свобод людини. У доповіді про розвиток людини за 2019 рік, підготовленій Програмою розвитку ООН, гендерна нерівність є однією з найбільш вкорінених форм нерівності в країнах світу. Оскільки ці обмеження впливають на половину світу, гендерна нерівність є однією з найсерйозніших перешкод для людського розвитку [1]. Гендерна рівність (gender mainstreaming) означає, що чоловіки і жінки мають однакові умови для реалізації своїх людських прав та однаковий потенціал для здійснення свого внеску у національний, політичний, економічний, соці-

альний та культурний розвиток, а також рівні права на користування результатами цього розвитку.

Спорт є тією сферою, в якій дуже відчутно проявляються соціальна зумовленість конструювання жіночності та маскулінності, традиційні гендерні стереотипи та гендерно – зумовлена поведінка.

Галузь фізичної культури та спорту характеризується наявністю гендерних проблем у багатьох аспектах. Урахування проблем, з якими стикаються жінки та чоловіки у їхній різноманітності, сприятиме підвищенню доступності та якості послуг, а також допоможе підвищити ефективність реалізації політики розвитку фізичної культури та спорту.

«Спортивна діяльність має низку специфічних особливостей, що сприяють формуванню гендерних стереотипів. Типовий для чоловіків процес соціалізації більшою мірою, аніж для жінок, передбачає заняття спортом, оскільки сприяє формуванню таких якостей особистості, які стереотипно сприймаються як «чоловічі» — сила, наполегливість, цілеспрямованість тощо. Хоча останнім часом жінки активно долучаються до спорту, проте і дотепер існують певні види, які характеризуються як більш чоловічі або жіночі. Агресивний фізичний контакт — це частина чоловічого спорту, тоді як грація й елегантність — риси типової спортсменки-жінки. Існують види спорту, які репрезентують образи, що відносяться до стереотипів маскулінності (мужності, жорсткості, сили, проявів агресивності у взаємодії із супротивником), до яких належать різні види одноборств, і фемінності, де необхідні м'якість, емоційність, артистизм (наприклад, бальні танці, фігурне катання)».

Суттєвий гендерний розрив у видатках був виявлений під час аналізу всіх програм у галузі фізичної культури та спорту. Наприклад, в Одеській області видатки за Обласною програмою розвитку фізичної культури та спорту на 2014—2017 роки розподілились у пропорції 71% — на користь чоловіків, 29% — на користь жінок (Звіт Робочої групи з ГОБ). У Харківській області видатки на хлопців в ДЮСШ перевищили видатки на дівчат у 2014 році — в 2,7 рази, а в 2015 році — в 2,9 рази. Треба розуміти, що у даному випадку фінансування Програми розвитку фізичної культури і спорту відбувалося за рахунок обласних бюджетів, які наповнюються як жінками, так і чоловіками [2].

Проблема гендерної нерівності у спортивній сфері постає дуже гостро та проявляється, зокрема, у гендерних особливостях диференціації заробітних плат.

У усіх областях, які проводили гендерний бюджетний аналіз у галузі фізичної культури та спорту, спостерігається гендерний розрив в оплаті праці жінок і чоловіків. Наприклад, у 2015 році зафіксовано гендерний розрив 50% в оплаті праці тренерів і тренерок ДЮСШ у Харківській області на користь чоловіків, що зумовлено відмінністю в оплаті праці різних категорій та звань тренерів (Проект ГОБ, Харків, 2016) [2].

Питання забезпечення антидискримінаційного підходу до оплати праці в тому числі за ознакою статті є одним з ключових в аспекті гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та прав людини. Проблеми у розрізі відмінностей оплати праці чоловіків і жінок спостерігалися не лише в країнах пострадянського простору, а й в країнах-членах ЄС. Незважаючи на той факт, що протягом останніх років становище жінок поліпшилося, але такий прогрес не був рівномірний, – нерівність між оплатою праці чоловіків та жінок досі існує.

Згідно даних Державної служби статистики середньомісячна заробітна плата за статтю та видами економічної діяльності (мистецтво, спорт, розваги та відпочинок) за 2 квартал 2020 року становить: для чоловіків 10834 грн, а для жінок 7396 (68,3 % до заробітної плати чоловіків) [3].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (ратифіковано в Україні 19 грудня 1980 р.)

П.д) ч.1 Стаття 11

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок права, зокрема: право на рівну винагороду, включаючи одержання пільг, на рівні умови щодо рівноцінної праці, а також на рівний підхід до оцінки якості роботи

Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності N 100 (ратифіковано в Україні 10 серпня 1956 р.)

Стаття 1

б) термін «рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» стосується ставок винагородження, котрі визначаються без дискримінації за ознаками статі Стаття 2 1. Кожний член Організації за допомогою засобів, що відповідають діючим методам встановлення ставок винагородження, заохочує і в тій мірі, в якій це суміщається із зазначеними методами, забезпечує застосування щодо усіх працівників принципу рівного винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ратифіковано в Україні 19 жовтня 1973 р.)

п.і) ч.1 ст.7

«...Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема:

справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю.»[4].

Національне законодавство Конституцією України закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя – статті 3, 21, 23, 24. В ч.3 ст. 24

Конституції України наголошено на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо.

Проте в Кодексі законів про працю [5] не закріплено права на рівну оплату праці чоловіків та жінок. В ст. 2 КЗпП передбачено лише право на працю як право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи.

В якості висновку зазначимо, що сьогодні в світі спорту на локальних та глобальних рівнях чітко спостерігається проблема гендерної нерівності між чоловіками та жінками, зокрема, у гендерних особливостях диференціації фінансування та заробітних плат. Незважаючи на той факт, що протягом останніх років становище жінок поліпшилося, але такий прогрес не був рівномірний, – нерівність між оплатою праці чоловіків та жінок досі існує. Питання забезпечення антидискримінаційного підходу до оплати праці в тому числі за ознакою статті є одним з ключових в аспекті гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та прав людини.

Література:

1. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/hdr_2019_overview_-_ukrainian.pdf
2. Проблеми гендерної рівності у галузі фізичної культури та спорту. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%93%D0%9E%D0%91%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82.pdf>
3. Середньомісячна заробітна плата за статтю та видами економічної діяльності за квартал. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/smzp_zs/smzp_zs_ek/smzp_zs_ek_u.htm
4. Міжнародні документи у сфері забезпечення гендерної рівності та запобігання насильству щодо жінок, підписані та ратифіковані Україною. URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/documents-Mizhnarodni-dokumenti-ratifikovani-Ukrainoyu.pdf>
5. Кодекс законів про працю : закон України від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

ЗМІСТ

Кужель Андрій <i>Вітальне слово</i>	3
Пекуровська Олена <i>Вітальне слово</i>	4

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА 1

ЧЕРНІГІВЩИНА – ТЕРИТОРІЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Юда Лариса <i>Сучасна жінка: здобутки, виклики, можливості</i>	5
Чабак Людмила <i>Жінки, що очолюють територіальні громади Чернігівщини: тенденції та виклики</i>	13
Янголь Інна <i>Співпраця ГО «Спілка жінок Куликівщини» з органами місцевого самоврядування Куликівської громади з метою залучення жіночого потенціалу до розбудови громади</i>	16
Дубік Ірина <i>Жіночі організації в об'єднаних територіальних громадах як засіб державної реалізації гендерної політики та просування жіночих ініціатив</i>	17

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА 2

СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ГУМАНІТАРНІ ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ COVID-19

Дусь Тетяна, Козар Наталія, Семенюк Олена <i>Жінки і чоловіки на ринку праці Чернігівської області</i>	19
Малець Ольга <i>На лінії фронту з COVID-19: жінки–медики в боротьбі з пандемією</i>	24
Кривопапа Марина <i>Особливості ринку праці в Чернігівській області в умовах COVID-19 (гендерний аспект)</i>	26
Тимощенко Катерина <i>Права людини, дискримінація, законодавча ініціатива щодо гендерних питань</i>	29

Задорожна Світлана, Ємець Наталія <i>Гендерний паспорт як інструмент забезпечення гендерної рівності</i>	32
--	----

Неруш Вікторія <i>Карантин: суцільна проблема чи нові можливості для розвитку внутрішнього туризму?</i>	37
---	----

Дудко Людмила <i>«Жіноча Громада Чернігівщини»: діяльність і перспективи</i>	40
--	----

Чепурна Ганна <i>Особливості прояву суверенності психологічного простору у жінок</i>	43
--	----

Гірченко Олена <i>Діагностика внутрішнього стану та пошук внутрішнього ресурсу в період пандемії</i>	45
--	----

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА 3

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ІСТОРІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Соломенна Тетяна <i>Утвердження принципу гендерної рівності в законодавстві Європейського Союзу</i>	48
---	----

Приступа Яна <i>Сучасні підходи до визначення терміну «гендер» (вітчизняний та зарубіжний досвід)</i>	52
---	----

Кеда Марина, Чугаєва Ірина <i>За права і свободу: феномен Євпраксії (Адельгейди) Всеволодівни</i>	55
---	----

Стрілюк Олена <i>Лауреатка Нобелівської премії миру Лейма Гбові: вражаюча історія сміливої жінки</i>	59
--	----

Павленко Людмила <i>Роль жінки у промисловому виробництві країн Європи та Америки у другій половині XIX – на початку XX ст.</i>	63
---	----

Шара Любов <i>Українське жіноцтво у контексті соціалістичних перетворень 1920-х років</i>	66
---	----

Ромашко Катерина <i>Родинне і побутове життя жінок в УСРР в 1920-х рр. в контексті нових юридично-правових відносин</i>	70
---	----

Гринь Олена <i>Гендерна проблема на уроках історії у старшій школі.....</i>	74
Коваленко Ольга <i>Чернігівська мемуаристка М. В. Чорносвитова.....</i>	78
Дарда Ольга <i>Музи в житті В.Є. Жаботинського.....</i>	82
Колесник Марина <i>Женское лидерство в новой эпохе.....</i>	86
Котова Анна <i>Імплементация новітніх підходів до організації екскурсійної діяльності на прикладі онлайн-екскурсії «Видатні жінки Чернігова».....</i>	89
Щербина Світлана <i>Внесок жінок у розвиток подорожей і туризму.....</i>	92
Руденко Марія <i>Особливості гендерної політики у сфері спорту.....</i>	96

Науково-інформаційне видання

**Жінки Чернігівщини:
історія і сучасність
Жінка в умовах сучасної реальності:
самоідентифікація і перспективи**

Матеріали XIII обласної науково-практичної конференції

Технічний редактор *В. В. Вернигора*
Комп'ютерна верстка *Ю. І. Литвиненко*
Коректор *О.М. Пильник*

Підписано до друку 16.12.2019 р. Формат 60 x 84/16
Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Ум. фарб. – відб. 6,25. Ум. друк. арк. 5,8. Обл. вид. арк. 6,25.
Зам. № 18879. Наклад 100 прим.

Видавництво
ПАТ «Поліграфічно-видавничий комплекс «Десна»
14000, м.Чернігів, проспект Перемоги, 62
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 4292 від 02.04.2012 р.